

2 0 0 1

JUBILEJ
ŽUPNIJSKE
CERKVE
SV. MARTINA

1 9 0 1

2 0 0 1

JUBILEJ
ŽUPNIJSKE
CERKVE
SV. MARTINA

1 9 0 1

2-12

12. dec.
69522

VČERAJ ZA JUTRI

Jubilej župnijske cerkve sv. Martina, v Šmartnem pri Litiji je bil glavni razlog, da smo pripravili zbornik ob tej obletnici.

Tako smo zbrali vaša in naša vedenja o tem, kako je tekel in teče razvoj Šmartna in njegove okolice; kakšno je bilo njegovo življenje zadnjih sto let s poudarkom na izgradnji župnijske cerkve sv. Martina.

Še daleč pa nismo zbrali vsega. Mnogo je še ostalo za tiste, ki bodo zbirali za naslednji zbornik. Marsikaj je tudi nepopolnega, pa bodo morali zanamci tudi tu zgrabiti za delo!

Kljub vsemu je pred nami zapis, ki nam pomaga odgrniti zavese preteklosti in nas opozori, naj ostanemo zadovoljni in ponosni, da smo se skupaj z našimi predniki vključili v tokove narodove zgodovine.

Da pa je pričujoči zbornik ugledal luč sveta, gre zahvala vsem avtorjem tekstov in vsem, ki ste kakor koli sodelovali ter tako zaokrožili vsebino zbornika.

Ob zahvali pa ne morem mimo tehnične pomoči, ki nam je bila nudena preko javnih del, ob odobritvi programa s strani Ministrstva za kulturo in Urada za delo v Litiji ter občini Litija. Tudi njim velja zahvala.

In nenazadnje.

Včerašnji dan ter vsi dnevi ter leta so mimo, pokopal jih je čas. Ne moreš jih več spremeniti.

Lahko pa ohraniš njihovo pričevanje, lahko se nasloniš nanje in vzpodbujen z izkušnjami preteklosti bogatiš sebe in svoje.

RAJKO MESERKO

100 LET ŽUPNIJSKE CERKVE SV. MARTINA V ŠMARTNEM

Šmartno je župnija z bogatimi krščanskimi koreninami, ki segajo v daljno 12. stoletje. Ko je sveti oče Janez Pavel II. obiskal našo deželo, je izrekel blagodejne besede o koreninah slovenskega ljudstva, ki da so zdrave. Saj cerkvice na naših številnih hribih in gričih oznanjajo, da tod živijo verni in veseli ljudje. S svojimi temelji in kamni, z zglajenimi pragovi izžarevajo vernikovo obteženost in zadolženost, obenem pa z zvoniki kažejo in usmerjajo duha kvišku, vabijo v nebo. O šmarski župnijski cerkvi smemo reči, da s svojima visokima zvonikoma ne le vabi kvišku, marveč kliče in roti nebo, s svojo rdečo opečnato barvo pa neprenehoma ponižno priznava, da so prve krščanske cerkve zrasle na mestih, kjer je tekla nedolžna mučeniška kri. Tudi v Šmartnem je tekla kri; pred stoletji in pred desetletji.

Ko boš, dragi bralec, vzel v roko to knjigo, je ne le preglej, marveč preberi. Povedala Ti bo, da je bilo v zadnjih stotih letih v šmarski deželi lepo živeti; da je ta deželica na Kranjskem dihala s svojo cerkvijo vso radost v pesmi in besedi, v pesmi zvonov in molitvah, v ljubezni do zemlje in do ljudi, pa tudi vso bol, ki je redna spremljevalka romajočih zemljanov. Povedala Ti bo tudi, da tu živé ljudje, ki hočejo hoditi po stopinjah prednikov, ki so obstali, ker so se imeli na kaj nasloniti. V osrčju njihovega ustvarjanja, borbe za preživetje, je stala in ostala

mogočna katedrala sv. Martina, ki je vedno odprta za vse. Vsakdo lahko v njej najde oporo za nov korak, za nov začetek.

Sto let župnijske cerkve je mimo, začenja se novih sto. Ali bodo tudi naši sedanji in prihodnji rodovi iskali oporo in trdnost za svoj življenjski stil znotraj posvečenih zidov katedrale – v tišini, veri, upanju in ljubezni? Ali bodo s svojimi stopinjami gladili pragove cerkvenih vrat, da se njihovi potomci ne bodo “spotaknili”, ko bo treba stopiti v svetišče? Naj nas jubilej stote obletnice posvetitve naše cerkve vzpodbudi, da bomo še bolj zavzeto skrbeli za to “prebivališče Boga med ljudmi”, da se ji bomo dali osvojiti. Čeprav sem v Šmartnem župnik šele mesec dni, me je cerkev sv. Martina sprejela v svoje zavetje in me osvojila. Iskreno si želim, da bi ta Lepotica osvojila tudi druge, ki jo občudujejo od zunaj ali od znotraj. To občutja privoščim tudi vsem bralcem te knjige in tistim, ki želijo hvaležno obhajati žlahtno obletnico šmarske katedrale.

MARJAN LAMPRET, ŠMARSKI ŽUPNIK

KO BI MOGLE SPREGOVORITI LUČI

Prav ob slovesu iz Šmartna pišem tale prispevek v novo knjigo, ki bo še bolj proslavila to monumentalno cerkev. Sto let je sicer dolgo obdobje, če pomislimo na človeško življenje, a kratko, če govorimo o stavbi.

Na zunaj se te naše lepote sicer prijema že rahla patina častitljivih let. Zvonika že kar stoletje dostojanstveno dvigata pogled k višku. Na znotraj pa, tako se zdi, vedno bolj žari v svoji prelestni in božanski enkratnosti. To povedo vsi, ki vstopajo vanjo in teh ni malo.

Ko bi mogle te stene, ta razkošni travnik rož na stropu, ti šiljasti loki in oboki, živahne slike in sijoče luči spregovoriti o vsem, kar se je v tem svetišču govorilo, molilo, pelo in prosilo?

Gotovo je res, da Bog vsakemu prisluhne, saj drugače ne bi bilo vedno novih in novih generacij ljudi, ki radi prihajajo vanjo in tu začutijo, da so nago-vorjeni, potolaženi in pripravljeni, da se spoprimejo z novimi življenjskimi izzivi. Zato so jo naši predniki tudi postavili, da bi se človek v miru pogovoril z Bogom in se srečal s sočlovekom, ki mu je po krstu postal brat ali sestra in bi mogel sredi tega, tako rekoč, ponorelega sveta, pričevati, da je življenje dar, vrednota, da moremo drug drugega bogatiti, se srečevati in da bomo nekoč zrli njega, katerega otroci smo.

Naj to svetišče vabi v svoj objem tudi naslednje stoletje vedno nove iskalce in obiskovalce in naj jih On, kateremu v čast se je zgradilo, vsakega obogati, poživi in napolni z novim veseljem in radostjo.

FRANCI KADUNC, ŽUPNIK

LEPOTICA

Ko so za ljubo vreme še veljala pravila, je bilo takole. Začelo se je s sončnim jutrom brez megle; sredi dopoldneva so priveslale ovčice; rekli smo: iz Zavrstnika, s prežganjske smeri, kratkomalo z zahoda. Vedelo se je, danes bo pokalo, huda ura se bliža. Začelo je natrpavati vse gostejše in temnejše oblake, nad makadamom se je vrtinčil prah, pomešan z listjem, gladina potoka je dobivala rebra, sonce nam je vzelo slovo, kazalo je, da za vedno. Ob poldnevu so zvonovi naše katedrale polnili resonator med spuščanim nebom in zemljo, donelo je, molili smo. Nam, otrokom, je bila edino jamstvo le še mama. Od tu dalje se je samo še stopnjevalo: veter ni štedil z močjo in jezo, nad kotlino se je spuščala sivina oblakov, natovorjenih s pretežkim bremenom, ki bo zdaj zdaj omahnilo na nas — in samo na nas. Pri hiši smo rekli: "Zaglihale se je." Začelo se je bliskati in treskati, ni se več videlo ne Sitarjevca, ne Oblaka, ne Slatne, ne Dobrave, ne Tičnice. V en mah so začele nabijati težke kaplje: bobrovci so poskakovali, kot bi se čez njih usula horda pešakov, potresna glasba; dvigovalo je prah in zemljo, padalo je že blato; potok se je belil kot milnica; paralo se je bilje v vrtu; otroci smo se že zdavnaj poskrili; bila sta le še strah in velike oči. Udarjalo je po oknih, da se ni kam videlo; bila so kot sive zavese, ki prepuščajo le

še tresk in kovaško bliščobo; vsakokrat, ko je usekalo, so šipe med odpadlim kitom zaigrale v njim lastnih zvenih kot mrtvaška glasba v sprevodu, ki odhaja. Tudi vratom ni bilo prizanešeno; pod zapahom je v hišo vdrla voda; tekli smo po krpe, pivnali in ožemali; spuščala so tudi že okna, čeravno dvojna. Sekunde so postajale minute in minute ure – večni pekel.

... nebo in zemlja bosta prešla, moje besede pa ne bodo prešle ...

In res: huda ura je odhudila svoje, nebo je postajalo svetlejše, čeravno še vedno temno, tudi nabijalo je še in se svetlilo; ne več nad nami, ampak nad Kostrevnico; tam so se vrstniki verjetno še vedno tresli. Nam je odleglo; upali smo si odpreti vrata; kaplje so se počasi poslavljalje; otroci smo stekli na cesto, prepolno luž in "veletokov" med njimi. V neskončno veselje nam je bilo bosim copotati po njih, da je debelo pršilo – kakšno veselje – po drugih, še največ pa po nas samih. Potok je bil napolnjen do vrha, da je butalo v most; voda je drvela, nosilo je veje, lubje in tudi kak hlod je nerodno odvijal po strugi – mahali smo "parniku" v pozdrav in slovo. In glej, glej: nad Grmačami se je razprla temnina v špranjo in skozenjo je udarjal snop čiste svetlobe naravnost in samo v našo opečno katedralo, oprano od dežja. Žarela je, gorela, kot da bi jo lizal plamen; bila je ozaljšana kot nevesta za ženina; z eno besedo: bila je lepotica, krasotica, kot ne prej, kot ne več potem; prvič, zadnjič in nikoli več.

Mnogo let kasneje je širokokotni objektiv mojstra "Stojca" z Ustja ujel lepotico od vznožja v nebo. Katedrala deluje kot izklesana piramida, katere ploskve bi se spojile v ost nad zvonikom zvonikov. Pogled nanjo izza pisalne mize mi vedno znova kliče spomine na mladost, ki nam je tekla z njo in v njej. Če ne bi bilo mežnarce Cirile in kanonika Gornika, spominov tudi omenjal ne bi, bi jih ne bilo za prgišče.

O notranjosti lepotice ni besed, je Božji hram; v njem naj se pripogne vsako koleno.

DROBCI IZ STAREJŠE ZGODOVINE ŠMARTNA PRI LITJI

*Šmartno v Letih pred
prvo svetovno vojno.*

Šmartno pri Litiji

Šmartno pri Litiji je gručasto naselje (1390 prebivalcev), ki leži 3 km jugovzhodno od Litije v občini Litija. Geološka podoba območja je zelo pestra. Najstarejše kamnine segajo v obdobje karbona in perma-skrilavi glinovci, kremenovi peščenjaki in konglomerati, ob potokih so našli holocenske naplavine, prisoten je tudi dolomit in druge kamnine, proti Zavrstniku so v peščenjaku našli številne rastlinske fosile.

Okolica Šmartna je obdana s hribovjem, ki kotlini daje podobo pravokotne oblike: na severozahodu je Sitarjevec, na vzhodu Ojstrmanov hrib, na jugovzhodu Kuheljnov hrib, Veliki in Mali Oblak, Cvingar, na zahodu pa Tičnica in Strmenca. Skozi naselje teče potok Reka, ki izvira v Reki-Gozdu, vanj se izlivata še Črni Potok in Kostrevniški Potok. Potok Reka se kot največji pritok pri vasi Breg izlije v Savo. Osrednji, starejši del Šmartna, se je razvil ob trgu poleg župnijske cerkve, medtem ko se novejši, stanovanjski del, širi proti severu na območje Ustja in na Jeze ter proti jugu. Naselje Ustje je bilo

kraju priključeno leta 1989. Pripadajoča zaselka sta še Roje in Slatna. Šmartno je pomembno prometno križišče cest proti Litiji in Zasavju, skozi Jablaniško dolino v Moravče in Mirnsko dolino, prek Bogenšperka v Temeniško dolino in skozi Zavrstnik proti Ljubljani. Čeprav so ugodne možnosti za poljedelstvo in živinorejo, je večina prebivalstva zaposlena v Industriji usnja Vrhnika – obrat Šmartno, Lesni industriji Litija, Kovini, Mesariji in prekajevalnici Litija ali pa se na delo vozijo v Litijo, Ljubljano in drugam.

PRAZGODOVINA

Arheološke najdbe dokazujejo, da je bilo območje Šmartna poseljeno že v prazgodovinskem obdobju. Prazgodovinske naselbine so našli na hribu Tičnica nad Šmartnim, na Slatni, Cvingerju pri Jezeh, Gradišču nad Jablanico, Oblaku pri Bogenšperku, Leskovici, Podrojah, Brezjah, Dvoru pri Javorju, Veliki Kostrevnici, na Šumpreku in Gradišču pri Vintarjevcu.¹

Tako kostrevniška dolina kot tudi dolina Črnega Potoka sta povezovali Zasavje z Dolenjsko. Z železnodobnih Vač je tekla pomembna pot prek današnjega litijskega in šmarskega območja v dolino Črnega Potoka na sedlo Debeče, od tu pa proti velikim središčem pri Stični, Magdalenski gori, Novemu mestu in v dolino Krke. Najbolj zanimive najdbe so iz Velike Kostrevnice (gomile z lončenimi in bronastimi pridatki) in Vintarjevca, ki kažejo na ilirsko kulturo železne dobe in tesno povezanost z vaško kovinsko obrtjo.

Leta 1931 so domačini na Šumpreku odkopali gomilo iz železne dobe z ženskim in moškim okostjem z bogatimi pridatki (železna sulična ost, železna ost kopja, železna tulasta sekira, bronaste fibule, zapestnice, uhan, nanožnice, pasne sponse ...). Majhne gomile so našli tudi v okolici vintarjevške cerkve. Tu naj bi staroselci z odkrite naselbine na Gradišču pokopavali svoje mrtve. Raziskave kažejo, da je dobro utrjena naselbina lahko obstajala skoraj 700 let, svoj razcvet pa doživela v železni dobi. Odkrili so osem porušenih hiš z bogatimi najdbami, med njimi tudi kamen z napisom venetskega izvora. Zakaj je naselbina v 2. stoletju po Kr. propadla, ni zanesljivo. Najdbe iz ene od hiš kažejo, da so prebivalci naselje nenadoma zapustili, morda zaradi vpadov Markomanov, vendar za to ni trdnih dokazov.

Iz antičnega obdobja, obdobja preseljevanj ljudstev, srednjega veka in poznejših obdobjih na našem območju nimamo veliko podatkov. Znano je le, da so že Rimljani izkoriščali rudnik na hribu Sitarjevec. Na območju Cvingerja pri Jezeh so intenzivno rudarili v srednjem veku. Južno od gradu Slatna so sledovi stare topilnice in rovi, ki se nahajajo tudi na območju Velike, Šimenčkove, Slatenske in Ojstermanove doline. Z rudiščem na Maljeku naj bi bilo Šmartno povezano s štiri kilometre dolgim rovom, ki so ga končali leta 1648, in je prišel na dan pri kapelici. Na rudarjenje v okolici Šmartna opozarja tudi nagrobni kamen rudarskemu mojstru Christofu Brukherschmidu iz leta 1537, ki stoji v šmarski cerkvi, z napisom: "Bog blagoslovi plemenito rudarstvo". V 16. stoletju je doseglo rudarstvo in fužinarstvo svoj prvi vrhunec. Svinčevo rudo so v tem času kopali le na litijskem območju in jo izvažali sprva na Ogrsko, nato pa predvsem v Italijo.

PRVI ZAČETKI CERKVENE ORGANIZACIJE

Sredi trga, kjer stoji današnja mogočna novogotska cerkev, je prvotno stala stara župnijska cerkev, posvečena sv. Martinu. Verjetno je bila zgrajena v drugi polovici 15. stoletja. Ker je postala premajhna, so jo leta 1899 podrli in začeli z gradnjo nove cerkve. Gradnjo je vodil Ivan Lavrenčič, župnik in dekan v Šmartnem. Že po dveh letih, 15. septembra 1901, je bila nova cerkev posvečena. *"Rado pa se prizna, da bo členovita stavba tudi vsled načina zidanja jako živ in prijazen utis napravila, kar je popolnoma prav. Tudi na deželi naj bojo lepe cerkve... Take stavbe potem prebijejo stoletje in pričajo narugodnejše o razumu onih, ki so jih tako lepo stavili."*¹ je zapisano v prošnji deželni vladi za odobritev novih načrtov. In ... uspelo jim je!

Čaščenje sv. Martina se je pri nas razširilo med 7. in 10. stoletjem. Iz tega obdobja so tudi naše najstarejše cerkve, posvečene temu svetniku. Tudi Šmartno je dobilo ime po cerkvi sv. Martina, ki so jo po legendi zgradili na mestu, kjer je na površje 11. novembra, na god sv. Martina, prišla skupina zasutih šmarskih rudarjev. Prvič, vendar nepotrjeno, se kraj s tem imenom pojavi v cerkveni listini iz leta 1135, ko naj bi oglejski patriarh postavil svojega vikarja tudi v Šmartno. Cerkevno ozemlje južno od Drave je namreč od leta 811 pri-

padalo oglejskemu patriarhu, katerega temelj so tvorile pražupnije. Te so predstavljale ozemlje s središčem pri cerkvi s krstno in pogrebno pravico, ki ga do tedaj že obstoječa župnija še ni zajemala. Vikariati pa so pomenili cepitev pražupnij na župnije zaradi oddaljenosti od matične cerkve in vse večjih potreb po duhovni oskrbi. Pražupnija Šentvid pri Stični (omenjena kot plebs leta 1136) je obsegala vikariate sv. Martin (Šmartno pri Litiji), sv. Egidij (Višnja gora), sv. Kozma in Damijan (Krka) in sv. Marjeta (Prežganje). Ti so skupaj s pražupnijo Šentvid pri Stični leta 1389 pripadli stiškemu samostanu. Vikariat sv. Martin je leta 1667 obsegal naslednje podružnične cerkve: sv. Jurij na Blečjem vrhu, sv. Mohor in Fortunat na Libergi, sv. Jurij pod gradom Pogankom, sv. Miklavž v trgu Litija, sv. Križ v Brezju, sv. Marija Magdalena na Gradišču, sv. Peter v Vintarjencu, sv. Ana v Jablanici, sv. Benedikt v Kresnicah, sv. Katarina na Bregu, sv. Marija na Javorju. Vikarji so se bili dolžni udeleževati sinod, ki jih je skliceval stiški opat. Tu so morali podati poročilo o delu na župniji, o stanju verskega življenja ter plačati davščine, ki so bile naložene župniji in podružnicam.

*Podoba Šmarna po
Valvasorju.*

OMEMBE KRAJA V VIRIH

Oblike imen kraja, ki se pojavljajo v virih:²

- apud ecclesias S. Martini, 1363; in sand Mertner Luteyer phar, 1380; vicario de Sancto Martino, 1384; Sand Merthen, 1406; Sand Merten phar, 1429; Sand Merten, 1431; plebanus ad. S. Martinum prope Luthiam, 1476

In še oblike imena Ustje:³

- an der Od; an der oeden, 1544; an der Oeden, na Ustech, 1608; An der oeden na Vstih, 1619; Na Vstech, 1624; an der oeden Nauste, 1638; Vs Ustech, 1598.

ŠMARTNO IN OKOLICA V VALVASORJEVEM ČASU

Janez Vajkard Valvasor v svoji Slavi vojvodine Kranjske opisuje Šmartno tako: *“Šmartno leži štiri milje od Ljubljane nedaleč od Save v prijazni in rodovitni ravnini. So sicer samo štirje grunti, toda vsi razdeljeni v majhne hiše. Prebivalcev je nad sto, med njimi mnogo tovarnikov in vsake vrste obrtnikov, ki človeku napravijo kar zahteva. Zlasti je mnogo usnjarjev, ki izdelujejo črno usnje. Tudi precej gostiln je tu, in sicer letos, ko pišem to topografijo, osemnajst, kajti tem ljudem mnogo bolj prija vino kakor voda. Kljub temu imajo ribe, ki prihajajo iz vode, tako radi, da ne morejo nekateri pustiti pri miru nobene vode, ki so v njej ribe... med njimi so tudi takšni, ki ribarijo vedno ponoči, redko podnevi.”*⁴

Najstarejša hiša v Šmartnem je nekdanji beneficiat ali kaplanija na Hribu, ki nosi letnico 1586. *“Na levi strani obširne veže je imel gospod dve nizki sobi s starinskim lesenim stropom, ki se je ohranil do današnjega dne. V prvi teh dveh sob... so kedaj stali tiskarski stroji, s katerim je Vajkard Valvasor tiskal svojo znamenito knjigo “Ehre des Herzogthums Krain”. Urejeval je pa mož to knjigo v desnem stolpiču vagenšperškega gradu. Obe te dve sobi sta bili kakor še dan-današnji šmentano mrzli zaradi velike mrzle kleti, ki je zmeščena pod njima. Na desni strani veže je stala lesena shramba, kamor so spravljali žito in drugo brklarijo. Celo poslopje je bilo baje krito s slamo. Na zadnjih vratih je stal nad globokim jarkom prostoren pokrit mostovž, pod katerim so Šmarčani gonili živino v Cerkovnik in na Roje na pašo.”*⁵

Gradovi so bili pomembna fevdalna upravna središča večjih območij. V okolici Šmartna je v Valvasorjevem času že stalo nekaj gradov. To je bilo obdobje, ko je v razvoju gradov prihajalo do sprememb. Gradovi so se spreminjali v bogate rezidence ali dvorce z notranjimi dvorišči, ki so se povezovali z lepimi parki.

Valvasor omenja na hribu Tičnica nad Grmačami grad **Roje**, ki je bil razvalina že v njegovem času. Grad je dal postaviti Ulrik III. Spanheimski kot odgovor na oglejski Vernek, ki so si ga neuspešno skušali prilastiti zaradi strateške lege nad dolino Save. Prvič se omenja leta 1265. Grad je bil last grofov Apfalterjev, ki se omenjajo že v drugi polovici 13. stoletja. V 16. stoletju so grad opustili, kupili zemljišče pod njim in sezidali dvorec **Grmače**.

Dvorec Grmače je bil zavarovan z zidom, na katerega so se prislanjali grajska kapela, obrambni stolpič in gospodarska poslopja. Grmače so ostale v rokah Apfalterjev do 2. svetovne vojne. Med vojno so двореc požgali partizani, po vojni pa so požgano graščino porušili do tal, kamenje pa porabili za zidavo okoliških hiš. Danes se na mestu nekdanjega grajskega parka nahajajo objekti Kmetijsko gozdarske zadruge Litija, v nekdanji graščinski konjušnici pa so stanovanja.

Grad **Slatna** je bil sezidan na prazgodovinski naselbini. Stolpast dvor se navaja v 14. stoletju kot last gospodov Slatenskih. Pozneje je grad prehajal v roke različnih lastnikov. V 17. stoletju so ga predelali v prijetno rezidenco in uredili lep grajski vrt. Od druge polovice 19. stoletja do 2. svetovne vojne je bil last rodbine Windischgrätz. Med vojno so grad požgali in uničili partizani. Ostalo je le nekaj zidovja, nekdanji grajski vodnjak in stara lipa.

Valvasor omenja, da so grad **Sela** sezidali Verneški gospodje v 16. stoletju kot enonadstropno gosposko poslopje s stolpom, grajsko dvorišče pa so obkrožala gospodarska poslopja. Pozneje je postal sedež okrajnega glavarstva in sodišča, katera so preselili iz Stične. Z zgraditvijo Južne železnice mimo Litije so se državni uradi leta 1850 iz gradu preselili v Litijo, ki je zaradi ugodne lege tako zmagala v politični borbi za upravno središče. Grad je po tem začel propadati. Danes so vidni le s travo prekriti temelji, grajski vodnjak in stoletna lipa z osemnajstimi vrhovi, ki pa je na žalost močno poškodovana.

Graščina **Črni Potok** naj bi bila zgrajena že pred letom 1578. Prvi znani lastniki so bili gospodje Strassern z Rožeka na Dolenjskem. Leta 1672 jo je Janez Vajkard Valvasor kupil od barona Jurija Kheysella, vendar jo je sedemnajst let pozneje prodal. Pred 2. svetovno vojno je bila v lasti rodbine Medica. Po vojni so graščino in posest nacionalizirali.

Pozdrav iz Šmartna pri Litiji.

*Ne vem, ako ti hočem povedati kaj mi je
novega domovanja ali ne, ker si bil tako
pustenski, če veš kaj. Sem pa na jeklinah.
Kaj delati? Lj. godrava? Se pravi bogaravljina
Tvoja Vukobrat*

Šmartno okoli leta 1904.

so ga gospodje Wagen, ki so imeli v lasti tudi bližnji Lichtenberg. V listinah se prvič omenja leta 1533. Od leta 1672 do leta 1692 je bil v lasti Janeza Vajkarda Valvasorja, ki je na gradu dal poglobiti vodnjak ter zgraditi podzemno klet in kapelo. Na gradu je ustanovil prvo zasebno grafično podjetje na Kranjskem in spisal več historično topografskih del, med njimi tudi Slavo vojvodine Kranjske. Od leta 1853 do konca 2. svetovne vojne je bil grad v lasti rodbine Windischgrätz. Po vojni je bil grad razdejan in izropan. Do leta 1964 so v njem bivali jezuiti. V naslednjih letih so z obnovitvenimi deli grad rešili propadanja. Danes je v njem več muzejskih zbirk.

ŠMARTNO V PRVI POLOVICI 19. STOLETJA V LUČI CENILNIH OPERATOV IZ LETA 1832

V tem obdobju je bila večina prebivalstva na podeželju podložna večjim in manjšim zemljiškim gospodom. Država je razdelila dežele v okrožja ali kresije z glavarstvi kot državnimi uradi. Na Kranjskem so bila okrožja v Ljubljani, Novem mestu in Postojni. Cenilne operate katastrskih občin so za potrebe kranjske

rali. Danes je prenovljena in urejena kot dom za starejše občane.

Pod gradom Bogenšperk, v zelo strmem pobočju, se nahajajo razvaline nekdanjega romanskega stolpatega gradu **Lichtenberg**. Grad je bil do leta 1209 last višnjegorskih gospodov, nato andeških ministerialov, ki so se leta 1250 odrekli vsem pravicam do gradu v korist oglejskega patriarha. Valvasor grad navaja kot sedež rodbine Lichtenberg, ki je na gradu živel konec 13. stoletja. Grad je leta 1511 porušil potres.

Grad **Bogenšperk** je bil verjetno zgrajen po potresu leta 1511. Zgradili

deželne uprave sestavili na terenu cenilni komisariji in nam odkrivajo podobo kraja ter zanimive podatke iz življenja naših prednikov.

Šmartno je bilo že iz davnine močno upravno, župnijsko in šolsko središče z razvito obrtno dejavnostjo. Področje davčne občine Šmartno je mejilo na stiški in višnjegorski okraj. Od kresijskega središča v Novem mestu je bila oddaljena 10 milj. Občina je obstojala iz strnjenih vasi Šmartno in Ustje, posestva Grmače in graščine Slatna. Pravico do patronata in upravljanja nad župnijo in šolo je imela okrajna-cesarska oblast Stična. Leta 1830 je po popisu prebivalstva v Šmartnem živelo 309 moških, 332 žensk, ki so stanovali v 108 hišah oz. 146 stanovanjih. Na Ustju je živelo 69 moških, 82 žensk v 20 hišah in v 31 družinah. Vseh prebivalcev je bilo 792. 129 ljudi se je ukvarjalo s kmetijstvom, 44 z obrtjo in kmetijstvom, bila sta še 2 duhovnika in 1 učitelj. Od obrtnikov so se 3 ukvarjali s strojenjem kož, kovačev je bilo 5, 2 čevljarja, 2 mlinarja, 1 zidar, 1 mizar, 4 kramarji, 2 mesarja, 2 rečna ladjarja, 1 barvar, 1 sedlar, 1 ključavničar in 19 gostilničarjev. Prebivalci so se prehranjevali z zelenjavo (zelje, krompir, repa, fižol), proseno in ajdovo kašo, kruhom iz ajdove, ječmenove in koruzne moke. Meso je bilo na mizi samo ob praznikih in posebnih priložnostih. Ljudje so skupno redili 20 konj, 60 volov, 120 krav, 60 telet in 140 prašičev. Konje in prašiče so najpogosteje kupovali na Štajerskem in Hrvaškem. Govejo živino so vzgajali pretežno doma in jo čez poletje pasli na pašnikih, v gozdovih, po končani žetvi pa na njivah in travnikih. Zemlja je bila razdeljena na dominikalno (gosposko ali pridvorno) in rustikalno (podložniško). V občini je bilo 7 celih kmetov (9–12 oralov orne zemlje), 5 tričetrtinskih kmetov (7–8 oralov), 13 polovičnih kmetov (4–6 orali), 32 četrtinskih kmetov (2–4 orali) in 57 kajžarjev, ki so imeli od pol do enega orala orne zemlje. Podložniki so spadali pod naslednje zemljiške gospode: državno gospostvo Stična, gospostvo Slatna, graščini Bogenšperk in Grmače, posestva Štanga in Grbin, župnišče Šmartno in beneficiat na hribu, žitno desetino je dobivalo državno gospostvo Stična. Lovsko pravico so si skupaj delili gospostvo Slatna, posestvi Črni Potok in Grmače. Grad Slatna, Grmače, župnišče in več obrtniških hiš je bilo nadstropnih, zidanih iz kamnja in pokritih s škodlami. Ostale hiše zunaj Šmartna so bile večinoma iz lesa, pritlične, brez dimnika in pokrite s slamo.⁶

ŠOLSTVO

Razglednica, odposlana leta 1898, prikazuje na desni sliko Šmartno s staro cerkvijo. V ospredju so z leve proti desni Bogonarjeva hiša, Lekanova hiša, gasilni dom in kovačija.

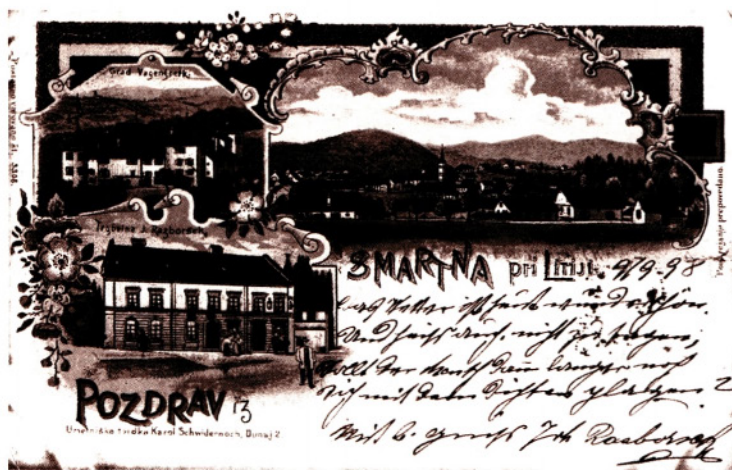
Na levi strani razglednice je grad Bogenšperk, pod njim pa Razborskova trgovina, v kateri sta danes mesarija in pošta.

Ustanovitev osnovne šole v Šmartnem pri Litiji sega v leto 1665. V takratni enorazrednici je pouk potekal v župnišču. Pozneje je šolski pouk potekal v zasebnih hišah. Ustno izročilo pripoveduje, da je pouk potekal tudi v kapeli na Pungrtu, kjer naj bi poučevali stiški menihi. Iz pohvalne knjige, ki je bila med 2. svetovno vojno uničena, je bilo razvidno, da je šola leta 1853 postala dvorazrednica, štiri leta pozneje pa trirazrednica. Leta 1868 je šmarski dekan Jožef Burger ustanovil prvo farno šolo. Pouk je potekal v prvem nadstropju sedanje mežnarije na Staretovem trgu. Zaradi prevelikega števila učencev je šola kmalu postala pretesna, zato so leta 1875 začeli graditi novo šolsko poslopje nasproti cerkve. Slovesna otvoritev nove šole, ki je bila istočasno razširjena v štirirazrednico, je bila 4. novembra 1876. Vsi Šmarčani so bili zelo ponosni na šolo, saj je bila v tistem času ena redkih štirirazrednic na Kranjskem.

Vpliv šole na življenje v Šmartnem je bil zelo velik. Praznovanja, povezana z raznimi slovesnostmi, ki jih je priredila šola, so povezala celoten kraj. Ponavadi so se začela s slovesno mašo v farni cerkvi, nato je sledil program v šoli, ali pa so odšli na vrt Josipa Jakliča, kjer so otroci deklamirali, peli, telovadili. Na koncu je sledila pogostitev, za katero so ponavadi darovali vaščani denar ali hrano, da so otroci "...odšli prav veselega srca proti domu noseč v roki s culico ostanke

pogostovanja." Zaključek prvega šolskega leta je bil še posebno slovesen: "Da bi bil zaključek šolskega praznika še lepši, so zvečer prižgali še ognjemet in v čast visokih gostov priredili plesni venček, kar je trajalo do zgodnjih jutranjih ur," je zapisal nadučitelj Adamič v šolski kroniki.

Sedaj pa se pridružimo 400 Šmarčanom ob praznovanju srebrne poroke "njunih veličanstev cesarja Franza Josefa I. in cesarice Elizabete" leta 1879! "Ob pol devetih sta dva strela iz možnarjev dala znak za začetek slovesnosti, prebivalci so ob zvonjenju zvonov osvetlili svoje hiše. Na srednjem oknu šole je bil transparent s sledečim napisom: Splošna ljubezen, vdanost

Vama K in Ca Slavo. Jubilanta preblaga. Pred vhodnimi vrati pod transparentom je stal podstavek, na zgornjem delu sta bili sliki njunih veličanstev. Ko je ob 9. uri strel iz možnarja naznanil prihod okrajnega glavarja, gospoda dr. Juliusa Franzla viteza von Vesteneka, katerega je spremljalo več gospodov, je na podstavek pred glavnim vhodom v šolo stopilo 14 v belo oblečenih učenk, ki so stale nato v povsem mirni drži, dve izmed njih pa sta držali venec nad slikama njunih veličanstev... Ko je prispel gospod okrajni glavar do šole, so pod vodstvom nadučitelja vsi stali mirno in tiho. 16 učencev je prepevalo v učilnici 4. razreda ob klavirski spremljavi ljudsko himno, medtem ko so bile deklice, ki so stale na podstavku v obliki žive slike, osvetljene z bengaličnim ognjem. V trenutku, ko so mali pevci v zadnji kitici himne izgovorili imeni "Franz Josef Lizabeto", je iz grl navdušene množice privrel trikratni vzklík 'živio'.⁸

Leta 1926 je šola postala šestrazrednica. Zaradi razvitega obrtništva in kmetijstva v Šmartnem in okolici je v šoli od leta 1898 do začetka 2. svetovne vojne delovala obrtno-nadaljevalna šola in od leta 1927 do 1931 dvoletna kmetijska nadaljevalna šola. Leta 1941 je bila šola sedemrazrednica. Nemci so še istega leta izselili slovenske učitelje in učiteljice in pripeljali svoje. Ker je bila šola večkrat zasedena z orožništvom, je pouk potekal tudi na posestvu Slatna, v gostilni Robavs in v bivši sokolski telovadnici v Šmartnem. Nemci so že ob svojem prihodu temeljito pregledali šolsko in učiteljsko knjižnico, ki je imela okoli šeststo knjig. Šolsko knjižnico so sežgali, učiteljsko pa odpeljali v Kamnik in Kranj. Poleg knjižnice je bil uničen tudi šolski arhiv. Po vojni je število učencev nenehno naraščalo, uvedena je bila popolna osemletka. Zaradi pomanjkanja prostora so se leta 1958 odločili za gradnjo nove šole na zemljišču, ki je bilo v cerkveni lasti. Številni zapleti so ovirali gradnjo nove šole in šele po potresu leta 1963 so pohiteli z gradbenimi deli. Učenci so se v novo šolo preselili januarja 1964. Tudi pozneje je šola doživela številne dograditve. Leta 1991 je dobila novo šolsko knjižnico, letos pa naj bi začeli graditi prizidek, ki bo omogočil enozimski pouk in uvedbo devetletke.

ERNA JURIČ

KRONOLOGIJA ZIDAVE NOVE CERKVE

*Nagrobnik, prenešen iz stare
cerkve, sedaj postavljen v
stranski zakristiji.*

STARA ŽUPNIJSKA CERKEV SV. MARTINA

Letnica začetka zidave stare župnijske cerkve nam ni poznana, po nekaterih domnevah naj bi se to zgodilo v pozni gotiki (na kar kaže gotski prezbiterij, ki ga kasneje niso prezidavali in je ostal v rabi vse do njenega rušenja), najverjetneje v drugi polovici 15. stoletja. Najbolj verjetna je domneva, da njen nastanek sega v obdobje po letu 1511, ki pomeni eno večjih prelomnic v stavbarski "aktivnosti" na Slovenskem. Omenjenega leta je današnje ozemlje Slovenije prizadel po mnenju strokovnjakov gotovo eden najmočnejših potresov v zgodovini tega prostora. Posledično je to prineslo živahno gradbeno dejavnost, ki je potekala tudi v šmarskem okolišu, saj imamo zelo dobro ohranjene podatke za grad Bogenšperk, katerega današnja podoba izvira prav iz tega obdobja. Nadalje nas na to napeljuje več ohranjenih spomenikov, ki so bili vzdani v notranjosti cerkve in so se ohranili do danes, in sicer: spomenik Erazma Wagenberškega iz leta 1522 v prezbiteriju, vikarja Jurija Smuka iz leta 1537, nekaj kasnejši pa je spomenik Erazma Lichtenberškega iz leta 1566 v cerkveni ladji na ženski strani. Glede na starost najstarejšega lahko sklepamo, da je bila cerkev sezidana že pred letom 1522. Kot je bilo v navadi, so cerkev kasneje večkrat prezidavali in dozidavali, tako da je ostal od njene prvotne zasnove le gotski prezbiterij, velika vrata in vhod v obe zakristiji. Kasnejšega datuma sta bili zagotovo kapelici sv. Mihaela in Rožnovenske Matere Božje in zvonik na zahodni strani cerkve. Zanimivost prejšnje cerkve je bila tudi ta, da se je na sredini cerkvene strehe

dvigal nadstrešnik s tremi majhnimi zvonovi, ki so tehtali skupaj 84 kg, datum nastanka opisanega pa nam je neznan. Zadnje prezidave cerkve najbrž datirajo v obdobje ob koncu 17. stoletja, kar kaže tudi podatek o starosti cerkvene strehe.

Notranjost cerkve je bila zelo skromna. Glavni oltar in štirje stranski oltarji so bili preprosti, leseni, trohljivi in brez kakršnekoli umetniške vrednosti. Hrastova obhajilna miza, tri spovednice in obrabljene klopi v cerkveni ladji, preprosta prižnica, umetniško naslikan križev pot v strohnjenih okvirih in preprost krstni kamen, neuporaben za novo cerkev. Tla so bila pokrita z domačimi kamnitimi ploščami, umivalnik v zakristiji je bil sicer iz marmorja, vendar že okrušen, orgle, ki so bile delo Malahovskega, so po mnenju orglarskega mojstra odslužile svojemu namenu.

Cerkev je bila z zidom vred do zvonika dolga 28,25 m, v ladji široka 9,19 m, v gotskem prezbiteriju 8,25 m. Kapelica sv. Mihaela je bila globoka 8 m, široka 6,20 m, kapelica Matere božje globoka 6 m, široka pa slabih 5 m. Zakristija je bila komaj 4 m dolga in 1,50 m široka. Vse skupaj nazorno kaže, da je bila cerkev za potrebe župnije, ki je imela 5000 vernikov, odločno premajhna. Posebej se je to pokazalo ob nedeljah in praznikih, ko so se ljudje gnetli v cerkvi. Zagotovo je bil to prvi in najpomembnejši razlog, da so si Šmarčani želeli nove cerkve, ki bi ustrezala potrebam šmarske fare.

Potrebe po gradnji nove cerkve se je dobro zavedal župnik in dekan Josip Burger, ki gotovo zaseda prvo mesto med dušnimi pastirji šmarske fare v 19. stoletju. Rojen je bil v Krašnji 31. marca leta 1800, v mašnika je bil posvečen leta 1824, leta 1836 pa imenovan za župnika in dekana v Šmartnem, kjer je deloval vse do svoje smrti leta 1870. Ker je bil skromen v svojih navadah in osebnih potrebah, si je prihranil lepo premoženje in skoraj vsega je zapustil za gradnjo nove šmarske cerkve. Izvršitelj Burgerjeve oporoke, kaplan in upravitelj Anton Župančič, poznejši profesor bogoslovja v Ljubljani, je zapuščino v blagu – živini, gospodarski in drugi opremi, dobro razprodal. Tako je v korist nove cerkve ostalo v gotovini približno 17.000 goldinarjev. Martin Pogačar, škofijski kancler v Ljubljani, ki je dobil to vsoto v oskrbo, je z njo tako dobro gospodaril, da se je do leta 1895 početverila. Sredstva za gradnjo nove cerkve v višini 1.500 goldi-

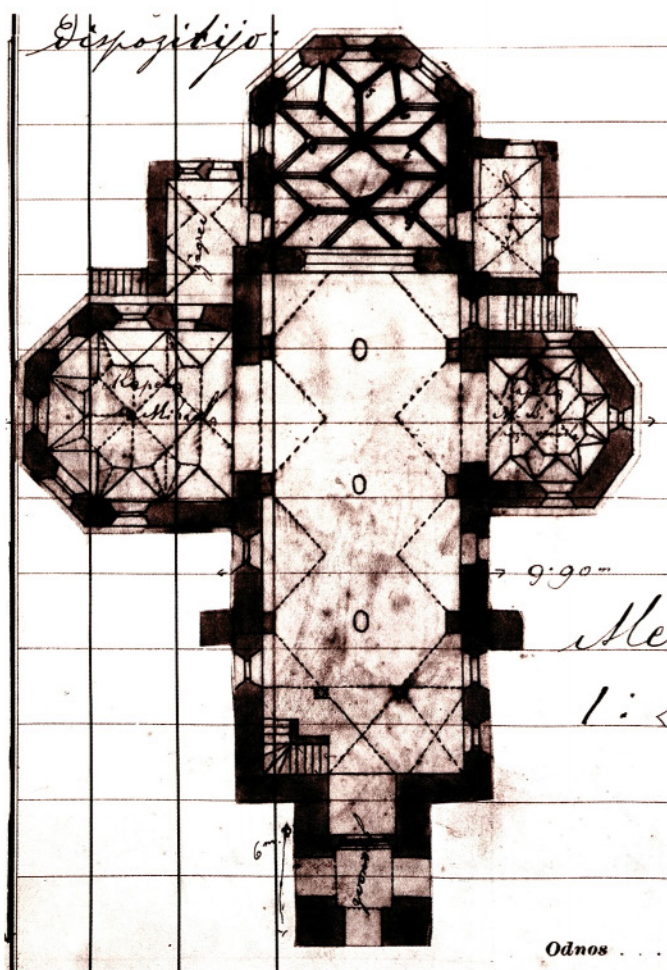
Stara župnijska cerkev sv. Martina.

narjev je z oporoko zapustil tudi Burgerjev naslednik v Šmartnem, dekan Jakob Rus.

Želja (interes) trgovcev in gostilničarjev je bila, da bi se nova cerkev zidala na mestu obstoječe. V ta namen so bili pripravljeni prispevati sredstva za odkup dveh hiš Martina in Franca Mandlja. S tem bi se namreč pridobilo dovolj veliko zemljišče za gradnjo nove cerkve. Župnijski urad, ki se je bolj nagibal k zidavi na

Tloris stare župnijske cerkve.

hribu za kaplanijo, se je odločil, da se pregledajo vse lokacije (poleg omenjenih še za župnijskim gospodarskim poslopjem pri kapelici na Pungрту) in da tudi stroka ter farani povedo svoje mnenje.

Tako je na povabilo 3. septembra 1895 Šmartno obiskal arhitekt Rajmond Jeblinger in si ogledal prostore, predvidene za gradnjo. Tri dni kasneje (6. septembra) so bili z enakim namenom povabljeni vsi gospodarji iz Šmartna in Ustja, zastopnika občin Šmartno in Litija, ključarji vseh podružničnih cerkva in iz vsake vasi po dva zastopnika, ki so jih izvolili vaščani iz svoje srede. Strokovno mnenje je bilo, da je najprimernejši prostor za gradnjo za župnijskim gospodarskim poslopjem; prostor na mestu stare cerkve je tudi ugoden, vendar ga stroka ni priporočala. Vendar se je velika večina udeležencev odločila prav za slednjega (arhitektu in dekanu je bil najbolj všeč prostor pri kaplaniji, prostor, kjer se danes nahaja osnovna šola, pa je tudi dobil samo dva glasova). Sprejet je bil sklep o novogradnji na mestu stare cerkve, ob priliki pa sestavljen še sledeči zapisnik:

- Najbližji sosedje stare cerkve, trgovci in gostilničarji, naj zberejo odkupnino za hiši in vrt Franceta in Martina Mandlja. Ta naj se vknjiži kot cerkvena last, ki je oproščena davka.
- Trgovci in gostilničarji se obvežejo, da ne bodo kršili zapovedi nedeljskega počitka. Trgovci ne bodo med božjo službo prodajali nobenega blaga, gostilni

čarji pa ne bodo točili pijač ter dovoljevali iger v svojih prostorih. Zastopnik šmarske občine sprejme skrb za izpolnjevanje obljub.

- Šmarski vaški zastopnik naj sklene pri notarju v Litiji poroštveno zavezo, ki določa, da je porok in plačnik odkupnine za imenovani hiši in vrt, da je župnijska cerkev sv. Martina lastnica le-teh in prosta vseh davkov.
- Končno odločitev glede prostora se prepusti škofijskemu ordinariatu v Ljubljani.

Škofijski ordinariat je v odločbi številka 2709 z dne 11. oktobra 1895 določil, naj se nova cerkev zida na prostoru stare cerkve, upoštevajoč pogoje, ki so jih postavili cerkveni predstojniki.

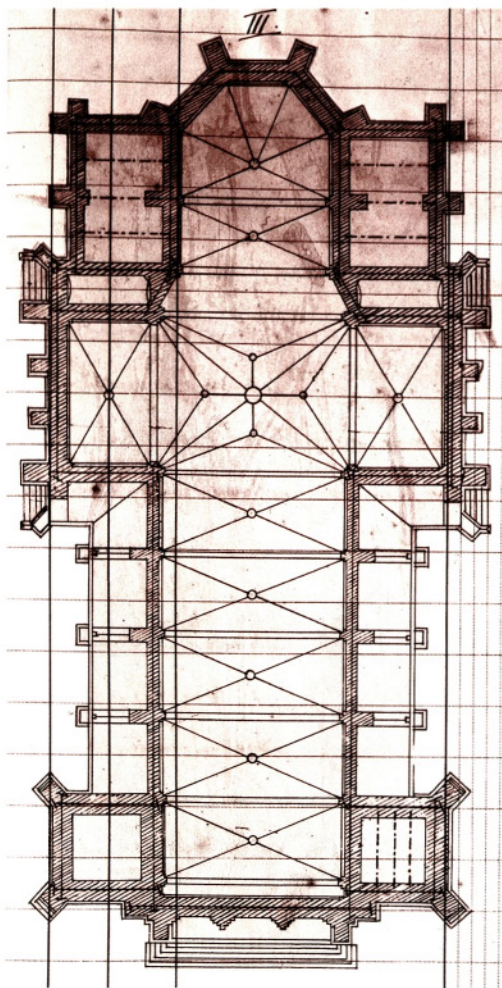
Odločba ordinariata je pomenila, da je gradbeni odbor lahko začel z realizacijo projekta. Prvi korak v tej smeri so naredili z izdelovanjem opeke. V Cerkovniku so od zime 1896 do pomladi 1899 na mežnarski parceli št. 931 katastrske občine Šmartno kopali ilovico. Velika večina dela je bila opravljena brezplačno (kronika navaja število 5460 delavk in delavcev) za "boglonaj", za pijačo in kruh. Za prevoz ilovice do opekarnе so naredili poseben železniški tir. Prevoz so opravljali trije stalno zaposleni delavci, od katerih se je Martinu Hauptmanu kot edinemu pripetila nesreča, ko je odpovedala lesena zavora pri vozičku in je napravil imeniten "salto mortale" na velik kup mehke ilovice, vendar jo je odnesel brez poškodb.

Za potrebe izdelave opeke je bila spomladi leta 1897 zgrajena opekarna s prostorno pečjo, s potrebnimi lopami in barakami. Največja lopa je bila dolga 48 m in široka 9 m. Z izdelovanjem opeke se je najprej ukvarjalo podjetje Wehrhan iz Celja, ker pa z njegovim delom gradbeni odbor ni bil zadovoljen, so še istega leta jeseni najeli Andreja Simeonija, po njegovi smrti leta 1898 pa Antona Simeonija iz Furlanije. Poleg navadne opeke so izdelovali še t.i. gladko likano in dekorativno opeko. Naredili so je 1.050.000 kosov. V Cerkovniku so jo zložili v skladovnice in dobro pokrili. Drva, kot kurivo za žganje opeke, so darovali župljani in graščini Bogenšperk ter Grmače. Vsega skupaj so jih pripravili 2.479 m³.

Hkrati z opeko so domačini žgali in gasili apno, vozili pesek in mivko ter podrli za 190 m³ gradbenega lesa. Ves material so brezplačno zvozili kmečki

Tlorisni načrt nove šmarske cerkve,

delo arhitekta A. Wagnerja.

posestniki iz vseh vasi v župniji, in sicer: 3384 voz peska, 1152 voz mivke in 2139 metrskih stotov apna. Darovali so tudi 80 m³ hrasta, 386 m³ smrek in jelk.

Težava je nastopila, ko se je pokazalo, da bo kamenja za temelje v kamnolomu za župnijskim hlevom premalo. Vendar je bil to le kratkotrajen problem. Nekako istočasno je uprava Južne železnice na Dunaju sklenila podreti leseno kamniti most pri Pogoniku in ga nadomestiti z novim – železnim. Gradbeni odbor je takoj sklenil z upravo pogodbo, ki je vsebovala določbe, po katerih železnica podre most in na svoje stroške dostavi kamenje na litij-sko postajo, za kar bodo Šmarčani plačali za vsak kubični meter po 4 gol-dinarje (kamnitih kvadrov je bilo za okoli 460 m³). Transport iz Litije v Šmartno so župljani opravili brezplačno. Ker so na tej lokaciji prepeljali tudi ves cement, strešno opeko, železo in kamnoseške izdelke, se je po pisanju kronike zvrstilo kar 1356 voz.

Kot nam ilustrirajo podatki, je bila v tem obdobju gradbena vnema na vrhuncu. Za ohladitev le – te pa je poskrbel pismeni ukor okrajnega glavarstva iz Litije, ki ga je župnijski urad z datumom 13. april 1897, št. 4394 dobil na velikonočno nedeljo leta 1897, ravno pred veliko sveto mašo namesto pirhov. Pisan je seveda v nemščini, po slovensko pa bi se glasil takole: *“Prečastiti! Zelo se motite, če nameravate v bližnji prihodnosti graditi župnijsko cerkev, kar je razvidno iz tega, da se na to pripravljate z nabavo raznega gradbenega materiala, vendar pa pri tem ne gledate na nekatere bistvene zahteve.”* Mišljena je bila ilovica, ki naj bi bila neuporabna za izdelovanje opeke. Ker zakon ni prepovedal nabave gradbenega materiala, so nadaljevali z delom, ukor pa priložili gradbeni dokumentaciji. Ilovico in žgane vzorce opeke so poslali Državnemu zavodu za analizo naravnih in umetnih kamnov na Dunaju. Po mnenju slednjega (dokument iz 20. oktobra 1897) je kakovost opeke dobra in se lahko uporablja za gradnjo nove cerkve.

NAČRTI

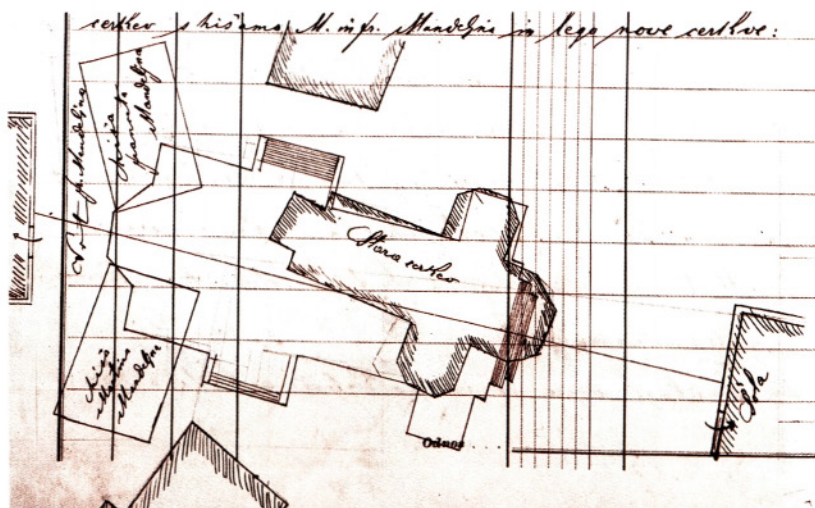
Načrt za novo cerkev so naročili pri arhitektu iz Linza ing. Jeblingerju. Priložili so navodila ljubljanskega škofa Jakoba Missia, Društva umetnosti v

Ljubljani. Omeniti velja, da je bilo priloženo tudi pismo dekana Lavrenčiča, ki je v iskanju ideje za obliko nove šmarske cerkve obiskal več sakralnih objektov na Bavarskem in Würtembergu ter deloma v severni Italiji. Arhitekt je 18. januarja 1898 poslal načrte s predračunom. Ker niso popolnoma ustrezali zahtevam, so mu jih vrnili. Po korekturi so načrte s proračunom za okoli 100.000 goldinarjev in zagotovilom, da jih bodo krili iz lastnih sredstev, poslali prek škofijskega ordinariata deželni vladi, da bi jih odobrila in potrdila gradbeno dovoljenje. Deželna vlada je načrte zavrnila in v posebni izjavi označila načrt za pomanjkljiv, predračun ne dovolj jasen, cerkev preveliko in predrago, bolj primerno za večje mesto ali stolnico kakor pa za župnijsko cerkev v šmarski vasi. Primanjkovalo naj bi, ne upoštevajoč vožnje in prostovoljnega dela, najmanj 20.000 goldinarjev. Člane deželne vlade je motil tudi gotski slog cerkve, zato so "predlagali" (zahtevali) nov načrt.

Problem pa ni bil samo stil predlagane gradnje, problematičen je bil tudi arhitekt. Zato se je odbor po nasvetu ljubljanske oblasti obrnil na arhitekta A. Luntza, profesorja višje akademske šole za umetnost na Dunaju, ki pa zaradi prijateljstva z Jeblingerjem naloge ni hotel sprejeti. Tako je vskočil arhitekt Adolf Wagner, profesor državne obrtne šole v Grazu, ki je izvedel modifikacijo Jeblingerjevih načrtov. Novi predračun je bil nekoliko večji od prvotnega in je znašal 101 561 goldinarjev 27 krajcarjev.

Da bi se obvarovali ponovne zavrnitve, je škofija v obsežni spomenici vladi načrt utemeljila tudi s povečanjem populacije, češ, da se bo cerkev zidala za prihodnje rodove. Utemeljitev je bila dopolnjena tudi z željo, da gre za zidavo v spomin biserne maše sv. očeta Leona XIII., v spomin ter proslavo zlatega vladarskega jubileja cesarja Franca Jožefa I. Argumenti iz omenjene spomenice in osebno posredovanje škofa dr. Antona Bonaventure Jegliča so pripomogli, da je bil 23. februarja

Lega stare in nove cerkve v tlorisu.

1899 ob 9. uri dopoldne v Šmartnem na mestu samem komisijski ogled, kjer so načrte s predračunom formalno potrdili in izdali gradbeno dovoljenje. Odločili so, naj začno rušiti staro cerkev in zidati novo brez konkurenčne obravnave.

RUŠENJE STARE ŽUPNIJSKE CERKVE

S slovesno tridnevnicco od 4. do 8. marca 1899 so se Šmarčani poslovili od stare cerkve in se zahvalili Bogu za vse v tej cerkvi prejete darove, obenem pa so prosili za blagoslov in pomoč pri gradnji nove župnijske cerkve. Po zahvalni molitvi so se poslovili še zvonovi z enournim zvonjenjem. Župljani, zlasti starejši, so bili ganjeni do solz.

Dne 9. marca so začeli podirati staro cerkev. Najprej so skrbno odlučili štiri kamnite spomenike in jih shranili v lopo na šolskem dvorišču. Prav tako skrbno so ravnali s sklepniki, rozetami, ščiti in gotskim rebrovjem na oboku prezbitorija. Danes je to deloma vzdano v krstni kapeli nove cerkve, ki je tudi tlakovana s kamnitimi ploščami stare cerkve. Ko so podirali oltarje, so za oltarjem presvete Trojice odkrili fresko Matere božje z Detetom v naročju. Po napisu sodeč je bilo to Scherrerjevo delo. H kapelici Ecce homo na Pungрту so pripeljali zvonove in 19. marca v slovesni procesiji tudi Najsvetejše.

Ko so odkrili cerkveno streho na kapelici roženvenske Matere božje, so našli približno 1000 kosov dobro ohranjene strešne opeke, čistega zvoka in mnogo večje od sedanje strešne opeke. Nekaj kosov te opeke so poslali dežel-nemu muzeju v Ljubljani. O dotrajanosti cerkvene strehe priča tudi dejstvo, da je bila na tramu vzdana letnica 1682.

Podiranje cerkve so izvedli brezplačno domači fantje in možje, večjo nevarnost je predstavljalo le podiranje zvonika, zato je v ta namen gradbeni odbor najel podjetje, kar se je izkazalo za umestno, saj je bilo zidovje tako trdno grajeno, da so se morali posluževati tudi razstreljevanja. Kronika navaja, da je bilo pokanje tako močno, da je nekega dne v bližnji Jakličevi hiši prodajalka kruha A. Č. od strahu omedlela in se zgrudila na tla, vendar si je kmalu opomogla. Rušitvena dela so končali 12. maja 1899.

Dne 24. februarja 1899 je gradbeni odbor razpisal na podlagi potrjenih načrtov ter splošnih in posebnih pogojev zidarska in tesarska dela. Zadnji rok

za prijavo je bil 19. marec opoldne. Ponudbe so poslala podjetja: G. Tönnies, Faleschnin et Schuppler in Filip Supančič. Pogodba je bila sklenjena z najugodnejšim izmed njih, podjetjem G. Tönnies. Kamnoseška dela je opravil Ljubljčan Feliks Toman, krovska in kleparska pa Alojzij Lenček.

S polaganjem profilov za novo cerkev, ki leži v obratni smeri kot stara cerkev, se je pričelo v ponedeljek po beli nedelji, 10. aprila 1899, s kopanjem temeljev pa tri dni pozneje. Ko so položili prvi kamen v zemljo, je opravil tedanji dekan z zidarji molitev k Sv. Duhu za srečen začetek in srečen konec del. Teren je bil v glavnem dober, razen temeljev pri absidi za velikim oltarjem. Temelji so globoki, še zlasti pri oltarju, obeh zakristijah in zvonikih. Najgloblje je skopan temelj za velikim oltarjem, s prizidkom vred je bil globok 4,23 m. Ker je bil teren na nekaterih mestih zelo močvirnat, so si graditelji pomagali s hrastovimi piloti. Na drugih mestih zgradbe so bili temelji manj globoki, vendar nikjer manj od dveh metrov. Temelje so zidali širše, kot je bilo določeno v načrtih – pri zvonikih so jih razširili od 1,65 na 2 m. Kronika omenja, da so pri zidavi temeljev porabili 3 vagone portland in 2 vagona roman cementa. Zelo trdno je bil zidan tudi podzidek. Zlasti dobro so v ta namen služili kamniti bloki iz Pogonika. Položili so jih v treh legah, pri zvoniku v štirih legah. Zgornjo lego so zvezali z železnimi sponkami. Posamezni kamni segajo pri podzidku v zid od 50 do 90 cm.

Rušitvena dela na stari župnijski cerkvi spomladi leta 1899.

SLOVESNI BLAGOSLOV TEMELJNEGA KAMNA

4. junija 1899 se je ob 9. uri dopoldne pomikal ob streljanju možnarjev in slovesnem zvonjenju sprevod proti cerkvenemu gradbišču. Ob prisotnosti načelnikov državnih in zasebnih uradov litijskega okraja ter 5000 vernikov je škof Anton Bonaventura Jeglič ob sodelovanju 25 duhovnikov blagoslovil temeljni kamen, v katerega je bilo vloženo pismo s podpisi navzočih dostojanstvenikov in sledečo vsebino: *"V proslavo Boga Očeta, Sina in Sv. Duha, presveti Devici Mariji v čast in sv. Martinu škofu, v spomin biserne sv. maše slavnega papeža sv. očeta Leona XIII. in v spomin 50-letnice vladanja cesarja Franceta Jožefa I. je posvetil slovesno temeljni kamen tej cerkvi prevzvišeni gospod škof dr. Anton Bonaventura Jeglič, knezoškof ljubljanski, dne 4. junija 1899 za župnikovanje dekana šmarskega Ivana Lavrenčiča. Cerkveni zgradbi je postavil temelj bivši župnik in dekan šmarski J. Burger (+ 1870) zapustivši s posredovanjem in nasvetoma tedanjega kaplana šmartinskega Antona Župančiča 17.000 goldinarjev v ta namen. Le ta vsota je narasla z modrim oskrbovanjem Martina Pogačarja, knezoškofijskega kanclerja, do pričetka zidanja oziroma priprav na 72.000 goldinarjev. Stavba, preračunana s prostorom, načrti itd. na 125.000 goldinarjev, to je 250.000 kron avstrijske veljave, notranjo upravo ne všteti, se je gradila s to zapuščino in povsem prostovoljnimi doneski v ogromni večini prav pridnih in za čast božjo vnetih faranov in drugih blagodušnih dobrotnikov. Božje usmiljenje z nami!"*

Nova župnijska cerkev med

gradnjo – izdelava opornih zidov.

Poleg pisma so vložili v temeljni kamen tudi slovenske časnike, in sicer: Slovenca, Zgodnjo Danico, Škofijski list, Venec cerkvenih bratovščin in Vrtec. Tem so dodali še srebrno desetico ter tri vinarje. Blagoslovu temeljnega kamna je sledil škofov nagovor, v katerem je med drugim šmarskim faranom razložil cerkvena določila o gradnji cerkva. Slovesnost in obisk škofa sta bila

združena z birmovanjem; tako je zakrament sv. birme prejelo 320 šmarskih otrok.

Kljub slovesnosti so graditelji z deli takoj nadaljevali. Na gradbišču je delalo povprečno 45 zidarjev, ki so bili vsi Slovenci, največ iz Renč, Šempasa in Črnič na Goriškem in nekaj domačinov. Iz Renč sta bila tudi oba nadzornika F. Turel in F. Pregelj. Tej ekipi je bilo v pomoč povprečno 60 domačinov, ki so bili za opravljeno delo plačani, medtem ko so vožnjo opeke, peska, lesa in drugega materiala prostovoljno opravili kmečki posestniki.

Spomin na primorske rojake je med starejšo generacijo Šmarčanov še zelo živ, na kar kažejo tudi drobci iz zapisa Tinka Maha, ki ga je napisal ob priliki farnega romanja po Primorski v avgustu 1998:

Cenjeni Renčani!

Lahko ste ponosni na svoje prednike zidarje; tudi slovenska zgodovina jim daje častno mesto v gradbeništvu. Za gradnjo šmarske nove cerkve je najugodnejšo ponudbo dobila trdka Tönnies, seveda z zidarji Goričani, kakor so jih imenovali naši predniki.

Skoraj bomo praznovali 100.letnico dograditve naše cerkve. Hvala Bogu še stoji. Tudi večji potres, ki smo ga imeli 1963. leta v Šmartnem, nam je ni porušil ne poškodoval zidov. Le opeka je na ladji zdrsnila iz strehe. S pridnimi mojstri in župljani je bila v dveh dneh opeka na svojem mestu.

Hvala še enkrat vsem Goričanom, kakor so jih imenovali naši predniki, da so nam zgradili mogočno in lepo cerkev, na katero smo ponosni. Ogledniki jo občudujejo, celo potres je ni poškodoval. Odrasli so se do smrti spominjali, ko so bili še otroci, da so bili deležni polente, rezane na špago.

Tudi dekletom so se dopadli pridni, dobri in fejest fantje zidarji. V spominu mi je ostala striceva pripoved (o tem v svojih spominih piše tudi Mimica Groznik) o tem, kako so Šmarčani v času gradnje spesnili hudomušno pesem: "Pridno malto bom nosila, da Furlana bom dobila, piš me v uh še Liberga, jaz pa bom v Gorico šla."

*Nova župnijska cerkev med
gradnjo – izdelava ostrešja cerkve.*

Graditelji so cerkveno zidovje zvezali z debelimi železnimi vezmi nad malimi, to je spodnjimi okviri, ter velikimi zgornjimi v periferiji. Zvonika so do zvonov zvezali štirikrat in, zaradi večje varnosti ob potresu, med njima potegnili še dve močni vezi. Zvonika sta vezana tudi nad zvonovi, kjer je obod zidan na nosilcih. Ostrešje zvonika počiva na nosilcih, s katerimi je spojeno po vezeh. Zvonika so zidali do višine cerkvene strehe. Vsa gradnja je tako napredovala, da so oktobra tesarji že postavili streho, nadstrešni stolpič pa obili z deskami. Tako je lahko kleparski mojster Alojzij Lenček že pred zimo pokrtil cerkveno streho s črno, zarezano (Wienerberger) opeko, nadstrešni stolpič in strehi nad zakristijama ter deloma nad kapelicama velike ladje pa s pocinkano pločevino. Krovska dela so bila končana do praznika vseh svetih. Arhitekt Wagner je prišel v tem letu dvakrat nadzorovat delo, večkrat je bil tukaj njegov namestnik Ivan Zemljič, takrat gradbeni asistent v Ljubljani.

Kapelica na Pungrtu.

V času gradnje je kot nadomestni bogoslužni prostor v poletnem in v lepem jesenskem vremenu služila kapelica Ecce homo na Pungrtu. Ker je šlo v kapelico le malo ljudi, je duhovnik daroval sv. mašo v kapelici, pridigal pa je na cerkvenem pragu. Ker pozimi to ni bilo izvedljivo, je podjetje Tönnies ob zaključku del v letu 1899 obokalo kapelice v cerkvi in obe zakristiji, tesarji pa so zabili z deskami vrata in okna in za silo postavili sedeže. To je omogočilo, da se je farno žegnanje – praznik sv. Martina – v letu 1899 že odvijalo v novi cerkvi. Krovnika omenja, da so na oltar postavili trohljiv kip sv. Martina na konju, ki je že več let počival v zasluženem pokoju na Jakličevem kozolcu. Ker je bilo v zimi 1899–9900 v novi cerkvi zelo mrzlo, so postavili peči, da se je lahko do pomladi opravljala služba božja.

O spominih na dogodka, ki so povezani s kapelico na Pungrtu, piše tudi Leopold Mrzel:

“Nasproti moje rojstne hiše na Pungrtu 14 stoji kapela, verjetno stara že več stoletij. Ko so podrli staro cerkev in začeli graditi novo, je bilo vse bogoslužje na Pungrtu. Naša hiša je postala začasna mežnarija. Pri gradnji cerkve je med številnimi farani pomagala tudi naša mama. Pogosto je pripovedovala, kako so si prostovoljci podajali iz rok v roke opeko od kraja, kjer se je žgala, do mesta gradnje. V kapeli na Pungrtu so imeli mesečne shode člani Marijine družbe v

času gradnje nove cerkve. Kasneje pa v prosvetnem domu. V kapeli je bil lesen kor. Otroci smo krasili zunaj križ.”

20. marca je bil začetek nadaljevanja del pri cerkvi v letu 1900, zato so se maše opravljale spet v kapelici na Pungrtu. Sredi maja so dozidali zvonika, oboke pa konec julija. Vzdali so okna, vrata, nad glavno in stranska pročelja pa so postavili kamniti križ in križne rozete, ki so bile sklesane iz graškega apnenca.

Iz enakega materiala so bili tudi sklepniki, ki so jih vzdali v oboke cerkvene ladje, medtem ko sta bila dva večja sklepnika v prezbiteriju, štirje mali nad prečno ladjo in trije v obokih pod korom spomin na staro farno cerkev. V zvoniku na evangelijski strani so uredili krstno kapelo ter vzdali kropilnike in postavili stebre pod korom, ki so bili iz nabrežinskega, deloma pa iz repentaborskega in istrskega kamna. Po vsej cerkvi so položili opeko kot podlago za tlak in končno postavili stopnice. Zidarska dela so se končala 7. novembra.

Poleg zidarskih so preko poletja potekala tudi tesar-ska dela. Tako so že 7. junija na levem zvoniku zasadili jabolko in križ. V jabolko so vložili košček pločevine s kemičnim napisom: “Slava Bogu na višavah! Usmiljenje božje z nami!”. Poleg so bila napisana imena sv. očeta Leona XIII., cesarja Franca Jožefa I., škofa Antona Bonaventure in več drugih. Na desnem zvoniku so postavili jabolko in križ 30. junija. V juliju so zvonika pokrili z angleškim skrilom. Višina zvonikov je 60 m, dva metra več, kot je v načrtu. Kronika gradnje navaja, “da gre za preprosti razlog, da bi zvonovi viseli više in bi se tako zvonjenje boljše slišalo.”

Ob koncu leta 1900 so se začela izvajati tudi obrtniška dela pri notranji opremlitvi cerkve, domači mizarski mojster Josip Izgoršek je postavil vsa vhodna vrata,

Tomanov oltar sv. Martina

ključavničarska dela pa je opravil ključavničarski mojster z Ustja, Anton Verbajs. Znani steklarski mojster Avgust Angola iz Ljubljane, ki se je svoje obrti izučil na Dunaju, v Berlinu in Münchnu (Monakovem, kot je bil takrat v uporabi izraz), je vstavil okna, ki jih je deloma izdelal celo sam.

V Kroniki gradnje naletimo tudi na zaplet, ki se je graditeljem pripetil v letu 1900. Gre namreč za "opozicijo" – nasprotnike gradnje nove cerkve (predvsem predstavniki okrajnega glavarstva v Litiji), ki so že pred začetkom projekta zahtevali konkurenčno obravnavo (kronika navaja, da gre za to zahvala zlatemu jubileju cesarja Franca Jožefa). Nasprotnik projekta je bil tudi tedanji Kranjski deželni predsednik baron Viktor Hein, saj tako lahko razberemo iz njegove izjave ob obisku Šmartna, ko je stara cerkev še stala: "*O, die Kirche ist nach ganz gut!*" ("O, cerkev je še povsem dobra!").

Nasprotniki gradnje cerkve niso odnehali in so Šmarčane odvrčali od sodelovanja, jih strašili, da bodo smreke, ki so jih posekali in darovali za cerkev, prej strohnele, kot pa bodo začeli graditi novo cerkev, če bodo začeli zidati, bo gradnja sredi dela obtičala in tedaj bodo morali plačevati, da bo joj! Oporišče nasprotnikov je bil časnik Slovenski narod, ki je natisnil več lažnivih vesti, posebej velja to za sestavek, ki je bil objavljen v sobotni številki 178, dne 4. avgusta 1900, v sestavku iz Šmartna, pravzaprav iz Litije: Šmartno v nevarnosti, ki se dobesedno glasi: "*Katedrala v Šmartnem pri Litiji še ni popolnoma dograjena, pa se je že*

začela podirati, in se lahko zgodi velika nesreča, če se pravočasno ne izvrši potrebna poprava. Kakor znano, je bil dekan Lavrenčič sam svoj stavbenik. Mož ni samo izprešal iz ljudstva ogromno denarja za stavbo te katedrale, nego je tudi sam vsa gradbena dela vodil. Kako je opravil svoje delo, nam kaže okolnost, da se je sprednja fronta cerkve – kjer sta stolpa – nagnila. Neki stavbenik se je pred kratkim mudil v Šmartnem in si je Lavrenčičevo katedralo ogledal. Mož pravi, da sta se dve vezi pretrgali in da je vsled tega zidovje odnehalo. Po njegovi sodbi se je zid nagnil za kakih 18 do 20 centimetrov, torej za toliko, da preti velika nevarnost, zlasti ker so zvonovi že obešeni v stolp in se z njimi zvoni, kar bo nesigurno stoječi zid še bolj zrahljalo. Šmarski župan oče Cofek seveda ni zmožen, da bi sprevidel, kaka nesreča se lahko zgodi, če pade zid na šolo in na sosedno Arkotovo hišo, ali politična oblast ima po našem mnenju dolžnost, da pusti stvar vestno in natančno preiskati, in da nemudoma odredi vse, kar je potrebno, da se postavi cerkev v dobro stanje. Pri takih zadevah ne smejo odločevati obziri na to, kje bo dekan Lavrenčič izprešal za popravo potrebni denar, ampak morajo odločevati zgolj obziri na javno varnost. Kar je škode, naj jo nosi tisti, ki jo je povzročil, četudi nehote in le vsled svoje nezmožnosti. Kaj pa se tudi reven duhovnik utika v stavbinske stvari. Mislimo, da je že dovolj, da se je že pred leti v Bohinju podrla cerkev in ni treba, da bi se kaj podobnega zgodilo še v Šmartnem pri Litiji.”

Že 5. avgusta je Okrajno glavarstvo v Litiji prosilo z dopisom št. 9564 deželno vladu v Ljubljani, naj hitro pošlje državnega tehnika, da ugotovi, kako je poskrbljeno za varnost. Šlo je res hitro. 8. avgusta je bila komisija v Šmartnem in predstavnik komisije je vljudno nagovoril dekana: “V Šmartno smo prišli v Vašem interesu, kot Vaši prijatelji. Prosimo, če nam bi pokazali, kje so razpoke v cerkvi...”

Dekan je odgovoril: “Gospodje, prišli ste zaradi dopisa, ki ga je objavil Slovenski narod. Prijatelji ali sovražniki, gori ali doli, izvolite kot strokovnjaki sami ugotoviti, če obstaja nevarnost, in zadevo stvarno presodite.”

Strokovni pregled se je vršil med 9. in 15. uro, vendar preiskovalci niso ničesar našli. Inšpektor je med drugim od delavcev zahteval, da mu pokažejo razpoke, ker pa ti o tem niso nič vedeli, je opravil ponovni pregled, ki pa ni ničesar

Glavni oltar, delo

kamnoseške delavnice

mojstra Feliksa Tomana.

*Prižnica v šmarski cerkvi,
delo kamnoseškega mojstra
Feliksa Tomana.*

pokazal, zato je odšel v občinsko pisarno, kjer je narekoval zapisnik: *“Župnijsko cerkev smo zunaj in znotraj skrbno pregledali in preiskali in pri tem nismo našli nobene poškodbe. Stanje imenovanega objekta je dobro in zaenkrat ne vzbuja prav nobenih skrbi.”* Ob koncu pregleda je predsednik komisije čestital dekanu, on pa se mu je zahvalil z besedami: *“Žalostno je, da naseda vlada limanicam Slovenskega naroda.”*

Ko se je komisija vrnila v Ljubljano, je baron Hein takoj poklical k sebi nadinženirja Waschica, da bi mu ta poročal o ogledu cerkve. Poročilo je sprejel z dolgim in kislim obrazom, kot je pripovedoval nadinženir dekanu ob uradnem pregledu (tehničnem prevzemu) cerkve 14. novembra 1900.

Nadinženir Waschica je ob tehničnem prevzemu ponovno zelo vestno in podrobno pregledal zunanost in notranost cerkve. V zapisniku je označil cerkev kot zelo posrečeno, saj ni nikjer moč najti kake razpoke (niti na zvoni-kih), razen malenkosti, ki so pri vsaki, še tako vzorni stavbi.

Po tehničnem prevzemu je 18. novembra 1900 cerkev slovesno blagoslovil prelat in generalni vikar ljubljanske škofije Janez Flis. Nato so prenesli Najsvetejše iz kapelice na Pungрту v novo cerkev. Po pridigi in slovesni sv. maši so zapeli hvalnico Te Deum (Tebe Boga hvalimo), prelat je podelil blagoslov z Najsvetejšim veliki množici župljanov.

Takoj po blagoslovu cerkve so se nadaljevala dela pri nabavi notranje opreme cerkve. Spomladi leta 1901 so postavili veliki oltar sv. Martina, ki je bil blagoslovljen na velikonočno nedeljo 7. aprila. Izklesal ga je ljubljanski kamnoseški mojster Feliks Toman, ki je že prej vlil za cerkev kapitele, razne konzole in rozete. Temelj velikega oltarja, ki je zidan na pilotih, je globok 4 m. Zelo raznolika je njegova kamninska sestava, saj je narejen iz kraškega, cararskega, belgijskega in veronskega kamna, zelenega brazilskega in afriškega algier oniksa, koroškega in hotaveljskega marmorja. Podobe angelov so povzete po oltarju sv. Rešnjega Telesa stolne cerkve v Granu na Madžarskem.

Isti mojster je izdelal tudi oba stranska oltarja – Brezmadežne in sv. Antona Padovanskega, katerima so postavili v maju 1900 še nadstavke, v katerih je šest slik, in sicer: Brezmadežna, sv. Anton Padovanski, sv. Alojzij, sv. Barbara, sv. Janez Krizostom in sv. Avguštin. Slikal jih je dunajski akademski slikar Kastner.

Podobe so slikane na topolov les z zlatim ozadjem, deske so cele in niso nikjer zalepljene. Sredstva za sliko Brezmadežne je prispeval domačin Franjo Knaflič, za sliko sv. Antona Padovanskega pa škof dr. Anton Bonaventura Jeglič. Delo istega mojstra je tudi prižnica, ki jo je postavil avgusta 1901. Istega meseca je postavil Feliks Toman oba kropilnika ob glavnem vhodu.

V tem času sta položili šamotni tlak tvrdki Barta et Tychi iz Prage, malo kasneje pa so v krstilnico postavili nov krstni kamen, ki ga je izdelal že večkrat omenjeni Toman. Med ornamente so vdelani štirje evangelisti. Železna vrata so delo Žabkarja iz Ljubljane, ki je v juniju istega leta izdelal tudi ograjo iz kovanega železa na pevskem koru in na obeh oratorijih. Nadalje sta Toman in Žabkar avgusta 1901 izdelala obhajilno mizo. Železno ograjo na severni in zahodni strani cerkve je izdelal in septembra postavil domači ključavničarski mojster Anton Verbajš z Ustja, Feliks Toman pa je istočasno vklesal spominsko ploščo v slavo Kralju večnosti na listni strani prezbiterja z napisom: *“1900 – Kristus Kralj večnosti – živi, kraljuje, vlada – 1901,”* ki jih je v stilu objekta izdelal šmarski mizarski mojster Josip Izgoršek.

Februarja 1902 so postavili iz hrastovega lesa štiri gotske spovednice in omaro v zakristiji, umetniško delo tovarnarja Ivana Mathiana ml., dvornega založnika v Ljubljani.

14. avgusta 1901 so pritrdili na zid pod apostolskimi križi dvanajst sedmeroročnih kandelabrov in obesili ob straneh velikega oltarja dva lestenca, delo pasarja Ivana Kregarja iz Ljubljane. Njegovo delo je bila tudi krasna gotska monštranca, podarjena ob posvetitvi cerkve Bogu v zahvalo za veliko pomoč ob času zidanja cerkve, ker se ves ta čas ni zgodila nobena nesreča. Visoka je 76 cm in je čisto srebrna.

Lunula je obložena s pravimi dragimi kamenčki. Na stojalu so vdelane štiri slike iz emajla. Kregar je izdelal tudi svečnike za

Klop v župnijski cerkvi sv. Martina.

Delo domače mojstrske delavnice

Josipa Izgorška.

veliki in za oba stranska oltarja ter štiri kelihe. Po posredovanju M. Hofbauerja so nabavili leta 1901 zelo lep ornat bele barve: mašni plašč in štiri dalmatike ter več manjših potrebnih predmetov. Priskrbeli so tudi okvirje za freske križevega pota, ki je narejen po vzorcu iz katoliške gotske Marijine cerkve v nemškem Stuttgartu.

POSVETITEV CERKVE

Šmarčani so se odločili, da bo posvetitev nove cerkve na praznik Marijinega imena, 15. septembra 1901. Kot dogovorjeno, je v soboto na predvečer dogodka prenehalo štirinajstdnevno deževje. Ta dan se je pripeljal v praznično okrašeno Šmartno posvečevalec škof dr. Anton Bonaventura Jeglič. Sprejem je bil pri kapelici na Ustju. Poleg duhovščine so se sprejema udeležili občinski zastopniki, dekliška Marijina družba z zastavo, na stotine vernikov z zastavo bratovščine presvetega Rešnjega Telesa, šolski otroci, medtem ko učitelji niso sodelovali. Med glasno molitvijo sv. rožnega venca, slovesnim zvonjenjem in pokaanjem možnarjev se je nato pomikal sprevod skozi Ustje in Šmartno, mimo nove župnijske cerkve, ki je bila okrašena z mlaji, zastavami in venci, h kapelici na Pungrt. Tam je knezoškof podelil blagoslov z Najsvetejšim in izpostavil svetinje svetih mučencev. Po končani slovesnosti si je škof ogledal novo cerkev, pohvalil njeno zunanost in notranost in poudaril, da je cerkev med najlepšimi, ne samo v ljubljanski škofiji, ampak daleč naokoli. Ob pol osmih zvečer so zapeli cerkveni pevci in pevke pesem škofu v čast, nato pa so se slovesno oglasili zvonovi. V trenutku je bila razsvetljena nova cerkev s tisočnimi lučkami, prav tako tudi župnišče in skoraj vse hiše. V zrak so švigale rakete in umetni ogenj, ki je spremenil vso okolico v čarobno pisano svetlobo.

V nedeljo, 15. septembra, so že zgodaj zjutraj prihajali v Šmartno visoki posvetni in cerkveni gostje: kanonika Kalan in Sajevec, frančiškanski provincial p. Konstantin Luser, kustos p. Hugolin Satter, prior in poznejši opat stiških cistercijanov p. Gerhart Mayer, superior ljubljanskih lazaristov Izidor Pertl in trideset drugih duhovnikov.

Posvetitev se je začela ob pol osmih zjutraj. Ob 9.15 so prinesli v slovesnem sprevodu svete relikvije na treh blazinicah pred glavni vhod. Škof, ki je stal

zunaj na stopnicah, je nato v nagovoru veliki množici opisal zgodovino zidanja cerkve in označil to cerkev kot novo trdnjavo svete vere. Po končanem govoru so stopili duhovniki in verniki v cerkev, seveda kolikor je to bilo mogoče, da bi spremljali nadaljnji obred posvetitve. Po končani posvetitvi so prenesli presveto Rešnje Telo v slovesni procesiji iz kapelice na Pungrtu v novo cerkev. Nato se je začela pontifikalna maša. Za potrebe slovesnosti je cerkveni pevski zbor spremljal velik orkester. Po sv. maši so spremili škofa v slovesnem sprevodu skozi velik špalir dekliške Marijine družbe in župljanov v župnišče. Slavnostnega obeda, ki je trajal do treh popoldne, se je udeležilo 42 duhovnikov.

V sklop dogodkov ob posvetitvi nove cerkve lahko štejemo tudi misijon, ki so ga v času od 1. do 9. marca 1902 vodili lazaristi. Župljani so se dobro udeleževali vseh misijonskih govorov in pobožnosti, sklep misijona pa je bil veličasten. Misijon so namreč sklenili s slovesno procesijo, v kateri so se najprej zvrstile podružnice s sedmimi velikimi banderi, nato litijska in šmarska šolska mladina z zastavo, deška in dekliška Marijina družba z zastavo, za njimi pa bratovščina presv. Rešnjega Telesa s svojo zastavo in prižganimi svečami. Za pevskim zborom s 30 pevci je stopalo 22 duhovnikov s škofom, ki je nosil Najsvetejše v novi dragoceni monštranci. Ob straneh baldahina (neba) so šli občinski odborniki z baklami. Na koncu procesije so stopali krajevni veljaki in veliko število vernikov. Vseh udeležencev je bilo okoli 5000. Hiše, mimo katerih se je pomikal sprevod, so bile razsvetljene in okrašene z zastavami. Ko se je procesija vrnila na trg pred glavno cerkveno pročelje, je podelil škof dr. Anton Bonaventura Jeglič nepregledni množici trikrat blagoslov z Najsvetejšim. Po končani procesiji je spregovoril s prižnice in po enournem govoru podelil še papežev blagoslov s križem. Z zahvalno pesmijo in blagoslovom z Najsvetejšim se je končala veličastna slovesnost, kakršne – kot omenja kronika – šmartno do takrat še ni doživelo.

Na predlog dekana Lavrenčiča je bil ob začetku gradnje izvoljen posebni revizijski odbor, ki je ob koncu vsakega leta natančno pregledal in potrdil račune za gradnjo cerkve. V tem odboru so bili poleg dekana še naslednji pomembnejši farani: Damjan Josip, posestnik in cerkveni ključar, ki ga je po smrti nasledil mizarski mojster Izgoršek Josip; Pollan Vencelj, upravitelj graščin-

skih posestev na Bogenšperku; Rus Janez, cerkveni ključar in posestnik; Šušteršič Alojzij, župan, ki ga je nasledil Breznikar Ivan; Wakonig Ivan, trgovec in Zore Ignac, posestnik.

Odbor se je zadnjič sestal 20. junija 1902 z namenom, da naredi končni obračun projekta gradnje nove cerkve, ki je pokazal sledečo sliko:

PRIHODKI		
	gld.	kron
Zapuščina dekana J. Burgerja z obrestmi	72.000,00	144.000,00
Zapuščina dekana J. Rusa	1.500,00	3.000,00
Darovi župljanov in drugih dobrotnikov v denarju, blagu in delu	67.695,81	135.391,62
skupaj	141.195,81	282.391,62
IZDATKI		
	gld.	kron
Za gradnjo cerkve	105.796,64	211 593,28
Za notranjo opremo cerkve	30.392,89	60 795,78
skupaj	136.189,53	272 379,06
Presežek prihodkov nad odhodki	5.006,28	10.012,56

Odbor je posebej preveril poravnavo vseh stroškov, povezanih z gradnjo cerkve. Ostanek 10.012,56 kron je po sklepu odbora pripadel župnijskemu uradu za potrebe vzdrževanja cerkve.

Šmartno v letu velikega dogodka.

Posnetek je bil narejen iz Ustja.

CERKEV V LETIH 1901–2001

Znan je slovenski pregovor: "Mali otroci – male skrbi, veliki otroci – velike skrbi." Podobno bi lahko rekli o vzdrževanju cerkve: "Mala cerkev – male skrbi, velika cerkev – velike skrbi."

Kanonik Ivan Lavrenčič je ob svojem odhodu iz Šmartna zapisal: *"Svoje preljubo dete, novo veličastno cerkev, zapuščam, kar naravno, s skrajno žalostnim srcem ter isto izročam svojim prečastitim g. naslednikom v oskrbo."*

Orgle v župnijski cerkvi sv. Martina,

delo orglarskega mojstra

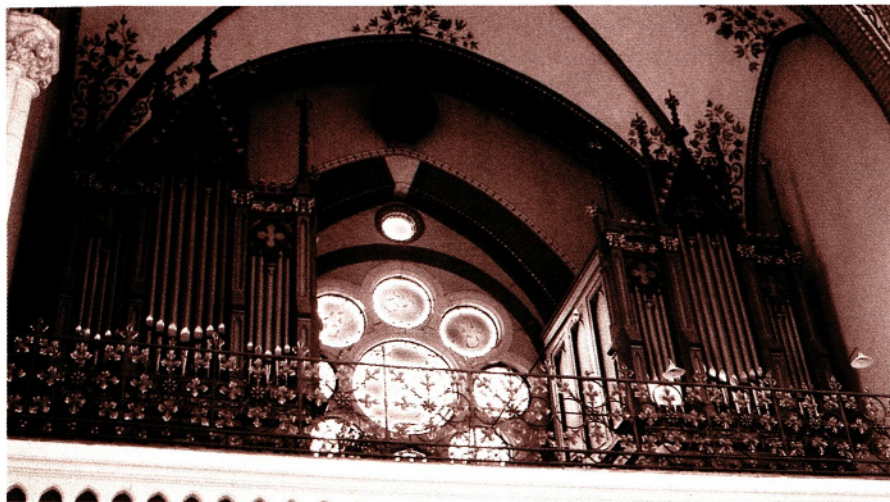
Josipa Brandla iz Maribora.

Prva skrb faranov so bile orgle. Načrt zanje je napravil orglarski mojster Josip Brandl iz Maribora, kasneje je načrt dopolnil profesor Josip Smrekar. 6. oktobra 1907 je bila za 12 400 kron z Brandlom podpisana pogodba (od tega je predstavljala zapuščina bivšega dekana Jakoba Rusa 2879 kron). Orgle z 28

registri je 18. septembra 1908 blagoslovil in na željo dekana Riharja posvetil presvetemu Marijinemu srcu kanonik dr. Andrej Karlin, kasnejši mariborski škof.

V letu 1908 se je nabavil tudi del cerkvene posode, in sicer velik ciborij. Leta 1910 so potekala dela pri zunanji ureditvi cerkve, tako so postavili železno ograjo ob južnem in sprednjem delu cerkve in za njo uredili gredice za cvetje.

Enega večjih posegov je pomenila notranja poslikava cerkve, katere se je

v letu 1911 za 4887 kron lotil umetniški slikar Anton Jebačin iz Ljubljane (cvetlične ornamente je zasnoval ravnatelj škofijske pisarne Jože Dostal). Na svodu med ladjo in prezbitერიem je naslikal Oznanjenje Marije Device. Leta 1913 je naslikal po navodilih J. Dostala dve freski v stranskih kapelah, in sicer: nad Marijinim oltarjem sliko Marijin grob in njeno kronanje, nad oltarjem sv. Antona pa zavetnike podružnic. Njegovo delo sta tudi emblema nad vrati obeh zakristij – Jagnje božje in pelikan, zunaj, nad portalom pa je naslikal sv. Martina na konju, vse na imitirani mozaični, zlati podlagi. Na prižnico je naslikal Mojzesa, Kristusa in štiri evangeliste na bakreno pločevino z imitirano zlato mozaično podlago. To slikanje je stalo 3482 kron. Po Dostalovih navodilih je Jebačin naslikal tudi križev pot (stal je 2062 kron), 22. decembra 1912 ga je blagoslovil p. Matej Vidmar. Lične križe iz oljčnega lesa, ki so ga dobili iz svete dežele, je izdelal kipar Pengov iz Ljubljane. Vse stroške z izdelavo križevega pota je poravnala grofica Gasquet James, ki je stanovala v Windischgrätzovi graščini na Slatni.

I. svetovna vojna je zahtevala davek tudi na cerkvi. V letu 1917 so bili odvzeti trije večji zvonovi, ki so jih nadomestili z novimi v letu 1923. Tega leta – 10. aprila – je cerkveni odbor podpisal pogodbo s podjetjem "Strojne tovarne in livarne" za dva nova zvonova; drugega (G – 550 kg) in četrtega (C – 1850 kg) (cena je bila 179 700 takratnih dinarjev, za montažo pa so odšteli še 6758 din). 27. oktobra so jih slovesno pripeljali, dan kasneje pa jih je posvetil takratni stolni dekan Ignacij Nadrah. V zadnjem letu vojne – leta 1918 – je cerkev dobila preprosto gotsko monštranco in kelih iz domačega litijskega srebra – dar ravnatelja Stolzhauserja v spomin na prvo sv. obhajilo njegove hčerke in preprost kelih, dar rojaka J. Brezovarja.

V prvem povojnem letu (1919 -90) je "tvrdba Vojnovič" iz Ljubljane napeljala v cerkev elektriko. Za električno napeljavo so

priredili svetilke, kandelabre in lestence v prezbiteriju. Skupaj z motorjem za električni pogon so znašali stroški 48 000 kron.

Pred pomembnim jubilejem – 25. letnico posvetitve cerkve – so v letih 1925 in 1926 popravili in prepleskali pločevino in žlebove na cerkvi ter zvoniku, križe na zvonikih in mreže na oknih ter na več mestih popravili zidne opore, iz katerih je izpadlo nekaj kosov mehkejšje opeke. Vsi ti stroški so, poleg vsakoletnih manjših izdatkov, znašali 25000 takratnih din. Takšna je cerkev dočakala jubilej 25. letnice, katerega se je udeležil tudi njen graditelj Ivan Lavrenčič.

Medvojno obdobje je zanimivo tudi iz družbenega okvira. Šmartno kot takrat bolj ali manj podeželska vas je imelo tudi svoj glamur, kar so pričarali lastniki okoliških gradov in premožnejši Šmarčani, kraj je imel zelo bogato društveno dejavnost, kljub temu pa je osrednje mesto v kraju in življenju posameznika imela cerkev, kar lahko razberemo tudi iz zapisov domačink Ani in Slavce

Nekdanji park pred cerkvijo z "rajo".

Mrzel:

“Šmartno je bilo pred drugo svetovno vojno manjše naselje. V centru kraja je bila zgrajena stara in kasneje na istem mestu nova cerkev sv. Martina. V kapeli na Pungrtu smo se otroci kar dosti zadrževali. Vnjejsmo imeli mašo, katero je vodil najin brat Milan; napravili smo tudi procesijo z banderami (sami izdelali), zvonilo je v naši hiši (v veži iz podstrešja visele stare kose, žice); šli smo proti Cerkovniku s petjem in molitvijo, dostojno. Pozimi so bile razne kulturne prireditve. Dramske skupine so se kar kosale, kdo bo priredil lepšo igro ali opereto. Celo “pasi-

jon" so večkrat igrali. Organist g. Jože Cajhen nas je rad imel v cerkvenem zboru. Otroci smo morali biti v cerkvi vsi spredaj, nič po klopeh. V začetku in na koncu šolskega leta smo imeli posebno sv. mašo. Dekan Gornik nas je, starejše šolarje, naučil "latinsko mašo", katero smo kar dobro razumeli in samostojno odgovarjali pri sv. maši. To smo bili važni. Otroci, ki smo obiskovali meščansko šolo v Litiji, smo morali hoditi k sv. maši tudi v Litijo. To nam ni bilo povšeči, iti mimo domačega svetišča. Kasneje nam je uspelo hoditi v domačo cerkev, vendar nam je g. župnik potrdil udeležbo.

Ministrantska služba je bila odgovornejša kot danes; prenašati je bilo treba težko mašno knjigo, klečati, latinsko odgovarjati, biti tešč, ... Mešani cerkveni pevski zbor je bil močan in zanesljiv. Ob večerih po pevskehi vajah so peli fantje na vasi še pozno v noč pred cerkvijo ali pod oknom kakšnega dekleta. Na nedelje in praznike smo se pripravljali že prejšnji dan. Sobota je veljala za dan domačih opravil v stanovanju. Vsa važnejša zunanja dela na polju so se zaključila običajno do kosila. Popoldan se je začelo čiščenje znotraj in zunaj hiše oz. gospodarskega poslopja. Tudi cesta je spadala zraven; skrb lastnika je bila očistiti pred svojim pragom (tudi konjske fige in kravjake), da so ljudje po lepem hodili drugi dan v cerkev. Zvonovi v zvoniku pa so naznanjali "Gospodov dan", vabeč župljane k skupnemu srečanju sv. maše. Zvonjenje v petek ob treh popoldan nas je spomnilo na Jezusovo smrt na križu. Postali smo in zmolili vsaj pet Zdravamarij na čast Kristusovega trpljenja.

Ob nedeljah so si domači privoščili počitek s posedanjem na klopcah pred hišo, pred kapelo na Pungrtu, na cerkvenem vrtu, pa tudi na pokopališču. Farani iz oddaljenih vasi so se po dopoldanski sv. maši zadrževali v Šmartnem pri kakem prijatelju, sorodniku ali znancu ter čakali še na popoldanske večernice (litanije, ura molitve). Včasih je bila sveta maša samo dopoldan. Šmarčani so šli radi na krajše sprehode v bližnje hribe, peš ali s kolesom. Premožnejši pa so zapregli konja in se s prijatelji na zapravljuvčku odpeljali kam ven iz domačega okolja.

Otroci smo se radi zadrževali in igrali okrog cerkve ali na Pungrtu. A ko je zazvonilo "Ave Marija", smo se brž razbežali vsak na svoj dom, kajti to je bilo družinsko pravilo, pa najsi je bila igra še tako napeta.

V vernih družinah se je dosti molilo, zlasti skupna večerna molitev, pred in po jedi, angelsko čaščenje,... Vaška znamenja – križi, kapelice – so bila okrašena. Mimoidoči so se pred njimi odkrivali, pokrižali, kakor tudi če so šli mimo cerkve. Pred poukom ali po šoli smo šli otroci radi pozdravit Jezusa. Ob sobotah zvečer smo izjemoma bližnji otroci lahko tekli v cerkev k litanijam, peli smo na koru, nato pa hitro domov.

Oprema gradu Bogenšperk v letih pred 2. svetovno vojno, ko je imela grad v posesti rodbina

Windischgrätz.

Cerkveni zvon "navček" je naznanil smrt krajana. Če je pozvonil trikrat, je umrl moški, če dvakrat, je bila ženska. Takoj smo pomolili za umrlega en "Očenaš". Kadar je duhovnik nesel "sv. popotnico" težkemu bolniku, se je na kratko oglasil zvon. Če je prihajal na našo stran, smo hiteli iz hiše na cesto, poklekneli, se prekrizali, duhovnik pa nas je blagoslovil in v spremstvu še nekoga, ki je nosil svetilko ter molil rožni venec, šel dalje peš ali se peljal na vozu. Šel je v vsakem vremenu, podnevi ali ponoči.

V nestrpnem pričakovanju smo otroci doživljali dan prvega sv. obhajila. Velika žrtev je bila gotovo biti "tešč" do prejema Jezusa v svoje srce. Pri obredu smo bili vsi spredaj v prezbiteriju, dečki na eni, deklice na drugi strani, pod

nadzorom starejše osebe, če je bilo morda komu slabo. Še kako nam je lačnim potem teknil topel zajtrk z belo štruco. Fotografirali se takrat nismo, je bilo predrago, niti ni bilo fotografov. Za spomin smo dobili večjo podobico. Za pogrinjek prvo-obhajancev je vedno skrbela Mežnarjeva mama in nekaj dobrih žena. Omizje je bilo nekaj let na prostem med mežnarijo in cerkvijo, nato zgoraj na kaplaniji, ob slabem vremenu pa v župnišču. Zakrament sv. birme smo prejeli pri različnih starostih, že v nižjih razredih in kakor je bil kdo pripravljen. K vero-

uku v šoli so pa itak vsi hodili. Morali smo veliko več znati. V naši družini smo šli trije istočasno k birmi, stari 8, 9 in 10 let. Naši botri niso bili bogati, bili pa so nam vseskozi za zgled lepega krščanskega življenja. Birnoval nas je v letu 1932 škof Gregorij Rožman. O našem verskem znanju se je sam prepričal, saj je osebno spraševal. Poudarek je bil na duhovni vrednoti prihoda sv. Duha nad birmance, tudi s strani staršev in botrov; zato so bila tudi darila skromna. Obleke so bile v glavnem bele, za oboje, deklice in dečke pa take, da so jih otroci še naprej nosili."

Kot je bilo omenjeno, je podeželsko Šmartno pred drugo svetovno vojno premoglo nekaj "glamurja", ki so ga ustvarjale odličnejše družine in inteligenca. Prvo mesto med njimi (seveda na račun premoženja) je zasedala bogenšperska in slatenska godpoda – Windischgrätzki, ki so bili tudi v slovenskem merilu ena izmed najpremožnejših rodbin (veliko posesti in gradov, tovarne, ...). Seveda so imeli v navadi, da so se redno udeleževali bogoslužja v šmarski katedrali. "Za njih se je maševalo posebej pri osmi maši, ministrirala sta Mežnarjev Stane in Ovnov Janko, ki je leta 1945 padel v vojni. Marsikateri od šmarskih fantov bi se rad pridružil, saj je bilo ministriranje, kot tudi mežnarjenje, pri tej maši posebej plačano.

Leta 1923 je Alfred Windischgrätz podedoval Bogenšperk po svoji teti Mariji Mecklenburški. Z ženo Izabelo, tremi otroki: Kristjano, Nipijem in Verijem ter še z drugimi priložnostnimi gosti, ki so prihajali na grad, se je pripeljal v Šmartno z avtomobilom. Povzpeli so se na oratorij. Mali trije so morali sedeti v prvi klopi, da se niso spozabili klepetati in so bili staršem na očeh. Po maši so prvi pritekli dol in se igrali z vaškimi otroki, ki so namensko postavali okrog cerkve. Nemalokdaj so bili deležni kakšnega priboljška.

Spominjam se, kako so se fantje nekega dne igrali velikega Ursusa iz igre Quo vadis in Mežnarjev Stane, velike rasti, ki je posnemal velikana, je prestopil malega Tinčka. Ko je Nipi to igro opazoval, je tako poskusil prestopiti tudi sam. Vendar pa njegov korak tega ni zmozel in Tinčka je podrl po tleh. Kneginja, ki je to videla, je najprej oklofutala svojega sina Nipija, potem pa vzela malega v naročje in šla z njim v trgovino pri Leskovcu ter mu tam kupila največjo čokolado. Še nikoli niso otroci videli tolikšne." (spomini Alojzije Groznik)

Fotografiji prikazujeta opustošenje po požaru, ki ga je na

gospodarskem poslopju na praznik apostolov Petra in Pavla

29.6.1932 zanetila strela.

V začetku leta 1910 so začeli s pripravi na izgradnjo društvenega doma poleg posojilnice. Dela so pričeli s polaganjem temeljnega kamna 1.5.1910; 5.2.1911 pa so že imeli v domu prvo gledališko predstavo.

18. maja 1930 je iz Šmartna odšel v Kamnik dekan Matej Rihar, na njegovo mesto pa je 3. junija istega leta prišel Anton Gornik, kateremu so Šmarčani pripravili naravnost svečan sprejem. Na trgu pred cerkvijo ga je pričakala velika množica otrok, mladih, starih, vernih in nevernih ter politikov. Pozdrav in dobrodošlico je izrekel novemu dekanu domači župan Drčar.

Dekanu Gorniku, ki se je izkazal kot velik dušni pastir, dela pri farni cerkvi in ostalih objektih ni zmanjkalo. Prva večja preizkušnja je nastopila na praznik apostolov Petra in Pavla v letu 1932, ko je strela zanetila požar na župnijskem gospodarskem poslopju. Sreča v nesreči je bila, da se ogenj iz poslopja, ki je bilo polno živine in sena, ni razširil na bližnje hiše. O velikosti požara priča tudi dejstvo, da je požar kljub angažiranju velike večine Šmarčanov in gasilcev pogasil šele hud naliv. Ob dobri organizaciji je Gorniku uspelo, da so poslopje še isto leto v celoti postavili na novo.

Začetek tridesetih let je zaznamovala tudi kraljeva diktatura, uveljavljena z Vidovdansko ustavo, ki je pomenila hud udarec za družbeno dejavnost v Šmartnem, saj je država prepovedala delovanje vseh društev, ki niso imela vsejugoslovanskega značaja (deloval je lahko le liberalni Sokol).

V Šmartnem je takrat delovalo več društev, tako je obstajala Marijina družba: moška – fantovska, dekliška – ženska ter Marijin vrtec za otroke. Vsak mesec je imela posamezna skupina shod v dvorani Prosvetnega društva pod vodstvom domačega duhovnika. Po končani osemletki so bila dekleta sprejeta v družbo na dan Brezmadežne 8. decembra pri Marijinem oltarju. Vsaka skupina je imela svoj prapor pri procesiji ali drugi slovesnosti. Kot posledico prepovedi delovanja društev so v Šmartnem zapečatili dvorano Prosvetnega društva, vendar je dekanu Gorniku uspelo dokazati, da zaradi tega ne more v zadovoljivem obsegu izvrševati verskega življenja med farani, ker nima primerne prostora, razen društvene dvorane.

V letu 1935 so s ponovnim vstopom Slovenske ljudske stranke v vlado omejene težave prenehale. Gornik se je izkazal tudi s posegi pri obnovi in opremljanju cerkve. Leta 1934 je dal napraviti vetrna vrata pri vseh treh vhodih na pročelju cerkve. Približno v istem času je obnovil električno napeljavo. Tik pred drugo svetovno vojno pa je dal v cerkev vgraditi tudi prvo ozvočenje. V ta čas

sodi tudi nabava kovinskega svečnika za velikonočno svečo, obnova mašnih plaščev za praznične namene, prenova stolpne ure; na ženski strani v cerkvi je dal med preходом napraviti dve klopi.

V letu 1935 sta šmarsko faro zaznamovala dva pomembna dogodka. Eden izmed njih je bila slovesna maša ob 800 letnici fare, ki jo je vodil ljubljanski škof Gregorij Rožman. Slavje je bilo res neponovljivo, središče kraja je bilo okrašeno z visokimi mlaji, za nekaj dni pa so cerkev tudi prvič od zunaj razsvetlili z reflektorji, kar je bila takrat redkost. Ker je bila zato ponoči vidna daleč naokrog, so se nekateri posebej zato, da bi užili ta pogled, zvečer peljali z vlakom do Save.

Pomembno je tudi leto 1936, ko se ustanovi nova župnija Litija, kar je pomenilo, da so se iz župnije Šmartno izločile tri podružnične cerkve: sv. Nikolaj v Litiji, sv. Jurij v Podšentjurju in sv. Katarina na Bregu.

Trideseta leta je zaznamovala tudi gospodarska kriza. Ni bilo dneva, da se kateri izmed brezposelnih ne bi oglasil po miloščino v župnišče. Dekan Gornik je rad pomagal revnim in družinam z več otroki. Pomagal je tudi na način, da je plačal račun v trgovini, kjer so nabavili živila za dostojno praznovanje, tako da so tudi domači pri mizi občutili, da je praznik pri hiši.

Vse dogodke, ki so zaznamovali Šmartno v dvajsetih in tridesetih letih, je pretrgala cvetna nedelja 6. aprila 1941. Napad nacistične Nemčije na kraljevino Jugoslavijo je pomenil uvod v 2. svetovno vojno, pa ne samo to, usodno je vplival tudi na čas po njej. Naenkrat se je vse spremenilo. Konec je bilo društvenih dejavnosti, poleg cerkve "zaščitnega" znaka kraja, duhovniki so bili izgnani, prepovedani so bili običaji, meja župnije je bila na nekaterih mestih tudi državna meja, zaradi sled-

Spominska slovesnost ob

smrti kralja Aleksandra v

oktobru 1934 – molitev za

rajinim.

nje so Nemci podrli celo cerkev na Felič vrhu, požgali so tudi cerkev na Gradišču.

V šolah in cerkvi se je izvajala nasilna germanizacija. Ker ni bilo domačih duhovnikov, se ni pisala kronika, o kakršnem koli vzdrževanju cerkve niti ne govorimo. Čas pa živi v spominih starejše generacije naših faranov, zato si pogledjmo čas druge svetovne vojne, kot ga je doživel in se ga spominja naš faran, duhovnik Anton Hostnik.

*Spominska slovestnost ob tragični
smrti kralja Aleksandra (atentat) v
oktobru 1934 – trg pred cerkvijo.*

“V času okrog leta 1938 so vznemirjale svet novice zaradi širjenja nemškega nacizma. V strahu smo pričakovali, kaj se bo zgodilo z nami. Naše živ-

ljenje je do takrat potekalo dokaj mirno in razgibano. Vsa verska in kulturna dejavnost sta se vrteli okrog središča, ki ga je dajala župnija. V tem okviru so živele Marijine organizacije, telovadna društva, dramske dejavnosti in podobno. Vse je bilo množično zastopano in živahno. Vsaj jaz sem vse tako kot otrok doživljal.

Šestega aprila leta 1941 je nacistični vojaški udarec zadel še kraljevino Jugoslavijo in seveda s tem tudi nas. Ta dan je bila cvetna nedelja. Občinski tajnik je po jutranji maši pred osnovno šolo bral razglas o nemškem napadu in pozival ljudi k miru in poslušanju nadaljnjih navodil. Napeto smo lovili vsako novico. Nemški udarec je bil tako močan, da jugoslovanska armada ni mogla nuditi odpora. Vpleteno pa je bilo še delo pete kolone – delo ljudi, ki so jih Nemci vtihotapili med nas ali pridobili na svojo stran. V našo hišo je prinašal novice stric Janez, ki je vodil zadružno gostilno v Šmartnem. Te pa so bile vedno slabše. Zadnja je bila, da smo propadli in da bodo vsak čas Nemci tu. V Šmartnem je vladala popolna zmeda. Sem se je stekalo veliko jugoslovanskih vojakov, ki so odmetavali orožje in vse, kar so nosili in vozili s seboj. Po travnikih so se pasli konji, ob poti od Cerkovnika proti Črnemu Potoku pa si lahko našel vse, kar ti je srce pozelelo: od hrane do obleke in usakovrstnega orožja.

Med vojaki je bilo nekaj žrtev, ki so pokopane na šmarskem pokopališču. Prva Nemca smo videli po liturgičnih obredih ob Veliki noči. Pripeljala sta se z motorjem s prikolico. Na trgu pred cerkvijo sta malo postala, si ogledala in odbrzela dalje. Naslednje dni je v Šmartno prišla nemška policija, zasedla šolske prostore in žandarmarijo, ki se je nastanila v hiši pri Knafliču. Najbolj smo se bali gestapa. Ti vojaki so nosili črne uniforme, na kapah pa so imeli mrtvaške glave.

Zbor gasilcev (obdobje
pred 2. svetovno vojno).

*Slovesno okrašen trg pred cerkvijo
v času 800. letnice šmarske župnije
v letu 1935.*

Ko smo vprašali, zakaj imajo te znake, so nam, otrokòom, odgovorili, da zato, ker lahko takoj človeka ustrelijo brez sodbe. Razumljivo, da smo se jih otroci zelo bali. Kmalu smo občutili nemško trdoto. Najprej je moral pod strogo kaznijo vsak oddati orožje, če si ga je prisvojil. Nekateri ljudje, posebno izobraženci, so bili odpeljani. Mislim, da je bilo 7.maja 1941.leta. Mi smo delali na njivah na Ukrogu. Opazili smo, da k nam prihaja teta Franca, ki je živela v Cerkovniku. Njen obraz je razodeval veliko žalost. Ko je prišla bliže, je skoraj v joku povedala, da so Nemci odpeljali g. dekana in kaplana. Motike so obstale, vsi smo onemeli in oči so se zarosile. Nekaj dni za tem je prišla k nam gospa Cirila Grdin, ki je v Šmartnem opravljala cerkovniško službo. Z mamó sta imeli nek skrivnostni pogovor. Njuni obrazi pa so razodevali, da gre za resno stvar. Proti večeru so me poklicali mama k sebi in mi razodeli skrivnost: "V Šmartnem ni več gospodov. Sveto Rešnje Telo pa je ostalo v tabernaklju. Tone, jutri zjutraj bova šla v Šmartno in ti boš obhajal ljudi." Bil sem 12-letni ministrant. Kakšna razburljiva novica, kakšna skrb! Mama so si začeli skrbno umivati roke,

s škarjami so mi porezali nohte in vse očistili. Tisto noč skoraj nisem zatisnil oči. Pred menoj so se svetila vratca tabernaklja, prevzemala me je neznana skrivnost, ki mi je vzbujala strah. Na mamin klic sem zjutraj vstal, se skrbno umil, oblekel in z mamó sva odšla proti Šmartnem, ki je od nas oddaljeno eno uro peš hoje. Mama so mi še dajali navodila, me opozarjali na previdnost, pa dajali tudi pogum. V veliko olajšanje pa sem v Šmartnem doživel nepričakovano rešitev. V zakristiji je bil litijski župnik, njega Nemci še niso odpeljali. On je prevzel moje delo, jaz pa sem bil le ministrant. V

cerkvi se je nabralo veliko ljudi. Tudi po dvakrat so pristopili k svetemu obhajilu in prejekali po več hostij hkrati, dokler se nista ciborija spraznila. Gospod je spraznil še monštranco, zaprl tabernakelj in odnesel svete posode v zakristijo. Vernike je prevzela nepopisna žalost. Pridušeno ihtenje se je slišalo po cerkvi. Saj med nami ni bilo več našega Evharističnega prijatelja. Kmalu za tem so Nemci odpeljali še litijskega gospoda.

Cerkev pa ni ostala prazna. Vsak dan, posebno ob nedeljah, so se ljudje množično udeleževali skupnih molitev v času, ko je bila prej sv. maša. K molitvi so se zbirali tudi v nekaterih podružničnih cerkvah, v Vintarjencu in Libergi. Ves mesec maj smo se udeleževali šmarnične pobožnosti. V Šmartnem sta molitev v glavnem vodila Čoparjev oče Jože (Bučarjev) iz Velike Kostrevnice in pa ga. Grdin Cirila, šmarska mežnarica. Mislim, da bi težko še kje našel tako iskreno molitev, kot je takrat prihajala iz bolečih src. Ob pesmi: Marija, pomagaj nam vojskini čas... so vsem silile solze v oči.

Vpraševali smo se, kam bomo sedaj šli ob nedeljah k sveti maši? Kam drugam, kot čez mejo v Stično. Nekaj nas je odšlo vsako nedeljo. Ta pot je bila nevarna in naporna. Vstali smo ob 3h zjutraj. Mama so nam dali s seboj stekleničko kave in kos koruznega kruha. Morali smo biti pri maši tešči za sv. obhajilo. Bali smo se, da nas bo izdal pasji lajež, ki se je oglasil pri vsaki hiši, mimo katere smo šli. Često smo tipali v temni noči po skalnati in strmi poti čez hrib z nazivom Čelo. Ko smo z največjo budnostjo prestopili mejo in prišli na italijansko ozemlje, smo si oddahnili. V Stični so nam prve mesece po zasedbi dejali, da se pri njih ni nič spremenilo, samo v šoli imajo učenci namesto srbohrvaščine italijanščino. Na šoli je bila izobešena italijanska zastava, pred vhodom v dvorišče pred stiško baziliko pa sta pred mostom vedno stala dva italijanska vojaka, ki pa se za nas nista zanimala. Cerkev v Stični je bila nabito polna. Pri vseh stranskih oltarjih so maševali duhovniki, ki jih je stiški samostan sprejel kot begunce iz dela Slovenije, ki so ga zasegli Nemci. Kadar je bila meja močno nadzorovana z nemškimi izvidnicami, so nam sporočili iz obmejnih krajev, naj ne hodimo prek meje, ker je nevarno. Zgodilo se je neke nedelje v jeseni leta 1941. Sporočeno

Postavitev evharističnega križa na Dobravi nad Šmartnim – v čast in spomin na 2. evharistični kongres za Jugoslavijo, ki je potekal konec junija in začetek julija 1935 v Ljubljani.

Evharistični križ so "neznanci" po 2. svetovni vojni podrli. V aprilu 1998 so šmarski farani postavili nov evharistični križ. Vendar se je nestrpnost nekaterih iz časov po 2. svetovni vojni zopet ponovila – križ je padel. Vendar to ni omajalo volje šmarčanov, ki so križ ponovno postavili.

nam je bilo, da bo ta dan meja močno zastražena. Ostali naši domači so odšli zjutraj v Šmartno k skupnim molitvam, z bratom Benom sva ostala doma, da sva skrbela za živino. To jutro se je pojavil pri nas neznanec v belem dežnem plašču in vprašal, če bo šel kdo prek meje. Beno pogleda na uro, nato mi pravi: "Tone, napravi se, k deseti maši bova še lahko prišla v Stično." Odpravili smo se na znano in nevarno pot. Mejo smo prestopili kar srečno. Prišli smo v Kačne in se iz doline po poti vzpenjali proti Gorici in Metnaju. Nenadoma na nas iz gozda navalijo oboroženi italijanski vojaki. Roke smo morali dvigniti v zrak. Do potankosti so nas potipali, nato so nas pod stražo odvedli v postojanko v Metnaj. Tam so nas zaprli v neko shrambo, seveda prazno, pred vrata pa namestili oboroženega stražarja. Malo pred dvanajsto uro je vstopil vojak in vprašal, če imamo kaj hrane. Midva nisva imela ničesar, najin spremljevalec pa je imel kos surovega mesa in štruco kruha. Meso je vojak odnesel. Kmalu se je vrnil z mesom, ki pa je bilo le dobro pregreto, kje še pečeno. Okrog 14. ure so nas odpeljali pred komandanta. Meni je ukazal, da moram v pol ure zapustiti italijansko ozemlje, brata in neznanca pa so pod vojaškim nadzorstvom odvedli v zapore v Trebnje. Ostal sem sam z velikim strahom. Kam naj grem? Če bom šel na mejo, me bodo prijeli Nemci. Zato sem se odločil, da bom skrivoma sledil patrulji, ki je spremljala brata in sopotnika, tako da me niso opazili. Prišel sem v Petrušnjo vas k Aljaževim, ki so bili naši sorodniki. Bil sem objokan in prestrašen. Mami sem izjekljal, kaj se je zgodilo. Ona pa je dejala, da so ravno kar gnali Italijani dva po poti v bližini njihove hiše. Mama mi je dala skodelo toplega mleka in kos kruha. Ko sem to pojedel, me je odpeljala v zgornjo sobo, pokazala posteljo in dejala: "Tu se odpočij, jutri bo šel pa eden od naših fantov s teboj do meje." Drugi dan ob zori sva se odpravila na pot. Z menoj je šel Nace. Hodila sva po gozdnih poteh, preko doline in prišla na mejo pri Felič vrhu. Vas je bila porušena, enako cerkev. Nemci so 100 metrov od meje vse počistili. Ostal pa je še vaški križ. Nace mi je pokazal smer in me zapustil. Opogumljen sem nadaljeval pot preko senožeti, dobro vidno iz nemških bunkerjev v Javorju, in težko pričakoval, da bi dosegel najbližji gozd. Ko se je to zgodilo, sem bil olajšan. Kod sem taval, ne vem, čez čas sem se znašel v naši dolini in ugledal Vintarjevec. Srečno sem prišel domov. Mama so bili zelo zaskrbljeni, na obrazu se

jim je pokazalo olajšanje. Povedal sem, kako je bilo. Tudi ostali so prišli, mislim, da so delali v vinogradu. Drugi dan, to je bil torek, sem odšel v šolo. Čim sem se pojavil, so sošolci zagnali: "Ta je bil pa v Italiji zaprt!". Bal sem se učiteljice. Na srečo ni prav nič znala slovensko in zato ni nič razumela. Kako sem se ji izgovoril zaradi izostanka prejšnji dan, ne vem. Stara teta Marička, ki je dobro znala nemško, nam je pisala opravičila. Brat Beno je v Trebnjem odsedel v zaporu šest tednov. Zatem so ga Italijani predali Nemcem na mejnem prehodu pri Temenici. Nato pa je odsedel v nemškem zaporu v Litiji še šest tednov.

Nemci so kmalu zaprli mejo z bodečo žico, mrežami in jo zamini-rali. Zaradi tega so se prehodi preko meje zelo omejili. Iskali smo druge možnosti za sv. mašo. V Litiji je bil tiste mesece zaprt stiški pater Bona-ventura s priimkom Herga. Bil je doma nekje s Štajerske. Ko so Nemci začeli preseljevati njegove rojake, je mnogim pomagal, da so se prek Litije umaknili na italijansko ozemlje. To so Nemci izsledili in patra zaprli. Paznik v zaporih je bil Slovenec Juvan. Patru je zaupal in mu občasno dovolil nekaj prostega gibanja v Litiji. Zaupni verniki so ga prosili, da bi opravil sv. mašo. Toda, kako? Dogovorili so se za kletni prostor v gostilni Rezke Gradišek. Mežnar, Jugov Tone, je pripravil potrebno in provizorični oltar. Na steno je obesil sliko Jezusovega srca. Bil sem določen za ministranta. Zaukazano mi je bilo, naj o tem niko-mur nič ne povem. Nekega dopoldneva smo se zbrali. Prišel je g. pater Herga, oblekel roket, si nadel stolo in opravil z maloštevilnimi verniki sveto daritev.

Nemci so nekaj časa pustili duhovnika v Zagorju. To se je zvedelo, mnogi so hoteli tja k sveti maši in spovedi. Kmalu pa je bil tudi ta duhov-nik odpeljan. Ostal pa je g. župnik (Jernej Hafner) v Moravčah. Tudi v njegovem župnišču se je ustavil nemški gestapo, da ga odpelje. Takrat se je pa g. župnik nečesa spomnil. Če prav vem, je bil z nekaj mladine navzoč na olimpiadi v Münchnu, ko je že prevzel vodstvo Nemčije Hitler. Tam je gospod prejel neko odlikovanje. Hitro ga je poiskal, pri-nesel gestapu in ko so to videli, so se poslovili. Gospod Hafner pa je ostal v župniji. Pogosto smo zahajali k nedeljski maši v Moravče. Pot je

Rušenje cerkve na Felič vrhu, ki so jo Nemci dali porušiti, ker je stala na mejnem območju med italijanskim in nemškim ozemljem.

bila naporna: do Kresnic z vlakom, v čolnu preko reke Save v Ribče, nato preko prelaza Miklavž v moravško dolino. Tam je bila cerkev vedno nabito polna. Srečo smo imeli, če smo uspeli še k sveti spovedi. Domov smo se vračali v poznih popoldanskih urah. Večkrat se je zgodilo, da smo se vračali peš, ker ni bilo primerne vlaka.

NEMŠKI DUHOVNIK

Potrdilo za pristop k sv. birmi
med 2. svetovno vojno.

Mislim, da je bilo za božič leta 1941. Prišla je vest, da bo prišel k nam nemški duhovnik. Polnočnica je bila oznanjena na Sveti večer ob osmih zvečer. Ljudje so bili zelo radovedni, zato so budno opazovali, kakšen je in kako bo opravljal sveto mašo. Prišel je g. Hauschel, ki je potrdil, da je pravi. Prav tisti večer 24. decembra 1941. leta pa je bil na Tisju spopad partizanov z Nemci. Nemške patrulje so bile zelo budne. Skrbelo nas je, kako se bomo vračali domov. V cerkvi smo se učili stavek: "Von Gottes Dienst nach hause!" To smo večkrat

ponovili. Brez večjih težav smo se vračali na domove. Gospod Hauschel nas je še nekajkrat obiskal. Za njim je prišel še nek drug duhovnik, katerega imena ne poznam. Kmalu pa se je pri nas naselil g. Alojz Breier iz Celovca, ki je maševal tudi v Litiji, Javorju, Štangi, Prežganju in morda še kje. Imel nas je rad in se je žrtvoval za našo vernost. Bil je dober duhovnik in nas je cenil. Redno sem mu ministriral v Šmartnem in v Javorju. Pri-digal je samo za večje praznike, in še to nemško. To je

Siegnungszeugnis

Okorn, Maria.

geboren am 22. 11. 1932 in Kolčevo

wurde vom hochwürdigsten Bischof Dr. Andreas Rohrer

am 2. 4. 1944. in St. Martin bei Lititz

gesiegt und erhielt den Siegnamen:

Siegnamen war:

L. S.

Unterschrift des Pfarrers (Katecheten)

pa sproti prevajal bivši župan Ignacij Rus. Za večje praznike je imel gospod pravico vsem navzočim podeliti vesoljno odvezo pod pogojem, da se bo vsak vernik ob prvi priložnosti spovedal velikih grehov. Za pokoro smo skupaj zmolili očenaš in množično pristopili k sv. obhajilu. Ob prihodu gospoda Breierja pa do konca vojne smo v Šmartnu imeli redno nedeljsko mašo.

SVETA BIRMA MED VOJNO

Mislil, da je bilo leta 1944. Vojno nasilje se je vedno bolj stopnjevalo. Vsak dan so nebo prekrivale jate zavezniških bombnikov in lovcev. Dejali so, da prihajajo nekje iz južne Italije in se tja vračajo. V takem stanju je bila v Šmartnem sveta birma. Birmance so pripravljali na prejem zakramenta starši doma. Vsaka hiša je imela katekizem še izpred vojnih časov. Matere so pridno učile svoje otroke. Birmovat je prišel gospod nadškof iz Salzburga Andreas Rohrer. Spraševanje otrok je opravil moravški gospod župnik Jernej Hafner, ker gospod nadškof ni razumel slovensko. Pazljivo je sledil spraševanju, ki je bilo seveda v cerkvi, in presodil, da so birmanci dobro pripravljeni. Kot ministrant sem imel pri birmovanju izredno čast, da sem nosil škofovo kapo, palico ali pastorage pa je nosil moj bratranec, malo starejši Fortuna Lojze. Birma je potekala v lepem razpoloženju, pa tudi v strahu, kaj nam bodo prinesli hudi časi, saj je vedno več mater nosilo na glavah črne rute ob izgubi svojih sinov ali mladih mož. Birma je prinesla nekaj olajšanja. Vsi smo si želeli, da bi bilo čimprej konec vojne. Tudi ta dan so prekrivale nebo jate bombnikov, da je ozračje hropelo od bučnih avionskih motorjev.

VOJNA GRE PROTI KONCU

Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943. leta je bilo tudi na delu Slovenije pod italijansko okupacijo vedno hujše. Vsak dan smo poslušali grmenje topov in drugega orožja, kar nam je poganjalo strah v kosti. Ko so se okrog 8. maja 1945 Nemci umikali iz Šmartna, so vzplamteli manjši boji na Dobravi med Šmartnom in Litijo. Gospod Alojz Breier nas je pred tem zapustil. Imel je močan strah pred napadi. Pravili so, da je doživel bombni napad na vlak, ko je potoval ali se vračal iz Celovca. Od takrat se je zelo bal in je večkrat čez dan zapustil Šmartno

ter se preselil v vas, večkrat k nam v Podroje. Bili smo zopet brez duhovnika. Po 9. maju, koncu vojne se je ustavil za nekaj dni v Šmartnu gospod Soklič iz Slovenj Gradca, ki je prišel iz Stične. Prosili smo ga, naj ostane med nami. Zadržal se je morda kak teden. V tem času je pokopal dva mlada fanta: Antona Tekavca, ki se je skrival in se tako hudo prehladil, da je umrl. Drugi je bil Franci Vidic, ki je bil ustreljen. Kako in zakaj se je to zgodilo, še ni pojasnjeno. En teden je bil naš gost moj stric Anton Hostnik, ki je vojne čase preživel v Slavini na Krasu. Sveto mašo je imel v Šmartnu le eno nedeljo.

Za gospodom Sokličem je prišel iz Stične gospod Fajfer. Nekaj dni je ostal v Šmartnu. Odpotoval je na Gorenjsko. Svoja zadnja leta je preživel v Adergasu pri Velesovem.

Župnišče se je počasi izpraznilo in pripadlo nazaj župniji. Med okupacijo je bila v njem nekaj časa ljudska šola. Svoje učilnice je imela v več stavbah, ena od njih je bil tudi nekdanji sokolski dom. Za nekaj časa se je šola preselila tudi na grad Slatna, ki je sedaj v razvalinah.

*Slovesnost sv. birme – sprevod
birmank med 2. svetovno vojno.*

Vletu 1945 je župnija dobila svojega duhovnika: mladega kaplana g. Maksa

Ocepka, vrnil se je tudi g. dekan Anton Gornik. Z novo oblastjo pa so nastopile hude težave, ker si je zelo prizadevala, da bi se znebila načelnega gospoda dekana Gornika. Zaradi zvestih vernikov šmarske župnije ji to ni uspelo.

OBDOBJE PO VOJNI

V "naelektreno" povojno vzdušje je septembra 1945 na desetletno službovanje prišel v Šmartno mlad kaplan Maksimiljan Ocepka in sicer kot vikar, namestnik župnika v Šmartnem. S tem so se začele tudi njegove grenke izkušnje z novo oblastjo; kot prvo je moral

tri tedne čakati na privolitev ministra za notranje zadeve. Večji "kratek stik" z oblastjo je povzročil, ko je vernikom pri deseti maši s prižnice bral znano pastirsko pismo jugoslovanskih škofov. Medtem je prikorakal z revolverjem za pasom in cigareto v ustih, po sredini cerkve, divizijski komisar. Sedel je v klop nasproti prižnice, poslušal in si zapisoval ter po isti poti odšel. Seveda je takoj po maši sledilo običajno zasliševanje.

Eden večjih incidentov se je zgodil leta 1951 ob 50. letnici posvečenja cerkve sv. Martina, ko se je v Šmartnem pripravljalo na slovesnost in birmo obenem. Oblasti je šla nameravana slovesnost zaradi napovedanega prihoda škofa Antona Vovka krepko v nos, zato so jo na vsak način nameravali preprečiti. Uvertura v dogodek se je zgodila že v četrtek pred nedeljsko slovesnostjo, ko so zaprli dekana Gornika. Na sam praznični dan pa so bile napovedane vojaške vaje v okviru takrat "popularne" predvojaške vzgoje in okrajni zbor gasilcev. Šmarčan Tinko Mah v spominih na te usodne trenutke med drugim pravi:

"Leta 1950 so me določili, da naj bi učil predvojaško vzgojo. To je bil uvod učenja za vojaške veščine, ko smo se bali še lastne sence. Po preudarnem razmišljanju sem se odločil, da prevzamem to nalogo. Zamislil sem si, da fantom od časa do časa razlagam resnico o življenju v Rusiji. Stvar mi je bila dobro poznana, ker sem bil tam v vojaški šoli, poznano mi je bilo podeželje in mesto. Za časa te razlage sem vedno poiskal primeren prostor in nekoga od mladih postavil na stražo, za slučaj prihoda kontrole.

V petek pred birmo in praznovanjem obletnice so nam dali na predvojaški organizatorji navodila o sodelovanju predvojaške v slučaju napada na sovražnika v Šmartnem. Zaslutil sem, da je ta vaja namenjena za preprečitev prihoda škofa in birmo. Duhovniki in mežnarjeva mama so mlade pripravljali in poučevali o verskih resnicah ter o prihodu sv. Duha, katerega prejmejo z mazičenjem iz škofovih rok. V soboto, pred praznovanjem v cerkvi, se je sestel tako imenovani štab za civilno zaščito. Določili so skupine, katere bodo sodelovale, njihove voditelje ter mesta izvajanja. Mladi so imeli v soboto vaje sodelovanja na zaščitni vaji. Glavni cilj je bil trg pred cerkvijo in sama cerkev kot trdnjava napadalcev. Za glavni napad so določili cerkev ob deseti uri, ko naj bi se pričela slovesnost. Zasnovali so določene skupine, ki naj zaprejo prometne poti

*Škof Vovk v slovesnem sprevodu ob
slovesnosti, v začetku 60. let 20. st.*

na obrobju Šmartna z naročilom, da preprečijo prihod škofu in spremstvu oz. birmancem ter botrom v Šmartno. Naročeno, storjeno. Birmanci in botri so se morali vrniti. Nekateri so se preoblekli in se ponovno podali na pot, z zapakirano obleko, kot da gredo opazovat civilno zaščito. Pri zanesljivih hišah v Šmartnem so se ponovno preoblekli v birmanska oblačila in botri prav tako. Nekateri botri in birmanci so si zamazani čistili čevlje in obleko kar v Šmartnem.”

V župnišču so provokacije pričakovali, zato so dan pred napovedano slovesnostjo sporočili na škofijo namere oblasti, da prepreči slovesnost. Ker so pričakovali največje težave ob glavni cesti od Ljubljane do Litije in naprej do Šmartna, so se odločili, da pripeljejo škofa prek Dolenjske (čez Bogenšperk). Poteza se je izkazala za pravilno, na žalost pa so se z domačini, ki so šli škofu Vovku nasproti, zgrešili. Škof je zato prosil pri domačiji Malenskih, da bi ga pripeljali do župnišča. Gospodar je prošnji ustregel in škofa ob potoku Črni Potok in čez travnike pripeljal neopazno in pravočasno v šmarsko župnišče (to je bilo mogoče izpeljati tudi zaradi zelo meglenega jutra). Slovesnost se je lahko začela točno ob 10. uri.

Ker “organizatorjem” ni uspelo preprečiti škofovega prihoda, so se odločili za drugo fazo načrtovane akcije; dan je bil znak za začetek zaščitne vaje pred cerkvijo. Visok funkcionar Okraja Ljubljana in okolice, domačin povrhu, pa se je vtihotapil v cerkveni zvonik in pričel zvoniti, tako, da je zvon udarjal samo na eni strani. Tinko Mah se dogodka spominja takole: “Z Rosinatovim Francetom sva se spogledala, bila sva enakih misli, da preprečiva bitje zvona z rezanjem vrvi za zvonjenje. Čutila sva se močna, ker sva oba sodelovala kot partizana. Izvajalca sva prepričala in se nama ni upiral, temveč je zapustil stopnišče v cerkvenem stolpu. Midva pa sva zaklenila vstop v zvonik. Ko smo poslušali poke, vpitje, ropot pred cerkvijo, smo še bolj korajžno peli, organist je na vso moč pritiskal na tipke orgel,

možje pa so do onemoglosti vrteli kolo za pogon orgel, ko so nam odvzeli električno za pogon orgel in razsvetljavo v cerkvi. Po cerkvi je mogočno donel glas g. škofa Antona Vovka; v pridigi je bodril ljudstvo, naj močno zaupa v Njegovo mater Marijo."

Organizatorji "sprejema" pa niso odnehali s svojo gostoljubnostjo in so stopnjevali načrtovane izgrede, med drugim so celo streljali v cerkvena vrata. Vendar to slovesnosti ni moglo preprečiti, škof pa se je po končani slovesnosti normalno vrnil v Ljubljano. Mizarji so kasneje popravili nastalo škodo na cerkvenih vratih, rane pa so ostale druge...

Drug veliki incident (zasliševanja duhovnikov in razna nagajanja niti ne omenjamo, ker so bili v tem času stalnica), ki je zaznamoval petdeseta leta v Šmartnem, se je zgodil v letu 1953 na veliki teden – na sam veliki petek. Šlo je za montirani proces proti dekanu Gorniku, s katerim se je tedanja oblast poskušala odkrižati priljubljenega dušnega pastirja šmarske fare. Na proces, ki je potekal v Prosvetnem domu (v povojnem času bolj poznanem kot skladišču bližnje tovarne kot dom Partizan, pred kratkim vrnjen lastniku – župnijskemu uradu), se je tedanja oblast skrbno pripravila, na to kažejo plakati, ki so jih v ta namen izobesili po Šmartnem in okolici, in bogat "kulturni program" z godbo iz Domžal in gasilci z Vrhnike za popestritev dogodka. Na sojenje se je pripravil tudi kanonik, po končanih obredih velikega petka je celo sam povabil šmarske farane, naj se udeležijo sodbe v imenu ljudstva. Dvorišče in veža ter okolica je bila nabito polna prebivalcev šmarske občine. Bili pa so med nami tudi taki, ki so bili pripravljeni delati izgrede. *Voditelj zbora v dvorani nas je lepo pozdravil. Najprej je razlagal težave v novi državi. Počasi so prihajale besede iz ust, zakaj smo se nocoj zbrali. Zašumelo je kot v čebeljem panju. Dobro se še spominjam Vidičeve mame iz Jablanice, ki je glasno vprašala, zakaj so ta shod organizirali na veliki petek. Nekdo je odgovoril, da ni vedel, da je danes veliki petek. Mama mu je odgovorila: »Ali te ni rodila slovenska mati?« (spomini Tinka Maha)*

Tožniki so pričeli navzoče seznanjati z dokazi iz neke knjige, v kateri je pisalo o župniku z Gore nad Sodražico kot izdajalcu naroda zaradi ustanovitve belogardistov. Na presenečenje oblastnikov je bil Gornik seznanjen z vsebino te knjige. Navzočim je razložil, da v tem primeru ne gre zanj, saj je samo nadomeš-

čal prejšnjega župnika, ko se je vrnil iz pregnanstva v Srbiji. Poleg tega je izjavil, da je podpiral tudi partizane, kar je potrdila tudi priča – partizanka, kateri je z majhnim otrokom dal zatočišče v župnišču.

Ob tem dokazu se je velika večina v dvorani dvignila na noge in pospremila dekana v župnišče. Tako je oblastnikom montirani proces propadel. Godba in gasilci so se, ne da bi vedeli, zakaj gre, vrnili domov. Domov so povešenih obrazov odšli tudi nasprotniki, s seboj so odnesli razne rekvizite, ki so imeli pripravljene, da bi z njimi tolkli po nasprotni strani – šmarskih faranih na strani dekana.

Kljub opisanim dogodkom je Gorniku uspelo, da so bile ob petdesetletnici posvetitve cerkve v letu 1951 izdelane nove jaslice, katerih avtor je bil rezbar Volk iz Primskovega pri Kranju.

Skoraj istočasno je akademski slikar Stane Kregar naslikal dve podobi za tron glavnega oltarja: Srce Jezusovo in Srce Marijino.

Zaradi zastarelosti (svojemu namenu je služilo že vse od let izpred druge svetovne vojne) in dotrajanosti je cerkev po dekanovi zaslugi dobila novo, sodobno ozvočenje.

V maju leta 1963 je litijsko občino prizadel potres, ki je poškodoval veliko objektov, predvsem starejše in slabše grajene hiše. Naključje je hotelo, da se je vse to zgodilo na dan prvega sv. obhajila, vendar cerkve potres ni poškodoval, razen da je razpokal omet po obokih, kar je še en podatek o njeni dobri gradnji, ki je v času nastanka sprožala velike dvome s strani nasprotnikov gradnje (odkrušil se je le del križa na zvoniku, ki naj bi – tako pravi anekdota – padel na mimo bežečega psa). Je pa potres poškodoval streho in dimnik kaplanije, kjer je potekala pogostitev za prvoobhajance. Na srečo so se ti že odpravljali domov, tako da ni bil nihče izmed njih poškodovan, ko so se stresla tla in se je dimnik skupaj z odpadajočo strešno opeko znašel na mestu omizja, kjer so bili otroci.

V letu 1965 je dekan Gornik prenesel krstni kamen iz zakristije pod korom in uredil pri obhajilni mizi lepo in praktično krstilnico po načrtih arhitekta Janeza Valentinčiča. Po opravljenem prvem krstu pri novi krstilnici je v krstno knjigo zapisal: "Prvi otrok krščen pri novi krstilnici." Ko je 2. vatikanski koncil uvedel obnovljeno bogoslužje, je Gornik dal narediti lep hrastov oltar, obrnjen

k ljudem, in ga postavil na precej visoko podnožje v križišče obeh cerkvenih ladij. Pozneje se je izkazalo, da vse to preveč zapira prezbitarij in cerkev trga na dvoje, zato so oltar brez podnožja postavili nazaj v prezbitarij. Dekan Gornik se je trudil tudi s popravilom strehe in žlebov na cerkvi, vendar so bili tam potrebni večji posegi.

ŠMARTNO V ŠESTDESETIH LETIH 20. STOLETJA

V šestdesetih letih so se počasi začeli topiti odnosi med oblastjo in cerkvijo, predvsem sta prenehala teror in represija, ki ju je oblast izvajala do cerkve v prvem desetletju po vojni, kar smo v primeru Šmartna že popisali z dvema primeroma. Vendar o popolni otoplitvi odnosov ne moremo govoriti, to nam ilustrira tudi sledeči zapis Borisa Žužka o dobrodelnem koncertu, ki bi se moral zgoditi v šmarski katedrali, pa...

V začetku leta 1966 sem prevzel vodenje Zveze kulturnih organizacij Litija, ki je vključevala delovanje vseh ljubiteljskih kulturnih društev in skupin v litijski občini. Začel sem načrtovati, v sodelovanju z odborom, tudi prireditve gostujočih skupin, zlasti v litijski in šmarski dvorani. Takrat so se začeli pojavljati, zlasti v Ljubljani, prvi orgelski koncerti v cerkvah, ki jih je organizirala prireditvena poslovalnica Festival.

Tudi sam sem že leta 1970 prišel na idejo in jo zaupal odboru, da bi ZKO Litija organiziral v šmarski cerkvi orgelski koncert takrat najbolj znanega slovenskega organista, zdaj že pokojnega, Huberta Berganta; in sicer naj bi bil to dobrodelni koncert, čigar izkupiček od prostovoljnih prispevkov bi namenili Domu slepih v Škofji Loki.

Preden sem se s Festivalom dogovoril za datum, sem se oglasil pri takratnem župniku in dekanu, g. Vinku Šegi, ki je za koncert dobil dovoljenje z nadškofije, nato pa sem v cerkvi izobesil že plakate.

Dekan Gornik.

Za vsak primer pa sem se pred koncertom "obrnil" še na takratno oblast in jo seznanil z namenom dobrodelnega koncerta, kjer pa se je zapletlo. Oblast koncerta sicer ni prepovedala, vendar pa so mi dali vedeti, da je organizacija takih koncertov, zlasti na podežlju, vprašljiva, in da bi lahko prišlo tudi do izgredov, kar bi bilo zelo neprijetno za organizatorja, še bolj pa za izvajalca. Iz tega razgovora sem spoznal, da razmere za te koncerte v naši občini še niso dozorele in da je bolje, če ga odpovem.

Pobral sem plakate in šel v Ljubljano, kjer je prav tiste dni koncertiral v ljubljanski stolnici sam Hubert Bergant. Po koncertu sem ga počakal, da je prišel s kora, mu povedal, kaj se je zgodilo, in se mu opravičil. Gospod Bergant pa se je nasmejal in me potolažil z besedami: "Je že dobro, saj razumem. Niste edini, ki ste to doživeli. Ko sem hotel imeti tak koncert na Ptuj, so mi tudi odsvetovali nastop in rekli, da že dovolj ljudi hodi k minoritom."

Seveda nisem kar tako odnehal in v decembru istega leta smo se v Litiji sešli na posvetu predstavniki ljubiteljskih skupin, takratne oblasti in gostje iz Ljubljane. Rezultat tega srečanja je bil, naj zaenkrat Zveza kulturnih organizacij Litija ne organizira koncertov v cerkvah litijske občine.

Tako je tudi bilo, vendar misli o orgelskem koncertu v Šmartnem nisem opustil. 24. septembra 1989 sta v šmarski cerkvi koncertirala Litijanka Marija Fojkar in Ljubljčan Dalibor Miklavčič; kdo je bil organizator, ne vem.

Meni pa je bilo zadoščeno 22. oktobra istega leta, ko mi je končno uspelo, da je okoli 180 poslušalcev v šmarski cerkvi spremljajo koncert mešanega pevskega zbora Cantemus iz Kamnika pod vodstvom zborovodje Janeza Klobčarja.

Od takrat dalje ni bilo s temi koncerti nobenih težav in v teh dvanajstih letih se je zvrstilo v šmarski cerkvi, v organizaciji različnih organizatorjev, po moji evidenci, že 30 koncertov.

Povojna represija je počasi puščala sledi na zdravju kanonika Gornika. Tako je po zlati maši odšel leta 1967 iz Šmartna v Selo pri Kamniku, 3. avgusta 1967 pa ga je na mestu župnika in dekana v Šmartnem pri Litiji nasledil Vinko Šega, ki najbrž niti ni slutil, da bo poleg dušnega pastirstva moral vsaj enakovredno pozornost usmeriti v nujna popravila pri farni cerkvi in drugih cerkvenih stav-

bah po župniji; v veliko pomoč so mu bile sestre de Notre Dame, ki so prišle že istega leta in pridno pomagale pri katehezi in vodenju gospodinjstva v župnišću. Prvi posegi dekana Šege v letu 1968 so šli v smeri obnove strehe in žlebov na farni cerkvi, ki so se pokazale za najbolj nujne, saj je ob vsakem močnejšem dežju na obokih že pošteno zamakalo. Del krivde gre iskati v žlebovih, ki so bili na stenah, kot je to pri gotških stavbah v navadi, zato so jih v novi postavitvi nadomestili z visečimi. To je pomenilo tudi posege na ostrešju, vsak "špirovec" je bilo namreč potrebno podaljšati za dober meter in pol in položiti zidne lege pod špirovce na vseh stenah stavbe, obenem pa so vgradili še zadrževalce snega. Nove špirovce so dali tudi na obe stranski ladji, jih obili z deskami in pokrili s pločevino. Kleparska dela je prevzel Janez Šifrer iz Škofje Loke, tesarška dela pa Anton Prosen iz Šentvida pri Stični. Za obnovo strehe je bilo porabljenih 50 kubičnih metrov lesa, nekaj iz župnijskega gozda, večji del pa so darovali farani. Opisana dela so stala takratnih 6 milijonov din.

Naštete pomanjkljivosti so povzročile, da je notranjščino cerkve dodobra načela vlaga, zato se je po nasvetu strokovnjakov dekan odločil, da se z obnovo notranjščine počaka toliko časa, da se zidovje temeljito posuši.

V obdobju od 1969 do 1973 se je župnija lotila popravljanja podružnic, župnišča in kaplanije. Na podružnični cerkvi na Libergi, ki je bila zaradi slabega terena zelo razpokana, so se opravila zunanja in notranja sanacijska dela, postavili so se žlebovi. V Vintarjevcu in Brezju se je naredila nova streha zvonika. Največje delo pa se je opravilo pri podružnični cerkvi na Gradišču, ki so jo Nemci med drugo svetovno vojno požgali; dvignili smo jo iz razvalin, stal je le zvonik in stene cerkve. Obnovitvena dela so potekala tudi na najstarejši hiši v Šmartnem – beneficiatu, kjer se je obnovila streha in pozidal nov dimnik. V letih 1971 in 1972 je bilo večjih obnovitvenih del deležno župnišče. Na novo se je uredila kuhinja in shramba, prezidala se je veža, v kleti poleg shrambe pa se je s preureditvijo pridobila garaža, preuredili so se prostori v 1. nadstropju župnišča.

Na vzhodni strani župnišča je dal dekan Šega podreti star prizidek, dolg 6 do 7 metrov, širok pa dober meter, tu je bilo staro stranišče, vse skupaj pa je bilo v izredno slabem stanju. Na tem mestu so prizidali nov prizidek v izmeri 7 x 4 metre. S tem so pridobili garažo za kaplanov avto, zgoraj pa veroučno učilnico,

higienske prostore in dve garderobi. Leta 1973 je bilo v župnišču napeljano centralno ogrevanje.

*Slovesnost ob 75-letnici
posvetitve cerkve.*

Največji projekt v času službovanja dekana Šege je bila druga faza obnove cerkve pred njenim jubilejem – 75. letnico, in je zadevala obnovo njene notranj-
ščine. Ker takratna oblast ni dovolila organizacije procesij izven cerkvene

stavbe, je bila izražena želja, da bi v okviru prenove odstranili prečne zidove v obeh stranskih ladjah in tako pridobili dve odprti stranski ladji. Po dveletnem proučevanju in razpravah statikov je obveljalo mnenje strokovnjaka Ivana Snoja (arhitekt Valentinčič je bil mnenja, da bi se cerkev bolj zračila in sušila, poleg tega bi se odstranjevala škodljiva vlaga), da ti prezidi v primeru močnejšega potresa le niso brez pomena za trdnost cerkvene stavbe.

Po nasvetu restavratorjev so v letu 1973 začeli z odstranjevanjem – zaradi solitra – pokvarjenega ometa na stenah. Leto kasneje so omete obnovili, z deli pa so začeli pleskarji – restavratorji; ker je bilo to delo zahtevno, je bolj počasi napredovalo. Prvi del obnove je obsegal vseh osem malih stranskih kapel in glavno cerkveno ladjo do višine križevega pota. V teh kapelah so bile slabe lesene mize – oltarji, na katerih so stali kipi. Namesto miz so se postavili marmornate stebre in konzole, na katere so sedaj postavili obnovljene kipe, ki jih je prenovil mojster Hinko Podkrižnik iz Šentjurja pri Celju. Načrt za ureditev kapelic je napravil že omenjeni arh. Valentinčič. Stebre in konzole je izdelal kamnosek Kunovar Stanko iz Ljubljane; dela je župnija plačala iz denarja, ki so ga verniki prinesli namesto vencev na grob ob pogrebi, stali pa so en milijon takratnih dinarjev (mojster je dal 90.000 dinarjev popusta). Pleskarska dela v prvem

delu obnove je vodil Niko Jost iz Ljubljane. V letu 1974 so obnovili tudi vso električno napeljavo po cerkvi, položili so tudi kable od zvonika do zakristije za električno zvonjenje. Ker pleskarski mojster Jost ni imel železne konstrukcije za obnovo gornjega dela cerkve, se je obnova začasno ustavila. Njegovo delo je v letu 1976 nadaljeval restavrator iz Maribora Vilko Lepenik, ki je imel svojo lastno železno konstrukcijo, nabavljeno ravno za potrebe popravila cerkva. Vsega skupaj je drugi del obnove stal 20 milijonov din.

Dekan Šega je ob 75. letnici posvetitve farne cerkve zapisal: *"Dobri Bog naj povrne vsem faranom in drugim dobrotnikom, ki so kakorkoli pomagali, da smo srečno obnovili to božje svetišče v Šmartnem pri Litiji. Nebeški blagoslov naj varuje to božjo hišo in ves ta kraj in vse, ki v njem prebivajo. O, ko stopiš v to čudovito lepo obnovljeno cerkev, začutiš, da je to res hiša božja in vrata nebeška."*

Vinko Šega se je od Šmartna poslovil leta 1981, ko je nastopil službo župnika v Šentlovrencu na Dolenjskem. Na njegovo mesto je v avgustu 1981 prišel Dragan Adam, ki je v Šmartnem služboval devet let. V osemdesetih letih se je pod vodstvom župnika Adama nadaljevalo z obnovitvenimi deli na cerkveni stavbi. Večjih sanacij je bila tako deležna predvsem cerkvena streha, od notranjščine pa je treba posebej poudariti prenovno zakristijo in popolno prenovno orgel (povečale so se za pet registrov) v letu 1986, kar zagotovo predstavlja največji poseg pri cerkvi v osemdesetih letih. Po odhodu župnika Adama v župnijo sv. Trojice v Ljubljani je bil za župnika v Šmartnem imenovan Franc Kadunc, ki je o svojem službovanju v Šmartnem zapisal:

15. septembra 1991 je nov 4. zvon blagoslovil novomeški prošt Lap.

“Razume se, da je bilo moje enajstletno župnikovanje v Šmartnem (1990–2001) ozko povezano z našim osrednjim svetiščem. In ker še vedno velja pravilo: kar je zapisano, ostane, nekaj misli za naše zanamce o tem božjem hramu v tem času.

Naj omenim najprej nekatera večja dela iz tega obdobja, ki so vidna na zunaj. Ko sem prevzel župnijo (15. avgusta 1990), se je ravno prekrivala streha, nameščali novi žlebovi in obnavljal strelodod. To je bilo nevarno delo, ki pa so ga odlično spremljali angeli varuhi. V letu 1996 smo prekrili z bakreno pločvino še vse štiri stranske ladje.

V času, ko je bila vojna za Slovenijo, smo trepetali, ali bomo dobili nov, četrti zvon v zvonik, ki smo ga že vplačali. Konec dober, vse dobro, sedaj je zvonjenje bolj polno in ubrano. 15. septembra 1991, ob devetdesetletnici cerkve, ga je blagoslovil novomeški prošt Lap.

V letu 1993 so se obnovile stopnice pred župnijsko cerkvijo in tlakoval dostop do njih.

8. septembra 1996 je nadškof Alojz Šuštar, ob 95-letnici cerkve, posvetil nov

oltar iz marmorja in blagoslovil druga obnovitvena dela v prezbitteriju.

Istega leta smo namestili tudi posebno Wigopol napravo, ki izsušuje in preprečuje vlago v stenah cerkve.

Desno stransko zakristijo smo spremenili v zimsko kapelo, ki jo je na Martinovo nedeljo (16. novembra 1997) blagoslovil nuncij Svetega sedeža v naši državi, nadškof Edmond Farhat.

Letos (2001) smo obnovili vse stranske in glavne vhode v cerkev ter sanirali stene v kapelah sv. Antona in Brezmadežne. Prav tako je nov lesteneec v kapeli sv. Antona, ostala dva pa obnovljena.

Nadškof dr. Alojzij Šuštar

blagoslavlja nov oltar –

slovesnost ob 95. letnici cerkve.

Neizbrisen pečat so nam vtisnili nekateri duhovni dogodki iz tega obdobja. Tako smo pri bogoslužju neštetokrat začutili globoko notranjo ubranost, veselje in božjo bližino, ki nas je pomirjala in opogumljala ter dajala novih moči za vsakdanje premagovanje različnih težav. To je prav gotovo delo Njega, ki živi v cerkvi in med nami.

Eden takšnih največjih trenutkov je bil misijon, ki je trajal od 22. do 30. oktobra 1994 in je bil za vse, ki so se ga udeleževali, in teh je bilo okrog dvesto dnevno, edinstven stik z Bogom. Posebno veličasten je bil sklep v nedeljo.

Zgodovinski dan za Šmartno je bil tudi 28. junij 1995; tedaj je bila tu posvetitev devetih diakonov naše nadškofije, ki so si izbrali našo cerkev za kraj podelitve prve stopnje svetega reda; med njimi je bil tudi naš rojak Lojze Hostnik. Veliko duhovnega veselja so nam pripravili novomašnik, ki je pel novo mašo v letu 1996, in tri dekleta, ki so v tem času stopila v samostan. Vrstili so se duhovniški jubileji: štiri srebrne in tri zlate maše.

Posebno slavnosten trenutek je bil prenos sv. maše po televiziji neposredno iz Šmartna, 3. marca 1996. 17. septembra 1995 smo obhajali pri nas Baragov dan; udeležili so se ga trije škofje in nad petdeset duhovnikov. Med 14. in 15. septembrom 1997 nas je obiskala fatimska Marija romarica; v mednarodnem letu družine je bilo pri nas dekanijsko srečanje družin (29. maja 1994). Gotovo je bilo nekaj izrednega, da nas je obiskal in daroval v naši cerkvi žegnanjsko mašo apostolski nuncij za Slovenijo Edmond Farhat.

Veliko notranjega veselja so nam dale tudi župnijske slovesnosti prvih obhajil in birm, srečanja zakonskih jubilarantov, krsti otrok, posebno tisti iz številnih družin, saj jih pridejo krščevat naši škofje, srečanja ostarelih, invalidov in bolnikov... Naj omenim še tole: 26. decembra 1999 smo slovesno prejeli in namestili Slomškove relikvije na stranski oltar sv. Antona.

To so le nekateri drobci, ki so se odvijali pri nas v teh enajstih letih; kaj pa je Bog delal v dušah, to pa vedo samo tisti posamezniki, ki so prejeli razne milosti. Za vse to se zahvaljujemo in prosimo za mir, za nove duhovne poklice in za druge potrebe župnije, usak četrtek po večerni maši pred Najsvetejšim, z eno-urno molitvijo, že od 1991 leta dalje. Pričeli smo jo ob najtežji uri za naš narod in še traja..."

Dodajmo še, da se je dekan Kadunc kot zelo dober gospodar izkazal tudi pri obnovi ostalih sakralnih in gospodarskih objektov v župniji. Obnovljene in lepo vzdrževane so vse podružnične cerkve, kompletno prenovljeno je župnišče, pričelo se je s sistematično obnovo kaplanije, vse je pripravljeno za obnovo mežnarije in še bi lahko naštevali.

To je bil kratek pregled stoletne zgodovine naše farne cerkve. Pregled stoletja, ki je bilo burno, da še nobeno pred njim tako. Stoletje, v katerem se je zamenjalo šest oblasti, stoletje, ki je prineslo dve svetovni in eno lokalno vojno, s katero smo se Slovenci končno zapisali med državotvorne narode. Bilo je stoletje preobratov, totalitarizmov, napredka, tehnike. Vsi ti dogodki Šmartna niso obšli, tako ali drugače so vplivali na razvoj kraja in fare v preteklih sto letih, kar nenazadnje odslíkava tudi ta zapis. Eno pa je gotovo: versko in kulturno središče kraja je bila vedno cerkev in dogodki, povezani z njo. In šmarska katedrala, ki je preživela to burno stoletje družbenih dogodkov, je zagotovilo, da bo tudi

v prihodnje tako. Naj zaključimo stoletno popotovanje skozi zgodovino naše župnijske cerkve z razmišljanjem farana Francija Rovška z naslovom: V Gospodovo hišo pojdemo veseli:

“Lep in drag si mi ti, naš skupni dom – župnijska cerkev sv. Martina. Na tebe, draga slavljénka, se vedno oziram z veseljem in ponosom. Posvečen in svet prostor si, kraj molitve, hiša Gospodova.

Pri tvojem krstnem kamnu sem tudi jaz postal kristjan in bil sprejet v občestvo svete Katoliške cerkve. Tukaj sem prejel obilo milosti. V hudih življenjskih preizkušnjah sem našel notranji mir in tolažbo.

Na ta mogočni hram me vežejo mnogi nepozabni spomini in doživetja. Še posebej rad se spominjam tistih iz otroških dni. Toplo mi je pri srcu, ko obujam spomine na adventni čas, ko sem kot predšolski otrok z mamo hodil k jutranji maši – zornicam. Skrivnostna so bila tista jutra, zavita v temo, čudovita je bila pot po zasneženi cesti. Srce je bilo polno svetega pričakovanja.

Rad se vračam tudi k oltarju Matere Božje. Tukaj sem pred mnogimi leti, kot prvošolček, nastopil svojo prvo "samostojno" službo mašnega strežnika. Stregel sem namreč pri sveti maši, ki jo je daroval tedanji kaplan, gospod Maksimiljan Ocepek. Nekaj časa me je skrbelo, kako bom prestal to preizkušnjo. Toda že po vstopnih besedah mašnika: "Introibo ad altare Dei" in mojem "strumnem" odgovoru: "ad Deum qui laetificat iuventutem meam", so skrbi izginile. (1)

Nebeška Gospa, ki ji je posvečen ta oltar, je očitno poskrbela, da je moje ministriranje potekalo lepo in brez zapletov. Nobenih težav ni bilo ne pri prenosu težke mašne knjige, ne pri latinskih odgovorih in ne pri drugih ministrantskih opravilih. Tudi z zvonjenjem, česar sem se najbolj bal, je bilo vse v redu.

Vedno se rad ozrem na spovednice, še posebej na tisto spredaj, na moški strani cerkve. V njej smo šolarji in ministranti večkrat opravljali mesečno sveto spoved. V spovednico smo vstopali z velikim spoštovanjem, pa tudi s tesnobo pri srcu. Iz nje pa smo prihajali srečni in prerojeni.

Koliko modrih nasvetov nam je v tej božji ambulanti dal takratni župnik, dekan in častni kanonik gospod Anton Gornik. Nikoli ne bom pozabil njegovih očetovskih, toplih besed: "Da boš ostal dober fant...". Če bi mi bilo dano še enkrat vrniti se v tiste čase, bi njegove napotke vzel veliko bolj zares.

Obnovljen župnijski dom.

Pomembno vlogo za življenje župnije v tistih časih je imela tudi stara mežnarija. V njej so se radi zbirali ljudje pred mašo in po njej. Posebno domačnost ji je dajala pokojna mežnarica, gospa Cirila Grdin. Ministranti smo ji rekli kar teta Cirila ali pa mežnarjeva teta. To je bila žena dobrega srca. Po jutranji maši nam je velikokrat pripravila zajtrk, potem pa smo odšli v šolo. V lepem spominu so mi ostale tudi razne cerkvene slovesnosti ob božiču, veliki noči, ob praznovanju sv. Martina, zaveznika šmarske župnije, ko praznujemo farno žegnaje.

Pri teh slovesnostih oziroma mašah so velikokrat sodelovali tudi patri in bratje jezuiti, ki jih je tedanja oblast pregnala iz njihovih redovnih hiš na Bogenšperk.

Vesel sem, da so pri gradnji današnje cerkve pomagali tudi moji predniki po mamini strani.

Gospod naj bo bogat plačnik vsem, ki so gradili in kakor koli pomagali pri zidavi tega mogočnega in lepega svetišča.

Hvala Bogu za vse duhovnike, ki so delovali in delujejo med nami, za sestre redovnice, ki zelo veliko prispevajo za blagor naše župnije, hvala za vse dobre ljudi, ki so na kakršen koli način poskrbeli za lepoto cerkve, za lepo petje in bogoslužje v njej, za tiste, ki delajo to tudi sedaj.

Sveti Troedini Bog, blagoslavljaljaj in ohranjaj po priprošnji Marije, Matere Cerkev in zavetnika župnije sv. Martina, tudi našo živo cerkev – župnijsko občestvo, da bo rado prihajalo v to lepo "katedralo" in se z veselim srcem udeleževalo svojega bogoslužja, Tebi v čast, nam pa v korist in zveličanje.

PS: (I) "Stopil bom k božjemu oltarju, k Bogu, ki razveseljuje mojo mladost."

Cerkev sv. Martina ob jubileju.

KRSTI, POROKE IN SMRTI V LETIH 1901–2001

Matične knjige so bile uvedene že v obdobju Avstro-Ogrske monarhije. Glavne tri knjige so bile: rojstna, poročna, mrliška. Matične knjige so vodili župniki, ki so bili dostikrat tudi edini pismeni v župniji. Te knjige so vodili župnijski uradi tudi v novo nastali državi Jugoslaviji leta 1918. Vse do leta 1945 so bili župniki tudi matičarji, ki so za državne potrebe vpisovali rojstva, smrti in poroke. Tako je vsak rojen vpisan v rojstno knjigo župnijskega urada, četudi ni bil krščen. To pomeni, da so vpisani tudi tisti otroci, ki so umrli pred krstom.

Leta 1945 z nastankom II. Jugoslavije so bile vse matične knjige Cerkvi odvzete in pre-

nesene na civilne matične urade. Kljub zagotovilom, da bodo po prepisu vrnjene župnijskim uradom, jih še do danes niso vrnil.

Vsako rojstvo, smrt in poroko se je že od nekdaj pisalo v dveh izvodih; en izvod je za vpis v župnijsko matično knjigo, drugi izvod pa dobi škofija, kjer so spravljene matične knjige iz vseh župnij. V primeru požara ali tatvine matičnih knjig v župnišču je potem na razpolago prepis v arhivu na škofiji.

Rojstna knjiga župnije Šmartno se je začela pisati leta 1614, poročna in mrljska pa leta 1660.

KRSTNA KNJIGA

Krstov je bilo od leta 1901 do danes 7628, povprečno 76 na leto.

Največ krstov je bilo leta 1924, in sicer 133. Gledano obdobje po drugi svetovni

vojni je bilo največ krstov leta 1954, in sicer 87.

V zadnjih desetih letih 1991–2000 je bilo 482 krstov, povprečno 48 na leto, kar pomeni, da število krstov v primerjavi s preteklimi desetletji nekoliko upada, kar je zaznati tudi pri upadanju rodnosti v Sloveniji nasploh.

Leta 1945 začne voditi Cerkev zase samo cerkvene matične knjige, ki se uporabljajo samo za cerkvene zadeve. Ni več rojstne knjige, ampak samo krstna knjiga, v kateri so vpisani samo tisti, ki so prejeli krst v naši župniji. Kdor je krščen v drugi župniji, je tam tudi vpisan, ker je bil tam

krščen. Za osebo, ki ni krščena, v župnijski pisarni ni nobenih podatkov, ampak samo na civilnem matičnem uradu, ki vodi rojstno knjigo tistih, ki so na njenem ozemlju rojeni.

POROČNA KNJIGA

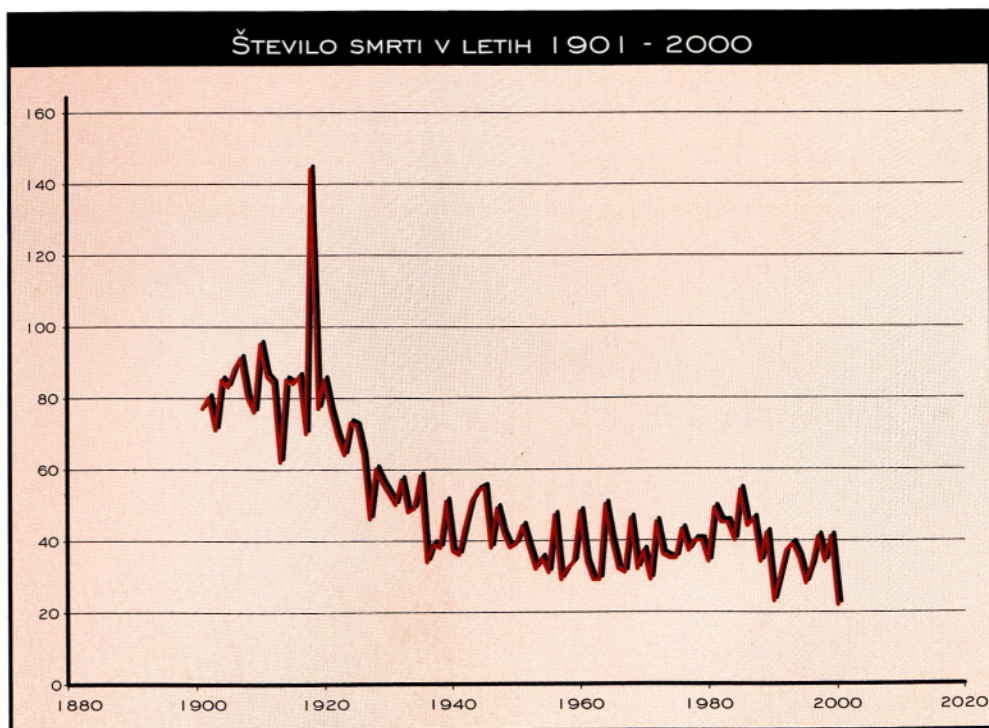
Vseh cerkvenih porok je bilo v zadnjih 100 letih v naši župniji 2527, povprečno 25 na leto; razumljivo je, da je bilo najmanj porok med prvo in drugo svetovno vojno.

Večje število porok v zadnjih letih gre pripisati dejstvu, da se veliko parov, ki prihajajo iz drugih delov Slovenije, po civilni poroki na gradu Bogenšperk odloči tudi za cerkveno poroko v župnijski cerkvi (v letih 1994 in 1999 smo imeli največ porok v zadnjih sto letih, in sicer 51).

Poročna knjiga je od leta 1945 dalje samo poročna knjiga cerkvenih porok v župniji Šmartno, medtem ko ima vse podatke glede civilnih porok matični urad, na ozemlju katerega je bila poroka

POGREBNA KNJIGA

Od leta 1945 vodi župnijski urad samo knjigo cerkvenih pogrebov v župniji. Kdor ni imel cerkvenega pogreba, ga cerkvene matične knjige ne vpišejo. To velja tudi za Črni Potok, ko šmarska cerkvena matična knjiga zabeleži le tiste pokojne, ki so pokopani v naši župniji.

V zadnjih sto letih je bilo 4095 pogrebov v naši župniji, na leto povprečno 41. V letih 1901–2000 je bilo vseh krstov 7628, pogrebov pa je bilo 4095. To se pravi, da je bilo 3533 več krstov kakor pogrebov.

Cerkvi je zelo do tega, da bi vsak bil krščen v domači župniji. Enako želi, da bi se zaročenca poročila v domači župniji, kot je bil skozi stoletja običaj, da je bila poroka v župniji neveste.

Tudi pogreb naj bi bil v domači župniji, da je tako rajni blizu nam živim v spomin in molitev.

Naša želja za 21. stoletje in za drugo stoletje naše farne cerkve je, da bi bilo v naši fari veliko rojstev in da bi bili vsi krščeni, da bi bilo veliko porok in da bi vsak umrli bil tudi cerkveno pokopan.

Za konec tega poglavja še nekaj statistike:

Leta 1940 je imela župnija Šmartno 2.900 prebivalcev.

Leta 1971 je imela župnija Šmartno 3.158 prebivalcev.

Leta 2000 je imela župnija Šmartno 3.754 prebivalcev.

To pomeni, da je v zadnjih 60 letih župnija porasla za 854 prebivalcev.

ZNAMENITI ŠMARČANI

FRANC ADAMIČ (4.9.1829–22.12.1877)

Bil je nadučitelj, skladatelj, organist, narodnjak, vodja različnih glasbenih in pevskih skupin, ustanovitelj šmarske Čitalnice leta 1872. Bil je *“...eden izmed najbolj odličnih in veščih učiteljev na Kranjskem... 22. decembra je še v cerkvi orglar, in ko se hoče v šolo podati, ga mertvoud na možgane udari in popoldne je njegova duša stala pred večnim sodnikom, kar nas vse čaka.”*⁹

JURIJ ADLEŠIČ (?-?)

V Šmartno je prišel iz Vipave. Bil je nadučitelj in vodja šole v letih 1889–1895, narodnjak in glavni pobudnik za ustanovitev prostovoljne požarne brambe v Šmartnem leta 1884.

IVAN BARTL (18.4.1860–16.7.1900)

Bil je vodja šole, skladatelj, ustanovitelj pevskega društva Zvon leta 1890 in prvega tamburaškega orkestra v Šmartnem oz. na Kranjskem leta 1892.

JOŽEF BURGER (21.3. 1800–24.1.1870)

Bil je rojen v Krašnji pri Kamniku. Od leta 1836 do leta 1870 je bil župnik in dekan ter šolski nadzornik v Šmartnem. Ustanovil je prvo farno šolo v kraju. Večji del svojega premoženja je ob smrti zapustil za gradnjo nove šmarske cerkve.

FLORIAN SCHITSCH DE GRIENFELD IVAN DIZMA (1.7.1691-?)

Od leta 1733 do leta 1738 je bil župnik v Šmartnem. Ukvarjal se je z matematiko, astronomijo in geografijo Kranjske. Prepotoval je celotno deželo in izdal prvi zemljevid Kranjske v merilu 1 : 11000.

SLAVKO GRUM (2.8.1901-3.8.1949)

Rodil se je v Šmartnem. Na Dunaju je študiral medicino in se spoznal s psihoanalizo. Bil je zdravnik na psihiatriji v Ljubljani in nato v Zagorju. Ustvarjal je ekspresionistična dela, ki temeljijo na psihoanalizi. Njegovo najpomembnejše delo je Dogodek v mestu Gogi. Svoja prozna in dramska dela je objavljala v Ljubljanskem zvonu in Jutru.

DAVORIN HOSTNIK (14.9.1853-26.3.1929)

Rojen je bil v vasi Podroje pri Šmartnem. Šolal se je v Ljubljani in na Dunaju. Bil je dopisovalec Slovenskega naroda. Na pobudo Šmarčana Jerneja Brezovarja, ki je učil na gimnaziji v Kursku v Rusiji, je tudi Davorin sklenil oditi v Rusijo, kjer je leta 1881 postal profesor na gimnaziji v Rilsku. Sestavil je prvi rusko-slovenski (1897) in slovensko-ruski slovar (1901). Bil je pravi poliglot, saj je obvladal francoščino, nemščino, češčino in druge slovanske jezike. Veliko je prevajal iz slovenščine v ruščino in med drugim prevedel tudi Martina Krpana.

FRANCE KREMŽAR (4.12.1883-26.6.1954)

Rodil se je v vasi Cerovec. Gimnazijo je dokončal z maturo leta 1903. V letih 1923-1929 je bil v Beogradu poslanec slovenske ljudske stranke za litijski okraj. Leta 1935 je postal član vodstva Okrožnega zavoda za zavarovanje delavcev v Ljubljani. Na skrivaj sklicani slovenski parlament ga je 3.5.1945 v dvorani na Taboru v Ljubljani izvolil za predsednika. Leta 1948 je z ostankom družine prišel v Argentino, kjer je leta 1954 umrl.

IVAN LAVRENČIČ (6.1.1875-3.2.1930)

Bil je duhovnik, zgodovinar in deželni poslanec. Rojen je bil na Planini pri Vipavi. Študiral je bogoslovje in leta 1895 prišel v Šmartno. Pod njegovim vod-

stvom je bila zgrajena šmarska cerkev. Leta 1902 je odšel v Kamnik, kjer je kot župnik in dekan deloval do svoje smrti.

MIHA PREGL (23.9.1791–19.5.1877)

Bil je rojen v Šmartnem. Bleiweisu je pomagal pri ustanovitvi Kmetijskih in rokodelskih novic. Bil je v službi pri Kmetijski družbi za Kranjsko in postal njen častni član. Deloval je tudi pri Kranjski hranilnici, Filharmonični družbi in Kranjskem muzejskem društvu. Za zasluge so mu podelili častno meščanstvo Ljubljane. Imel je stike s Prešernovim krogom in začel z zbiranjem denarja za Čopov nagrobni spomenik, kar je omogočilo tudi obnovo Vodnikovega in Linhartovega spomenika.

KONRAD ALEKSANDER ROBLEK (1848–?)

Rojen je bil v Šmartnem. Bil je navdušen slikar in je že z 28 leti odšel na slikarsko akademijo na Dunaju. Po končanem študiju je potoval po Italiji in si leta 1879 pridobil državno štipendijo za obiskovanje predavanj znamenitih slikarjev Ferrarija in Molmentija v Benetkah.

DUHOVNIKI V ŽUPNIJI ŠMARTNO V 20. STOLETJU

IVAN LAVRENČIČ

župnik in dekan 1895–1902

Rojen 6.1.1857 na Planini pri Vipavi, posvečen 27.7.1881. Prišel v Šmartno kot župnik iz Boštanja 15.5.1895. Graditelj nove župnijske cerkve. Odšel v Kamnik za župnika in dekana 2.7.1902, kjer je umrl 3.2.1930 v starosti 73 let.

JANEZ ŠTRUKELJ

kaplan 1899–1902

Rojen 14.9.1869 v Ljubljani-Šentvid, novomašnik 21.7.1894. V Šmartno prišel iz Krke 12.10.1899 in odšel 9.3.1902 v Zgornji Tuhinj za župnika. Umrl 26.6.1948 kot župnik v Polhovem Gradcu.

ALOJZIJ MERHAR

kaplan 1902–1904

Rojen 15.6.1876 v Ljubljani-Ježica. Kot novomašnik (14.7.1902) prišel v Šmartno in dve leti kasneje odšel v Planino pri Rakeku. Umrl je 21.2.1942 v Ljubljani kot kanonik in doktor teologije. Pod psevdonimom Silvin Sardenko pisal pesmi.

ANTON ŽLOGAR

župnik in dekan 1902–1906

Rojen 30.11.1850 na Suhorju, novomašnik 21.7.1874. V Šmartno prišel kot župnik iz Kranjske gore 9.10.1902 za štiri leta – 22.10.1906 odide za kanonika v Novo mesto, kjer je 5.10.1931 umrl.

IVAN ERJAVEC

kaplan 1904–1906

Rojen na Preski 31.8.1877, novomašnik postal 14.7.1900. V Šmartno prišel iz Boštanja 11.9.1904. 1906 odšel za kaplana na Dobrovo. Umrli 11.2.1967 v Preski kot upokojen župnik.

ANTON GOLE

kaplan 1906–1907

Rojen 15.1.1882 v Dobrniču, novomašnik 14.7.1905. Prišel v Šmartno kot seme-niški duhovnik 1906 in odšel iz Šmartna k Svetemu Križu (danes Gabrovka) 7.12.1907. Upokojen umrl 20.11.1958 v Stični.

MATEJ RIHAR

župnik in dekan 1906–1930

Rojen 23.9.1866 v Polhovem Gradcu, novomašnik postane 23.7.1892. V Šmartno je prišel kot kaplan iz Device Marije v Polju 22.10.1906. V Šmartnem je bil 24 let župnik in dekan, 18.5.1930 odide za župnika in dekana v Kamnik, kjer 13.1.1946 tudi umre.

JANKO POGAČAR

kaplan in beneficiat 1908–1913

Rojen 23.1.1881 v Breznici, novomašnik 12.7.1906. V Šmartno je prišel kot kaplan iz Žužemberka 4.4.1908. Še isto leto (1.10.1908) se je odselil iz župnišča na Hrib in postal beneficiat. Iz Šmartna je odšel 23.8.1913 za župnika na Dobovec. Umrli je kot upokojeni župnik 8.8.1946 v Breznici.

FRANC KRISCHE

kaplan 1908–1912

Rojen 29.3.1883 v Vinici, kot novomašnik (14.7.1908) pride v Šmartno 1.10.1908. Po treh letih odšel za kaplana v Vodice. Umrli je 28.9.1917 v Pulju.

JANEZ FILIPIČ

kaplan 1912–1915

Rojen 29.8.1887 v Trati pri Gorenji vasi, novomašnik 5.7.1911. V Šmartno prišel kot semeniški duhovnik 31.7.1912. Po treh letih službovanja odšel 15.8.1915 za prefekta v Zavod sv. Stanislava v Šentvid. Umrli kot upokojeni župnik 31.12.1972 v Naklem.

JOŽEF STUPICA

kaplan 1915–1917

Rojen 2.4.1889 v Sodražici, novomašnik postal 16.7.1914. V Šmartno prišel kot semeniški duhovnik 15.8.1915. Po dveh letih odšel za kaplana v Trebnje. Med drugim je bil tudi župnik na Prežganju in v Kresnicah, od koder so ga pregnali Nemci leta 1941. Naselil se je na podružnici Veliko Lipje v župniji Hinje, kjer je bil do leta 1947, ko so ga zaprli. Še istega leta – 22.7.1947 umre v zaporu v Novem mestu. Pokopan je na pokopališču v Šmihelu – Novo mesto.

FRANC URBANEC

kaplan 1917–odhod ni znan

Rojen 26.12.1892 v Srednji vasi v Bohinju, novomašnik postal 24.6.1916. Leto kasneje prišel v Šmartno kot semeniški duhovnik. Iz Šmartna odšel (datum ni znan) za kaplana v Škocjan. Umrli kot župnijski upravitelj 21.4.1949 v Planini pri Rakeku.

KAREL ŠPARHAKEL

kaplan 1919–1923

Rojen 22.10.1893 v Štangi, novomašnik 24.6.1916. Po treh letih kaplanovanja na Bledu prišel v Šmartno za kaplana 26.8.1919. 31.8.1923 odšel iz Šmartna in nastopil dveletno službo kapiteljskega vikarja v Novem mestu. Leta 1925 imenovan za štiri leta za kaplana v Vodica, leta 1929 postane župnik v Lomu nad Tržičem za dobo 12 let. Po končani vojni je leta 1945 zaporni kazni prišel za župnika v Šmartno pod Šmarno goro, kjer je bil do leta 1969, ko se je naselil v župnijo sv. Katarina Topol in jo opravljal do svoje smrti 8.7.1980. Pokopan je v Šmartnem pod Šmarno goro.

IVAN ŠPENDAL

kaplan 1923–1924

Rojen 9.10.1899 v Kamni Gorici. Kot novomašnik (29.6.1923) prišel v Šmartno 1.9.1923. Leto kasneje odide v Zavod sv. Stanislava. Umrl 4.5.1959 v Capui, Italija.

JANEZ SLADIČ

kaplan 1924–1929

Rojen 10.12.1898 v Mirni, novomašnik 29.6.1923. Leto kasneje prišel v Šmartno kot semeniški duhovnik. Iz Šmartna odšel 15.10.1929 za kaplana k Devici Mariji v Polju. Leta 1937 postane župnik v Mokronogu, kjer je do leta 1946, ko ga obsodijo na pet let zaporu. Po prestatnem zaporu leta 1950 postane župnik v Ambrusu za štiri leta. Leta 1954 imenovan za župnika v Šmarju, kjer je med drugim sezidal novo župnišče in oskrbel nove orgle. Leta 1972 odšel za dve leti za župnika v Šentlovrenc. Kot upokojen župnik je prišel v Šmartno leta 1974 in odšel iz Šmartna leta 1976 v Trboje za župnijskega upravitelja. Tu je 16.3.1980 tudi umrl.

KRISTIJAN CUDERMAN

kaplan 1929–1930

Rojen 24.12.1896 v Trziču, novomašnik 10.7.1921. 1.11.1929 prišel kot nunski spirital za kaplana v Šmartno. Po treh mesecih odšel za župnijskega upravitelja v Hotič. Umrl je kot upokojeni župnik 18.12.1969 v duhovniškem domu v Kamniku.

VINKO LOVŠIN

kaplan 1930–1931

Rojen 7.1.1895 v Ribnici, novomašnik 14.6.1919. V Šmartno prišel kot kaplan iz Metlike 20.2.1930. Leto kasneje je odšel za kaplana ekspozita v Litijo. Leta 1936 postane Litija župnija in Lovšin Vinko postane njen prvi župnik. Umrl je 17.3.1953 v Buenos Airesu, Argentina.

ANTON GORNIK

župnik in dekan, častni kanonik 1930–1967

Rojen 23.1.1893 na Gori pri Sodražici, novomašnik 8.6.1917. V mladosti ga je vzgajal svetniški župnik Dominik Janež. Kaplan je bil v Starem trgu pri Ložu, pri sv. Petru v Ljubljani, kjer je bil tudi ravnatelj Vajeniškega doma, v Šmihelu pri Novem mestu in v Radovljici, od koder pride v Šmartno 3.6.1930 za župnika in dekana. Iz Šmartna je odšel 2.8.1967 za eno leto v župnijo Sela pri Kamniku. Leta 1968 se je kot upokojeni duhovnik naselil v svoji rojstni župniji Gora nad Sodražico, kjer je bival do leta 1971. Jeseni leta 1971 so ga bolehnega sprejeli v Šmartnem, kjer je bival do smrti 15.3.1974. Pokopan je v Šmartnem v pokopališki kapeli.

JOŽEF KLEMENČIČ

kaplan 1931–1933

Rojen 18.9.1892 v Dolu pri Ljubljani. Novomašnik 24.6.1916. V Šmartno prišel iz Mengša kot župnijski upravitelj 10.9.1931. V Šmartnem je služboval eno leto in pol, ko je zaradi bolezni februarja 1933 odšel na zdravljenje. Bolezen mu je od leta 1952 preprečevala, da bi nadalje opravljal svoj poklic, umrl je v Domu počitka na Bokalcih v Ljubljani 22.12.1969. Po prepričanju Matije Tomca je bil Jožef Klemenčič najbolj nadarjen slovenski skladatelj, vendar zaradi bolezni ni mogel razviti svojega talenta.

LADO LAMPIČ

kaplan 1933–1934

Rojen 30.7.1908 na Jesenicah, kot novomašnik (3.7.1932) prišel v Šmartno 15.2.1933. 1.8.1934 je odšel za prefekta v Zavod sv. Stanislava – Šentvid pri Ljubljani. Umrl 8.3.1974 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.

FRANC STARMAN

kaplan in beneficiat 1934–1941

Rojen 28.8.1908 v Škofji Loki-Suha, novomašnik postal 3.7.1932. V Šmartno je prišel iz Sodražice 1.8.1934. 1.8.1936 se je naselil na Hribu kot beneficiat. Med vojno je bil izgnan na Hrvaško. Leta 1945 postane župnijski upravitelj v Žireh. Leta 1966 je odšel na zdravljenje. Umrl je v duhovniškem Domu počitka v Kamniku 9.1.1982. Kot sin premožnih staršev je podedoval dom in zemljo. Svoje premoženje je podelil novi župniji Škofja Loka – Suha, ki je prav po njegovi zaslugi postala nova župnija.

*Anton Gornik, župnik in dekan v**Šmartnem v letih 1930-1957*

MAKSIMILJAN OCEPEK

vikar namestnik, kaplan 1945–1955

Rojen 9.10.1916 v Komendi, novomašnik 5.7.1942. 1942–1945 kaplan v Ospu pri Trstu. 5.9.1945 prišel v Šmartno in bil do prihoda župnika Gornika iz pregnanstva vikar namestnik. Od 1946 do 1955 kaplan, ko odide za župnika na Polšnik. Leta 1959 odide iz Polšnika za župnika v Železnike in soupravlja dve župniji, Zali Log in Dražgoše. V Dražgošah je do leta 1966 zgradil novo cerkev, ki je bila posvečena 12.6.1968. V Zalem Logu je obnovil leta 1975 požgano cerkev. Leta 1993 vstopil v pokoj in živi v Kamniku kot hišni duhovnik pri usmiljenkah.

ANTON MASNIK

kaplan in beneficiat 1955–1961

Rojen 2.9.1927 na Rakeku, novomašnik 29.6.1954. V Šmartno prišel julija 1955 kot semeniški duhovnik. Leta 1961 odide iz Šmartna za župnika v Svibno, kjer je do leta 1968. Leta 1968 imenovan za župnika v Zasip pri Bledu. Leta 1972 pride za župnika v Litijo, kjer je do leta 1998. Od leta 1981 do leta 1998 – 17 let – je tudi

dekan litijske dekanije. Leta 1998 je pričel z gradnjo nove cerkve v Litiji. Zdaj je župnik v Velikih Poljanah.

CIRIL ORAŽEM

kaplan in beneficiat 1961–1964

Rojen 15.4.1932, novomašnik postane 29.6.1958. Od 1959 do 1961 je kaplan pri Sv. Križu ob Krki. Kaplan in beneficiat v Šmartnem 1961–1964. Iz Šmartna odide na Primskovo na Dolenjskem za župnijskega upravitelja. Leta 1969 odide v Veliki Gaber, kjer je najprej kaplan in ekspozit v Šentvidu pri Stični za Veliki Gaber. Leta 1970 je ustanovljena nova župnija Veliki Gaber in Ciril Oražem je imenovan za prvega župnika do leta 1988. Od leta 1988 do leta 1992 je župnik na Rakeku. Od leta 1992 do leta 1997 župnik v Žalni, nato eno leto 1997–98 na Muljavi. Od leta 1998 je župnik na Savi pri Litiji.

IVAN PETRIČ

kaplan 1964–1966

Rojen 5.3.1938 v Velikih Laščah, novomašnik postane 29.6.1963. V Šmartno pride julija 1964 kot semeniški duhovnik. Leta 1966 odide za kaplana v Cerklje na Gorenjskem. Leta 1969 je imenovan za župnika v Stopičah. Leta 1973 postane župnik na Planini pri Rakeku, kjer ostane do leta 1990, ko je imenovan za župnika v Križah. Od leta 1991 je na bolezenskem dopustu in biva v Begunjah pri Cerknici.

JOŽE KOŽELJ

kaplan 1966–1968

Rojen 31.1.1940 v Dobrniču, novomašnik postane 29.6.1965. Kot semeniški duhovnik pride v Šmartno julija 1966. Iz Šmartna odide julija 1968, ko je imenovan za župnijskega upravitelja na Polici. Od leta 1970 je župnik v Šentvidu pri Stični.

VINKO ŠEGA

župnik in dekan 1967–1981

Rojen 29.5.1917 v Grahovem, novomašnik 4.7.1943. Od leta 1946 do 1952 je kaplan v Žužemberku. Po zaporu (v letih 1952–1956) je imenovan za župnijskega upravitelja na Suhorju, od koder pride 3.8.1967 v Šmartno za župnika in dekana, 15.8.1981 odide za župnika v Šentlovrenc. Leta 1990 je imenovan za župnika na Robu pri Velikih Laščah.

Kot novomašnik je v Grahovem pokopal pesnika Franceta Balantiča.

JANEZ VILFAN

kaplan 1968–1971

Rojen 7.9.1928 v Vodicah, novomašnik 29.6.1967. V Šmartno pride za kaplana kot semeniški duhovnik 15.8.1968. 1971 imenovan za župnika v Šentjoštu nad Horjulom. 1993 odide v Bevke za župnika, kjer je do leta 1996, ko odide v Olševek, župnija Šenčur, za duhovnega pomočnika.

JOŽE PRIJATELJ

kaplan 1971–1972

Rojen 19.4.1938 v Šentvidu pri Stični. Novomašnik postane 29.6.1970. V Šmartno pride kot semeniški duhovnik 15.9.1971. Leta 1972 odide na študij v Rim, kjer opravi magisterij iz teologije. V letih 1973–1975 je kaplan v Šentjakobu v Ljubljani. Od leta 1975–1977 je župnijski upravitelj v Šmihelu pri Žužemberku, 1977–1986 je župnik v Ambrusu, 1986–1987 je župnik v Radovljici, naslednji dve leti je župnik v Št. Petru – Otočec. Od leta 1989–1990 je župnik v Šentjurju pri Grosupljem, naslednje leto pa je ekspozit v Vrhpolju pri Moravčah. Leta 1991 je župnijski upravitelj v Trebelnem. Zaradi bolezni se je umaknil v domačo župnijo Šentvid pri Stični.

DRAGO MARKUŠ

kaplan 1972–1975

Rojen je 22.10.1945 v Šentgotardu, novomašnik postane 29.6.1971. V Šmartno pride za kaplana kot semeniški duhovnik julija 1972. Iz Šmartna je odšel

15.8.1975 za kaplana v Ljubljano k sv. Jakobu. Leta 1977 odide za župnika v Reteče pri Medvodah, kjer je do leta 1985. Od leta 1985–1992 je župnik v Kamniku. Leta 1992 pride za župnika v Šmartno pod Šmarno goro, nato je 1997 imenovan za župnika v Šmihelu pri Žužemberku.

JANEZ ZALETELJ

kaplan 1975–1976

Rojen je 14.11.1943 na Selah pri Šumberku, novomašnik 29.6.1971. Kot seme-niški duhovnik je prišel za kaplana v Smlednik leta 1972. Leta 1975 pride za kaplana v Šmartno. Leto kasneje odide iz Šmartna za župnika v Šentjanž, kjer je do leta 1993, ko je imenovan za župnika na Vačah in soupravlja tudi Peče.

JOŽE GREBENC

kaplan 1976–1978

Rojen 7.4.1948 v Ribnici na Dolenjskem, novomašnik postane 29.6.1974. Kot seme-niški duhovnik deluje v Mirni peči 1974–1975. Leta 1975 nastopi službo kaplana v Predosljah, 15.8.1976 pride za kaplana v Šmartno. 1978 odide iz Šmartna za župnika na Savo. Na Savi je do leta 1993, ko odide za župnika k sv. Heleni – Dolsko.

VINKO KLEMENC

duhovni pomočnik 1977 –

Rojen 17.7.1931 v Ljubljani, župnija Ljubljana-Vič, novomašnik 29.6.1955. Seme-niški duhovnik 1955–56 za Brezovico – Notranje gorice. V letih 1956–1957 je duhovni pomočnik v Šmartnem v Tuhinju in Vranji peči. 1957–1958 je kaplan v Tunjicah, v oskrbo dobi tudi Šenturško goro. V letih 1958–1968 je v Hinjah, najprej tri leta kot vikar namestnik, po smrti župnika Franca Kolenca, ki je umrl 13.1.1961 v Buenos Airesu, Argentina, pa postane župnijski upravitelj do 15.8.1968, ko je imenovan za župnika na Savi do 15.8.1977, ko pride v Šmartno kot invalidski duhovnik.

FRANC LEVIČAR

kaplan 1978–1979

Rojen je 1.5.1951 v Brežicah, domača župnija Krško, novomašnik 29.6.1975. Semeniški duhovnik 1975–76. V letih 1976–1978 je kaplan v Domžalah. V Šmartnem je za kaplana eno leto (1978–1979), ko odide za kaplana v Škofjo Loko, kjer je do leta 1981. Od leta 1981 župnijski upravitelj v Mirni peči, kjer je leta 1984 imenovan za župnika. Iz Mirne peči odide 1991 za eno leto za župnika v Zagradec, od tu pride 1992 za župnika na Rako.

ANTON HUMAR

kaplan 1979–1982

Rojen 17.1.1950 v Mekinjah pri Kamniku, kot novomašnik (29.6.1979) pride v Šmartno za kaplana. Leta 1982 odide za kaplana v Dolenjske Toplice. 1984 je imenovan za župnika v Adlešičih in upravitelja Preloke. Leta 1990 odide za župnika v Čemšenik in upravitelja Šentgotarda, kjer je do leta 1997, ko odide za župnika na Krko. Leta 2000 postane tudi dekan za žužembersko dekanijo.

DRAGAN ADAM

župnik 1981–1990

Rojen 3.4.1944 v Ljubljani, domača župnija Dolnji Logatec, novomašnik postane 29.6.1973. Kot semeniški duhovnik slušbuje 1973–1974 na Jesenicah. 1974–1976 je kaplan v Ljubljani – sv. Nikolaj (stolnica) in v Ljubljani Šentvid 1976–1981. V Šmartno pride za župnika 15.8.1981. 1990 odide za župnika v Ljubljano k sv. Trojici–uršulinska cerkev.

JOŽE ERJAVEC

kaplan 1982–1984

Rojen 22.8.1953 v Višnji Gori, novomašnik 29.6.1977. Kaplan 1978–1981 v Ljubljani–Trnovo, 1981–1982 v Dolenjskih Toplicah in v Šmartnem 2 leti do 15.8.1984. Iz Šmartna odide za župnika v Šentjurij – Podkum, kjer je do leta 1999, ko je imenovan za župnika v Šentlovrencu.

MITJA SELAN

kaplan 1984–1987

Rojen 21.1.1953 v Ljubljani, novomašnik 29.6.1977 pri sv. Jakobu v Ljubljani. 1977–1978 je semeniški duhovnik v Koroški Beli. Nato je eno leto kaplan v Radovljici 1978–1979, potem dve leti kaplan v Ljubljani pri sv. Jakobu (1979–1981), tri leta kaplan v Cerkljah na Gorenjskem (1981–1984). V Šmartnem je za kaplana tri leta, ko 1987 odide za župnika v Naklo.

FRANC KADUNC

župnik in dekan 1990–2001

Rojen 2.1.1949 v Ljubljani, domača župnija Grosuplje, novomašnik postane 29.6.1972. Kot semeniški duhovnik slušbuje 1972–1973 v Sodražici. Nato je štiri leta kaplan v Zagorju (1973–1977). Leta 1977 odide iz Zagorja za župnijskega upravitelja v Št. Peter – Otočec, kjer leta 1984 postane župnik. Leta 1987 je imenovan za župnika v Javorju pri Litiji in upravitelja župnije Primskovo na Dolenjskem, obenem je tudi duhovni pomočnik za Šmartno.

Leta 1990 se odpove župniji Javorje in upravi Primskovega ter postane župnik v Šmartnem.

Leta 1998 postane dekan za litijsko dekanijo. Leta 2000 dobi ponovno v upravo župnijo Javorje.

Leta 2001 odide za župnika na Planino pri Postojni.

PAVEL ŠPORN

duhovni pomočnik 1990–1993

Rojen 26.6.1930 v Ljubljani, domača župnija Ljubljana Kodeljevo, novomašnik 29.6.1962. Od leta 1962 do leta 1990 (28 let) je profesor matematike v Srednji verski šoli v Vipavi. Leta 1990 postane župnik na Primskovem na Dolenjskem in upravitelj Javorja, obenem je tudi duhovni pomočnik v Šmartnem. Iz Šmartna odide 15.8.1993 na Primskovo. Leta 2000 se odpove upravljanju župnije Javorje, ki je ponovno pod upravo Šmartna.

PAVEL OKOLIŠ

kaplan 1993–1996

Rojen 18.5.1967 v Postojni, domača župnija Stari trg pri Ložu, kot novomašnik (29.6.1993) pride za kaplana v Šmartno, 1996 odide za kaplana na Vrhniko. 15.8.1998 je imenovan za župnika v Litiji, kjer nadaljuje z gradnjo nove cerkve.

SREČKO TURK

duhovni pomočnik 1996–1998

Rojen 18.5.1946 v Trbovljah, domača župnija Zagorje, novomašnik 29.6.1973. V letih 1973–1974 je semeniški duhovnik v Toplicah, nato kaplan v Toplicah od 1974 do 1979, ko postane kaplan v Žužemberku. Leta 1981 postane najprej župnijski upravitelj v Šmihelu pri Žužemberku in leta 1984 župnik. Leta 1995 pride za duhovnega pomočnika v Ivančno Gorico. 1996 je imenovan za duhovnega pomočnika v Šmartnem. Po dveh letih odide za duhovnega pomočnika v Stranje pri Kamniku.

IVAN ZUPAN

duhovni pomočnik, salezijanec 1998–1999

Rojen 27.5.1923 v Čemšeniku, novomašnik 25.11.1951 v Cordobi, Argentina. V Šmartno pride leta 1998 za duhovnega pomočnika, vendar že leto kasneje odide v salezijansko skupnost v Maribor–župnija sv. Janeza Boska.

KLAUDIO PETERCA

kaplan 1999–2000

Rojen 8.3.1970 na Brezovici pri Ljubljani, novomašnik 29.6.1996. Najprej služi kot kaplan v Žireh v letih 1996–1999, ko je imenovan za kaplana v Šmartnem. 15.8.2000 nastopi službo župnika v Mokronogu.

JANEZ AVSENIK

kaplan 2000–2001

Rojen 30.3.1972 v Šmartnem pod Šmarno goro, novomašnik postane 29.6.1997. V letih 1997–2000 je kaplan v Leskovcu. 15.8.2000 pride za kaplana v Šmartno. Avgusta 2001 odide za župnika v Kranjsko Goro.

Ob pregledu seznama dušnih pastirjev, ki so službovali v šmarski fari v zadnjem stoletju, jih je zagotovo nekaj, ki so s svojim delovanjem presegli lokalne okvire. Prvi je bil Primorec Ivan Lavrenčič iz Planine pri Vipavi, ki je bila kot župnija do leta 1918 v ljubljanski škofiji. V zgodovini Šmartna bo ostal za vedno zapisan kot graditelj nove cerkve. Kljub temu pa lahko rečemo, da osrednjo mesto med dušnimi pastirji šmarske župnije v 20. stoletju zaseda Anton Gornik.

Rodil se je 23. januarja 1893 pri Mežnarjevih na Gori nad Sodražico. Na njegovo življenjsko pot je že v mladosti vplivala vzgoja, ki mu jo je dal svetniški župnik Dominik Janež. Škofijsko gimnazijo je končal leta 1914 v Šentvidu. Kljub prvotni želji po advokatskem poklicu je na mamino željo vstopil v bogoslovje in bil sredi vojne vihre junija 1917 posvečen v duhovnika. Po trinajstletnem službovanju na različnih župnijah je leta 1930 prišel v Šmartno in se med domačini, za razliko od svojega predhodnika, zelo hitro priljubil. V začetku vojne vihre so ga leta 1941 Nemci izgnali skupaj z bolno materjo in sestro na Hrvaško. Prebil se je s Hrvaške nazaj v Slovenijo in se naselil v domači župniji Gora nad Sodražico. Po petih letih se je leta 1946 vrnil v Šmartno, kjer je v prvem povojnem desetletju s strani takratne oblasti doživel veliko grenkih izkušenj in bridkosti. V Šmartnem je dočakal leta 1967 svojo zlato mašo. Po njej je odšel v Sela pri Kamniku. Tam je bil eno leto, nato je odšel v svojo rojstno župnijo Gora pri Sodražici. Ko je bilo tudi tam za njega pretežko, se je 6. oktobra 1971 vrnil v svoje preljubo Šmartno in rad pomagal v cerkvi. Tukaj je tudi umrl dne 15. marca 1974 in je pokopan v grobnici za duhovnike; pokopal ga je nadškof dr. Jožef Pogačnik ob asistenci pomožnega škofa dr. Stanislava Leniča in mnogo drugih duhovnikov; na pogreb je prišla zelo velika množica ljudstva in mu s tem še enkrat pokazala hvaležnost za njegovo vzorno duhovniško delo.

Ljubljanska škofija je Antonu Gorniku dala priznanje za njegovo delo s povišanjem v častnega kanonika.

Gornika je leta 1967 nasledil že omenjeni Vinko Šega, ki po priljubljenosti ni v ničemer zaostajal za svojim predhodnikom. Ker je veliki večini njegovo delo v Šmartnem in njegova življenjska pot dovolj dobro poznana, bodi dovolj

*Ivan Lavrenčič, dekan in kanonik,
graditelj cerkve.*

njegov zapis — spomini na njegovo službovanje v šmarski fari, ki nam ga je poslal iz Roba, kjer pastiruje zadnja leta, vitalen, kot je bil vedno:

“Najprej moj pozdrav in vse čestitke župniji Šmartno pri Litiji ob lepem jubileju postavitve in posvetitve mogočne župnijske cerkve sv. Martina. Ob tem me navdaja misel zahvale Bogu za vse lepo, enaka zahvala Bogu za nebeško pomoč, da je župnija s svojo farno cerkvijo srečno prestala tudi vse težko.

Po 11-letnem župnikovanju na Suhorju pri Metliki, sem 3. avgusta 1967 nastopil službo župnika v Šmartnem pri Litiji. V letih mojega 14-letnega pastirovanja v tej župniji sem bil dostikrat srečen. Na začetku nismo imeli gospodinje v župnišču. Prosili smo in dobili za pomoč v cerkvi in v župnišču tri sestre-redovnice notredamke, kar je bilo primerno in lepo za veliko župnijo, vsi smo bili zadovoljni. Poleg obilnega dela so skrbele do konca skozi 6 let tudi za mojo mamo; Bog jim povrni!

Fotografija vzidane marmonate

plošče z napisom o graditeljih cerkve.

Nahaja se za glavnim oltarjem.

Vinko Šega, župnik in dekan,
v Šmartnem služboval
v letih 1967–1981.

V mojem času je imela župnija 9 kaplanov. Vsak je prinesel v župnijo nekaj novega in svežega, od vsakega sem se kaj naučil. Imeli smo tudi 3 upokojene duhovnike, bili so velika duhovna pomoč in blagoslov za vso župnijo, pa bratstvo v župnišču. Vesel sem bil, ko sem videl v cerkvi veliko množico, vesel, ko se je ta množica vrstila pri obhajilni mizi. Srečen sem bil ob novih mašah v tej veličastni cerkvi, z vsemi voščili, željami in prošnjami za novomašnike, da bi bili vedno dobri, zvesti Bogu in sveti Cerkvi. Srečen sem bil na slovesnosti prvega sv. obhajila, včasih 70 in več angelskih otrok, v spremstvu staršev in množice v radostnem sprevodu v cerkev, ki je bila okrašena kakor nebeški Jeruzalem. To je bilo občestvo svetnikov in Emanuel – Bog z nami. Pa so spet prišli slovesni prazniki in slovesne maše božjega ljudstva, po 30 ministrantov in morda še več, navdušeno petje velikega zbora pevcev vernih src, nepozabna tista: "Ti si Peter skala...", in kdo bi mogel vse naštet, vera v župniji je gorela v plamenih. Da, to

je bilo božje kraljestvo z neskaljenim veseljem večne sreče, kljub takratnim, za vero težkim razmeram.

Vendar sem vseh 14 let mojega pastirovanja v tej župniji živel v zavesti, da nisem usposobljen za vodstvo tako velike in dobre župnije. To sem spoznal že takoj na začetku, v prvem mesecu. Bil sem v notranji stiski, katero sem le s težavo premagoval. Želel sem si preproste, kmečke, hribovske župnije, kakor je bila moja prejšnja župnija Suhor. O, ko bi prišel tak dekret s škofije, zavriskal bi. Pa sem se v mislih spet tlačil nazaj, govoril sam sebi: "Eno leto boš pa že

potrpel, saj ne bi bilo normalno, po enem mesecu prositi za premestitev. Potrpi, eno leto bo že nekako šlo. "Vročica me je obhajala. Zato sem tako rad imel verouk v zakristiji na Libergi, pa v preprostem župnišču na Javorju. Zato sem tudi zelo rad hodil na podružnice za delavniške maše.

Po 5 letih župnikovanja v Šmartnem sem se pisno obrnil na g. nadškofa s prošnjo za premestitev. G. nadškof so mi v pismu kmalu odgovorili: "Čudim se, da že prosite za premestitev. Počakajte še kakšno leto, da dobimo primerno osebo za Šmartno. "Ko sem dopolnil 9 let delovanja v Šmartnem, sem spet prosil za premestitev. Tudi to pot je prišla ovira: takratno gospodarsko stanje v zvezi z obnovo notranjosti cerkve je to preprečilo. Po dogovoru z g. nadškofom sem še ostal v župniji, to pot še za nadaljnjih 5 let. Dne 13. avgusta 1981 sem kot župnik župnije Šmartno zadnjikrat maševal v tej cerkvi, na katero sem ohranil najlepše spomine. Moj prednik v župniji Šmartno pri Litiji je bil g. kanonik Anton Gornik, moj naslednik pa g. prodekan Dragan Adam, oba vzorna in sposobna duhovnika, Bog jima povrni za vse njuno delo in svetli zgled.

Preden sem se odpeljal s svojimi stvarmi, že sredi noči, v mojo novo župnijo, sem šel in poljubil prag te ljube božje hiše v Šmartnem, se Bogu zahvalil za vse in prosil za nebeški blagor moji dosedanji in moji novi župniji, ki je bila Šentlovrenc ob Temenici. Nato sem odšel v Božjem imenu.

Naj živi in vsestransko napreduje župnija Šmartno pri Litiji s svojo mogočno farno cerkvijo v mogočnem varstvu in priprošnji svojega farnega patrona sv. Martina!"

DUHOVNI POKLICI V ŠMARSKI ŽUPNIJI

ANTON GOLOB

9.7.1921

Novomašnik 10.8.1947. V Kočevju službuje od leta 1947 do leta 1974, kot kaplan 1947–1949, vikar namestnik 1949–1955, župnijski upravitelj 1955–1967 in župnik 1967–1974. Na Dobrovo pri Ljubljani pride za župnika leta 1974. Od leta 2000 je upokojen in živi kot duhovni pomočnik na Dobrovi.

Slovesnost ob zlati maši Antona

Goloba v domači cerkvi sv. Martina.

Skupinski posnetek novomašnika

Antona Hostnika z dekanom

Gornikom in pevci

župnijskega zbora.

ANTON HOSTNIK

6.5.1929

Novomašnik 29.6.1959, v letih 1960–1963 je kaplan v Metliki, nato v Smledniku pri svojem stricu Antonu Hostniku 1963–1967. Tukaj postane leta 1969 župnijski upravitelj do leta 1980, obenem upravlja župnijo Trboje. Leta 1980 postane župnijski upravitelj v Veliki dolini in leta 1984 do leta 1990 župnik. Tega leta pride za župnika v Šentjurij pri Grosupljem.

JOŽE HAUPTMAN

20.2.1945

Novomašnik 29.6.1971, od leta 1998 msgr. — papeški kaplan. Službovanje: kaplan 1972–1976 v Železnikih; župnijski upravitelj 1976–1981 v Ihanu; župnik 1981–1985 v Ribnici in upravitelj Velikih Poljan; od leta 1985 deluje v beograjski nadškofiji.

Novomašnik Jože Hauptman

ob novi maši, leta 1971.

ALOJZIJ GOLOB

31.12.1949

Novomašnik 29.6.1975, 1975–1976 je semeniški duhovnik in kaplan na Vrhniki, 1976–1979 je kaplan v Stari Loki, 1979 na Homcu, kjer postane župnijski upravitelj, tu je leto kasneje imenovan za župnika. Od leta 2000 je župnik na Dobrovi.

Novomašnik Benedikt Lavrih s sobraty

duhovniki (na sliki sta tudi Alojzij

JOŽE TORI

15.9.1955

Posvečen 29.6.1981. V letih 1981–1983 slušbuje kot kaplan v Zagorju ob Savi, v letih 1983–1986 v Žireh, v letih 1986–1989 v Šentjerneju. V letu 1989 postane župnik v Št. Peter – Otočec, kjer deluje do leta 1995.

Golob – skrajno levo in Jože Tori – za novomašnikom).

BENEDIKT LAVRIH

19.3.1960 jezuit

Novomašnik 29.6.1988. V letih 1988–1995 slušbuje kot kaplan in župnik v Dravljah. V letih 1996–1997 študira v Dublinu na Irskem, kjer tudi opravi magisterij iz moralne teologije. Od leta 1997 dalje deluje v Ljubljani – rezidenca sv. Ignacija, duhovno središče sv. Jožefa, kot voditelj zakonskih skupin in voditelj priprav na zakon.

ALOJZIJ HOSTNIK

14.8.1969

Novomašnik 29.6.1996, 1996–1999 kaplan v Ljubljana Polje in v Zagorju 1999–2000, leta 2000 je imenovan za župnika na Blokah.

ANDREJ ROVŠEK

10.4.1966

Bogoslovec – diakon.

KJER MI ZIBKA TEKLA JE

V življenju je večkrat tako, da mnogih stvari ne znamo ovrednotiti in jim dati vsebino. Ko gledam šmarsko vas, kjer sem zagledal svetlobo sveta, in prehojeno pot otroštva doma, je v meni veliko lepih doživetij. Danes, ko sem po svetu že sedemindvajset let, se rad pohvalim, da sem iz Šmartna pri Litiji. Ne z domišljavostjo, ampak priznanjem župniji in ljudem, ki so živeli in še živijo v tej župniji.

Doživljam, da so v Šmartnem dobri ljudje, veliko plemenitega je še, čeprav tudi tukaj zaveje duh, ki lahko zapelje ljudi od dobrega. V Podrojah, kjer sem preživel otroštvo, sem vedno doživljal, da je bilo lepo srečati sosede. Njihova preprostost in pripravljenost pomagati bližnjim je izražala veliko srčnost.

Župnija se oblikuje in raste po dobroti in veri, ki je v skupnosti. Tega sem bil vedno vesel, naj si bo v župniji ali domači vasi. To prihaja od ljudi, to prihaja od vseh, ki pomagajo vsem v župniji, da se oblikujejo in rastejo k dobroti in veri. K temu so pripomogli duhovniki, učitelji, kulturni delavci in še mnogi, ki so na neviden način oblikovali v vseh smereh šmarsko župnijo.

Srečal sem veliko dobrih duhovnikov. Najbolj zanimiv, ki se ga spomnim, je bil pokojni kanonik Gornik. Kako samozavesten in jasen človek. Spominjam se njegovega rdečega talarja, kanoniškega bireta, močnih očal in tudi našega strahu pred njim. Še slišim starejšega možakarja, ki nas je spomnil: "Otroc, gospod kanonik gredo, kako se pozdravi?". Njegov lik je bil za šmarsko župnijo znanje odločnega in jasnega duhovnika, ki je imel kljub strogosti ljudi rad. Prilagajal se je ljudem in jih razumel v njihovem iskanju Boga, a tudi zahteven je bil.

Duhoven gospod in dolgoletni župnik Vinko Šega je gotovo pripomogel v svojih molitvah, da je Bog poklical kar nekaj duhovnikov v šmarski fari. Občudoval sem njegovo iskreno in srčno pobožnost, mehkobo, ki jo je imel do nas, otrok, in prijaznost, s katero je dobro oznanjal. Še mnogi drugi gospodje žup-

niki so delovali v Šmartnem, vsak je pripomogel k duhovnem življenju župnije. Gospodov kaplanov se je toliko zamenjalo, da se res težko spomnim vsakega posebej. Tudi če so bili kakšni duhovniški darovi preveč "posvetni", so Šmarčani znali sprejemati različnost in prepoznavati dobro v njih.

Ko brskam po spominu, so pred menoj liki učiteljev in profesorjev, ki so nam dajali prvo znanje za življenje. Kljub času, ki ni bil ne vem kako naklonjen duhovnim vrednotam, so dajali dober zgled in nam odpirali pot k plemenitosti in življenjskim vrednotam. Trdnost in klenost vzgojiteljskega poklica je bila v njih navzoča in njihova usmerjenost k dobremu je bila živa.

Šmartno kot župnijska skupnost mi je dala temelj za vstop v življenje. Vesel se vračam nazaj v domačo župnijo. Ponosen sem, ne samo na veliko "katedralo", ki se dviga in pozdravlja Zasavje na prehodu na Dolenjsko, ampak vesel in hvalen sem koreninam, ki so mi jih dali vsi v tej skupnosti.

Naj v šmarski župniji nikoli ne umira vera in dobrota, kajti samo tako bo rasla zdrava skupnost in prihodnost te lepe šmarske fare.

Benedikt Lavrih pri darovanju nove

maše v domači župniji.

P. MAG. BENEDIKT LAVRIH DJ

SESTRE REDOVNICE IZ ŽUPNIJE ŠMARTNO

CIRILA HOSTNIK

21.1.1972; Notredamka. leta 2001 je v Ilirski Bistrici.

TEREZIJA HOSTNIK

3.10.1957; Notredamka, vstopila 1.9.1972; zaobljube 15.8.1982, večne zaobljube 4.9.1988. Leta 2001 je v Ljubljani – Koseze.

SERAFINA JURIČ

24.2.1945; HKL usmiljenka, vstopila 29.1964, zaobljube 29.6.1969. Leta 2001 se nahaja v Mirnu pri Gorici.

MARIJA MESERKO

9.7.1975; OSU, uršulinka, vstopila 2.2.1997. Leta 2001 je junioristka, obiskuje teološko fakulteto in se nahaja v Ljubljani pri Sv. Trojici, uršulinski samostan.

KRESCENTA NOVAK

4.12.1905; HKL, usmiljenka; vstopila 29.4.1934, zaobljube 1.5.1939. Leta 2001 je v Mirnu pri Gorici.

SILVA ROZMAN

1943; Šolska sestra sv. Frančiška, leta 2001 je v Kranju.

POLONA VIDIC

13.10.1975; HKL usmiljenka; vstopila 15.8.1997. Leta 2001 je v Mariboru.

RAJNI DUHOVNIKI IZ ŠMARSKE ŽUPNIJE V OBDOBJU 1901–2001

JANEZ BREZOVAR

13.9.1845; novomašnik 31.7.1871, umrl aprila 1925 v Šmartnem.

ANTON HOSTNIK

21.4.1894; novomašnik 8.6.1917; umrl 30.3.1967, Smlednik.

ALOJZIJ KRAMARŠIČ

18.2.1873; novomašnik 25.7.1899; prestopil v mariborsko škofijo, umrl 5.11.1955 v Petrovčah.

FRANC SARTORI

30.9.1877; novomašnik 25.7.1910; umrl 7.5.1945 v Ljubljani.

DR. PAVEL SIMONČIČ;

13.1.1897; novomašnik 29.6.1922, umrl 26.9.1971 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan; med drugim je bil župnik pri sv. Petru v Ljubljani in nazadnje stolni kanonik

FRANC SUŠNIK

1.10.1889; novomašnik 16.7.1914; umrl 22.9.1929, Sela pri Kamniku.

ANTON VERBAJS

26.4.1844; novomašnik 31.7.1871; umrl 18.10.1925 pri sestrah v Mali Loki.

ALOJZIЈ ZUPANČIČ

14.6.1912; novomašnik 19.3.1951; umrl 10.3.1993 v Sant Luisu, Argentina.

JOŽE ČOPAR

11.3.1920; bogoslovec; likvidiran po koncu vojne leta 1945, datum in kraj smrti neznan.

ALOJZ HOSTNIK

21.6.1922; bogoslovec, likvidiran po koncu vojne, morda leta 1946, kraj in datum smrti neznan.

ANTON ČOPAR

16.8.1927; novomašnik 29.6.1957; službovanje: semeniški duhovnik v Borovnici 1957–1958; kaplan 1958–1960 v Cerkljah na Gorenjskem; župnijski upravitelj 1960–1967 na Robu na Dolenjskem; župnik v Sodražici 1967–1989; duhovni pomočnik v Vogljah, župnija Senčur 1999–2001. Umrl 4.2.2001 v Vogljah, pokopan 6.2.2001 v Šmartnem, pokopal ga je nadškof dr. Franc Rode.

RAJNE SESTRE IZ ŠMARŠKE ŽUPNIJE V OBDOBJU 1901–2001

INES BREZNIKAR, ND notredamka
9.2.1912–2.1.2000, Novo mesto.

PULHERIJA GORENC, HKL usmiljenka
3.12.1879–11.1.1965, Raka.

TEREZIJA HOSTNIK, HKL, usmiljenka
27.9.1868–19.4.1944, Ljubljana.

VINCENCIJA KAPLJA, HKL, usmiljenka
15.8.1891–16.5.1973, Čile.

HORTULANA KOZLEVČAR, HKL, usmiljenka
7.4.1896–4.9.1980, Raka.

ERIKA PERME, HKL, usmiljenka
14.10.1916–4.5.1943, Ljubljana.

ANGELA PEVEC, MS, Marijina sestra
28.10.1910–29.4.1993, Gorica, Italija.

RADOVANA PEVEC, MS, Marijina sestra
26.2.1912–11.12.1963, Ljubljana.

KATARINA POTISEK, MS, Marijina sestra
2.1.1874–19.2.1947, Ljubljana.

PATRICIJA STRMAN, ŠS, šolska sestra
6.9.1913–28.5.1991, Pančevo, Jugoslavija.

TEJA STRMLJAN, ŠS, šolska sestra
13.5.1903–6.2.1960, Stična.

FRANČIŠKA ZUPANČIČ, FMM, Frančiškanka – Marijina misijonarka
25.8.1906–25.7.1998, Marseille, Francija.

PRAZNOVANJA, ŠEGE, OBIČAJI IN NAVADE V ŠMARSKI FARI

Povrnimo se v čas, ki se mlajši generaciji iz današnje perspektive zdi skoraj nemogoč, starejšim pa bo utrnil kakšen nov spomin na njihovo mladost. Na čas, ko je, za razliko od današnjih dni, v cerkvi veljal sedežni red (premožnejši Šmarčani – Knaflič, Leskovec, graščaki, so namreč imeli rezervirane sedeže). V čas, ko je bila "ta zakmašna obleka" prej pravilo (ponavadi se je za te potrebe več let uporabljala kar poročna) in ne izjema kot danes. Posebej je to veljalo za ženske, saj je bila obleka brez dekolteja, z dolgimi rokavi, čez kolena. V čas, ko je bila sv. maša še latinska in so verniki nosili s seboj molitvenike in iz njih molili. Povrnimo se torej v čas, ko se novo leto in rojstni dnevi še niso praznovali tako kot danes...

Koledarsko so se običaji v takratnih šmarskih družinah začeli vrstiti s praznikom treh kraljev. V navadi je bilo, da je hišna gospodinja dan pred praznikom spekla poprtnik (boljši – ponavadi maslen kruh, na katerega so se naredili ptički iz testa), ga poveznila na mizo in pokrila s prtom do naslednjega dne. Na ta dan je bil tudi zadnji "sveti večer". Na praznično jutro so se vsi otroci zbrali v hiši (danes bi rekli kmečki sobi, takrat osrednjemu prostoru v domu). Gospodinja je čez poprtnik naredila tri križe in ga nato razdelila na večje kose. Nato je stopila na klop ali na stol ter kos dvignila visoko pod strop, da so otroci skakali zanj. Veljal je namreč pregovor: "Kolikor boš skočil, toliko boš zrasel do drugega leta."

Temu prazniku je sledila svečnica, ko so se blagoslavliale sveče, ki so jih že od nekdaj hranili za primer obiska duhovnika pri bolniku, ali pa so jih prižigali ob mrtvaškem odru pokojnika v domači hiši. Na ta dan so se ponavadi tudi pospravile jaslice.

Eno najbolj veselih v celem letu je bilo obdobje pred pustom. V navadi je bilo, da so vaški fantje ob marsikaterem oknu postavili strašilo – izdolbeno bučo, z izrezanimi očmi in usti, v njej pa je gorela sveča. Veljalo je tudi, da je bilo v tem času največ porok, in zato je imela vsaka gospodinja vedno pripravljeno, da je postregla ženinu ali nevesti, ko sta prišla “po slovo”. To je bil boljši kruh, kozarec vina.

Ženina so spremljali prijatelji, nevesto prijateljice, ki so prepevali. V nevestinem domačem kraju so fantje pred poroko postavili mlaje in šrango (“rampo”). Ko je prišel ženin po nevesto, je moral plačati odkupnino – večjo ali manjšo vsoto, šele nato se je rampa dvignila. Denar so si domači fantje, ki so sodelovali, razdelili, ali pa so se skupno poveselili.

Ženin in nevesta sta bila pred poroko trikrat na oklicih v cerkvi z namenom, da tisti, ki morda ve za kak zadržek, le-tega prijavi. Pred poroko so starši otroka prekrizali in blagoslovili klečečega, proseč odpuščanja. Zaročenci so se v glavnem poročali v domači cerkvi. Ohcet je bila ponavadi v hiši ženina ali neveste. Za veselo razpoloženje je poskrbel harmonikar in maškare.

Veseli časi so se nadaljevali z malim pustom, ki se je začel s četrtkom pred pustnim torkom. Za ta dan je veljalo, da imajo “ta debeli” god. Imenoval se je “ta debel” četrtek. Tisti dan se je običajno jedla svinjska krača. Prve maškare so že vabile na pustne prireditve za pustno soboto, nedeljo in pustni torek. Šolarji so se zadrževali v Šmartnem pred “štirno” – vodnjakom na sredi trga in gledali medveda, ki “tanca” na ciganovo glasbo. To je bil vaški burkež – Polar po domače, drugače čevljar po poklicu. Ponavadi ga je tovarnar Knaflič povabil k Robavsu na kozarček, da je zbijal šale.

Na pustno soboto in nedeljo so maske hodile v glavnem po gostilnah, ker je bil na ta večer pustni ples. Na pustno nedeljo so si v družinah privoščili boljše kosilo, ki je vsebovalo: ješprenj s suhimi svinjskimi rebrcami, krofe, flancate (vzhajani), špehovko in krhljevko, kompota iz suhih jabolk in hrušk. Pozneje, po

prvi svetovni vojni, se je ta jedilnik spremenil. Nadomestila ga je kokošja juha z nudeljci, kurje meso in suho meso, pražen krompir in solata. Ta dan so po vasi hodile maskare. Ker je bilo še hladno, so popoldne sedeli na peči, jedli pustne krofe in špehovko – pustno potico.

Na pustni torek je bila glavna maškarada. Po vasi so hodile maskare (največ v gručah po tri ali štiri). Kmetje so zelo radi videli, da so prišle k hiši, zapele in zaplesale. To je pomenilo, da bo dobra letina korenja in repe. Maskare so potem obdarili, največkrat s krlji in suhimi hruškami.

Zvečer na pustni torek je bil na jedilniku obvezno čaj in flancati. Na mizi je bil tudi narezek iz krače in vino, za otroke pa krljevka. Na ta dan so domala vsi krajani Šmartna in Litije sodelovali na skupnih in posameznih prireditvah (v tridesetih letih 20. stoletja je bila popularna vojna med Abesinci in Kitajci). Maske so bile enostavne, saj je bilo važno sodelovanje. Otroških mask ni bilo veliko, kljub temu je bila maškarada za otroke izredno veselje. Neugnani so tekali za maskami s polnimi usti in žepi cvrtja – flancatov in krofov. Mame pa so jih komaj sproti pripravile, saj je bilo dosti lačnih ust pri hiši. Otroci so bili po šolskem pouku, ki je bil tisti dan krajši, do pozne ure na cesti.

Ob 23. uri pa se je v cerkvenem stolpu oglasil zvon kot opozorilo, da je konec norčij in da naslednji dan nastopi čas resnosti in posta. Vse petke v tem času do velike noči je veljal post. Na pepelnično sredo in veliki petek strogi post, katerega so se držali domala vsi, celo manj verni. Na postne dneve je bila hrana manj kalorična, po možnosti brez svinjske masti. Na pepelnično sredo so nekateri tudi pokopavali pusta (našopanega moža), hodili z njim od hiše do hiše, pobirali ostanke prejšnjih dobrot, predvsem pa pijačo, ki jim je nazadnje zmešala glavo. Nazadnje so pusta na trgu zažgali (ob žalujoči soprogi), ga vrgli v Reko ali pa celo v Savo.

Na pepelnico so verni šli v cerkev k pepeljenju. Duhovnik je potresel pepel na čelo z besedami: "Pomni, človek, da si prah in da se v prah povrneš.". S tem je nastopil štiridesetdnevni čas resnosti pred veliko nočjo in skromnih obedov: žgancev, repe, zelja, kaše, prežganke,... Možakarji so se odpovedovali tobaku (pipi, cigaretam) in alkoholnim pijačam. Razne "neokusne" prireditve, ženitovanja in podobno, so odpadle.

Na postne dni je bilo potrebno tudi več moliti in premišljevati o Jezusovem trpljenju, kar se je stopnjevalo v približevanju velikega tedna.

Fantje pa so pustni čas potegnili še par dni. V pepelničnem jutru so dekletom, godnim za možitev, privlekli "ploh", na prvo postno nedeljo pa se je na strehi, slemenu hiše, kjer se dekleta niso poročila, pojavil "taterman" – slamnati mož.

Na tiho nedeljo so se do velike sobote vse podobe v cerkvi zakrile s temno zaveso. Na ta dan je šel ponavadi hišni gospodar nabrat vse potrebno za izdelavo butare (bršljan, enoletne leskove šibe, brin, božji les, vejice dreva, za križ so morale biti tri vejice popkov, ki so predstavljale žeblje, in vrbove mladike, ki so služile za objemke).

Cvetna nedelja v spomin na Jezusov prihod v Jeruzalem – skoraj vsi otroci (po možnosti so dobili nova oblačila) so nesli doma narejene butare v sprevodu v cerkev, po končanem blagoslovu zelenja. Izdelovanja butar se dobro spominja Smrekar Pavel, ki v zapisu pravi:

"Neko leto sem naredil osem butar, za domače in sosedove. V butari mora biti sedem vrst lesa: leskove palice, bršljan, brin, drenovina, mačice, dobroleska in oljka, ter jabolko ali pomaranča. Ko je že vse dobro zvezano, je oče, ki je pri nas delal butaro, naredil še "pravico". Za pravico je vzel debelejšo palico, jo ravno odžagal in na odžaganem mestu vrezal križ. Pravico je iz spodnje strani zabil v sredo drugih palic. Z butarami smo se tudi stepli, kdor pa ni imel pravice, se ni smel.

"Pokaž, če imaš pravico!" Nagnil je butaro, da je s spodnje strani pokazal pravico, drugi pa mu je medtem z vrha ukradel jabolko.

Tudi danes še vedno naredim pravico, čeprav nima več prvotnega pomena. Nekateri so imeli butare okrašene z barvnimi trakci iz krep papirja.

Ko sem butaro prinesel domov, jo je oče razkopal. Zelenje je položil živini v jaslje, brin s križcem je pritrdil na hlevska vrata, iz palic je naredil križe ter jih raznesel po vseh travnikih, njivah, vinogradu, da bi dobro obrodilo, nekaj pa jih je spravil na podstrešje za obvarovanje pred hudo uro. Jabolko je razrezal, za vsakega je moral biti en košček. Na koncu hiše je postavil pravico, da je odganjala kače in vse druge nesreče."

Otroci so še posebej pozorno opazovali, kdo bo dobil najlepše jabolko na butari. To so bila ponavadi zadnja jabolka v shrambi, ki so jih shranili posebej v ta namen. Če je bilo pri hiši več otrok, je nesel vsak svojo butaro, kjer pa ni bilo otrok, so prosili sosedove. Zlasti fantje so tekmovali, kdo bo imel največjo in najlepšo, tisti manj pridni pa so se v cerkvi "rukali" z njimi. Ponekod so se včasih butare razdrle na veliko noč, večinoma pa že isti dan – popoldne. Šibe je gospodar zataknil na polje, živina je dobila šop zelenja za srečo pri živini, oljna vejica je ostala na tramu podstrešja, za primer hude ure, da se vrže v ogenj. Cerkovnik pa je shranil nekaj oljčnih vejic za veliko soboto za ogenj in za pepelnico (pepel).

Cvetni nedelji je sledil veliki teden in z njim najpomembnejši cerkveni praznik, velika noč. Vse v postnem času je bilo v pripravi na ta največji praznik leta. To je bil čas največjega čiščenja stanovanj, urejanja dvorišč, na kmetih pa še gospodarskih poslopij. Navadno se je v tem času pleskalo stanovanje.

Pasijon leta 1934

v društvenem domu.

Na veliki teden – popoldne, v sredo, četrtek in petek so imeli duhovniki v cerkvi posebne molitve "hvalnice". Otroci so se med tem zbirali pred cerkvijo, vsi nestrpni, kdaj jih bo konec. Fantje so vlekli stare zaboje, "kište", deklice pa so imele v rokah raglje. Po danem znaku so fantje začeli razbijati z gorjačami po zabojih, deklice pa so ropotale, kar je trajalo več kot pol ure. To je pomenilo, da so "strašili Boga" (kar naj bi bil spomin na vpitje ljudi ob sojenju Jezusa). Uničene zaboje je bilo treba spraviti na kup na določenem mestu. Iz teh trsk se je na veliko soboto zjutraj zakurilo za blagoslov ognja.

Na veliki četrtek zjutraj so zvonovi utihnili in molčali do velike sobote zvečer; nadomestila jih je raglja. Otrokom je bilo rečeno, da so zvonovi odšli v Rim, zato je marsikateri zvedavo gledal v nebo, da bi zagledal plavajoče zvonove na nebu.

Spomin na veliki petek je bil odet v prav posebno žalost. Pri božjem grobu je migetala drobna lučka. K mrtvemu Jezusu so prihajali ves čas ljudje in poljubljali veliko razpelo. Na veliki petek je veljal strogi post, ponavadi so v družinah jedli "alelujo" (skuhamo iz posušenih repnih olupkov, zraven so zakuhali kašo), skušnjave so povzročale dobrote velikonočne peke, ki je že dišala iz peči.

Na veliko soboto je bil že navsezgodaj — še v mraku (ob 5.30) blagoslov ognja. Gobo so večinoma nosili fantje, če pri hiši ni bilo fantov, pa tudi dekleta. Blagoslovu je ponavadi sledilo tekmovanje, kdo bo hitreje prinesel ogenj v vas, kjer so nosače že pričakovale gospodinje, da bodo z njim zakurile v pečeh in štedilnikih, kjer se bodo kuhala in pekla velikonočna jedila. Ponavadi so prvi nesli blagoslovljeni ogenj k tistim hišam, kjer ni bilo otrok. Tako so dobili še kakšen dar več. Darov v denarju ni bilo, ponavadi so dobili kos potice, pirh ali jabolko.

V soboto dopoldne so gospodinje pripravljale velikonočna jedila, ki so jih zložile v jerbaze ali košare in jih prekrile z belimi prtiči, na katerih so bili vezeni velikonočni motivi.

K blagoslovu (žegnu) je nesla gospodinja ali pa mlada dekleta, ki so bila pri hiši. Posebno ženske so med seboj rade ogledovale, katera ima lepši prtič. Zraven so šli seveda tudi otroci. Po kmetih so nekateri nesli blagoslovit tudi pšenico in koruzo. Žegen je bil, kot sedaj, v farni cerkvi dopoldan, po okoliških vaseh pa popoldan. Žegen je moral ostati nedotaknjen do vstajenjskega jutra v nedeljo. Slovesnost "gor-vstajenje" je bila ponekod že v soboto zvečer, večinoma pa v nedeljo zjutraj.

Na veliko noč zgodaj zjutraj se je vsa praznično oblečena družina odpravila k maši v šmarsko cerkev. Nekaj posebnega je bila procesija pri vstajenjski maši. Procesija se je vila po spodnji cesti proti Litiji do Jezov in po travniku nazaj. Bila je tako dolga, da so prvi dohiteli zadnje. Najprej je šlo šmarsko bandero s sv. Martinom, potem vsi šolski otroci s svojo šolsko zastavo, moški in ženske iz

Šmartna. Za njim je bilo v sprevedu liberško bandero sv. Mohorja in Fortunata, nato zopet liberški moške in ženske. Nato so šli vsi Jablančani za bandero sv. Ane. Za bandero sv. Križa iz Brezij so šli vsi Vintarjevčani, ki niso imeli svojega bandera. Bandera so nosili fantje. Za vsemi zaselki je šla ženska Marijina družba ter pevci in godba. Nad duhovniki so cerkveni svetniki nosili nebo, za njim pa so s svečami svetili občinski odborniki.

*Prvoobhajanci z Vinkom Šegom in
Dragom Markušem v začetku 70. let.*

Star običaj procesije je bil tudi streljanje z možnarjem. Streljal je pokojni Petelinškov France z Roj, odkoder je imel vso procesijo pred seboj. Napolnil ga je z 20 cm dolgim patronom, premera približno šest ali sedem cm. Vse je pote-

kalo po dogovoru z zvonaši. Ko je počilo prvič, se je oglasil s pritrkavanjem najmanjši zvon. Po drugem strelu se je oglasil drugi zvon, po tretjem pa največji, nato se je pričela procesija in ves čas jo je spremljalo zvonjenje in pokanje. Tako se je praznovalo vse do 2. svetovne vojne.

Ko so po vstajenski slovesnosti prišli domov, je čakal na mizi jerbas z žegnom. Oče ali mati sta čez vse dobrote naredila velik križ in pomolila. Vsak član družine je dobil na svoj krožnik pripadajoči del žegna, s katerim je potem sam razpolagal. Ali ga je takoj pojedel ali pa ga je shranil za kasneje. Kruh, potica, šunka, klobasa, hren, pirh, jabolko – kako je to teknilo po dolgotrajnem pritrgovanju v hrani. Tako kot božič je tudi velikonočna nedelja veljala za družinski praznik in se ni smelo iti od doma. Obiski so bili na velikonočni ponedeljek.

Ta dan se je obiskovalo sosedo, prijatelje, sorodnike (spomin na Kristusovo pot v Emavs po dnevu vstajenja). Izvoljencu ali izvoljenki so se podarjali najlepši pirhi. Ti so bili skoraj pri vsaki hiši opisani na drugačen način, ali z voskom, kuhani v različnem zelenju, risani in še in še. Na velikonočni ponedeljek je bila v navadi tudi prireditve v Prosvetnem domu – gledališka igra, šlo je predvsem za dela slovenskih in tujih pisateljev, drame, komedije, celo spevoigre Pasijon, Slehernik, Ben Hur, Davek na samce, Pri belem konjičku, ...

Med fanti je bila najbolj priljubljena velikonočna igra sekanje pirhov. Svojo pisanico je udeleženec položil v klobuk ali na tla, soigralec pa jo je ciljaj s primerne razdalje s svojim kovanecem. Če jo je zadel, si jo je prilastil, drugače sta bila denar in seveda pisanica od nasprotnika. Kovanec se je moral praviloma cel skriti v pirhu. Šlo je za pravo tekmovalstvo, saj so nekateri vadili že po 14 dni prej. Za tarčo so uporabili krompir.

Praznovanje velike noči se je "potegnilo" tudi v belo nedeljo (teden dni kasneje), ki se je praznovala kot mala velika noč, v katero je vsekakor sodil prazničen zajtrk in kosilo.

Mesec maj – majnik, je bil mesec šmarnic, s katerimi so mnogi otroci krasili poljska znamenja, kapelice in domače Marijine oltarčke. Majnik v cerkvi ni bil okrašen z rezanim cvetjem, pač pa z lončnicami, prinesenimi iz posameznih vasi. Zlasti otroci so se množično udeleževali šmarnične pobožnosti v cerkvi: *"Ura je kazala šele pet zjutraj, ko smo že morali od doma, če smo hoteli priti*

do maše. Le-ta je bila ob šestih. Spominjam se prebujanja dne, ptičjega petja na poti. Potem, ko smo bili večji, smo se že lahko peljali s kolesi. Bilo je prav "nobel".

Kakšnih posebno oblikovanih listkov nismo prejeli. Spomnim se, da smo nekoč dobivali zelo drobne listke svetlečega kolaž papirja različnih barv, ki smo jih lepili na kartončke. Kako lepo je bilo vsak dan znova ugibati in se veseliti nove barve!" (Tina Benedičič)

V obdobju od velike noči do binkošti so običajno potekale birme in prva obhajila. To je bil velik praznik za družine birmancev in prvoobhajancev in za celotno farno občestvo. Otroci so se marljivo pripravljali pri verouku v šoli in doma na dan prihoda birmovalca, ki jih je pred dnevom birme spraševal v cerkvi o njihovem verskem znanju. Darila so bila skromna. Če je boter kupil birmancu novo obleko, je bil že bogat, otrok pa zelo hvaležen. Morda še skupno skromno družinsko kosilo in ena fotografija.

*Pogostitev prvoobhajancev pri
beneficiatu (kaplaniji) na hribu nad
cerkvijo. Fotografija je iz začetka
šestdesetih let 20. st.*

"Spominjam se prvega svetega obhajila. Takrat nas je poučeval dekan gospod Vinko Šega. S kakšno ljubeznijo in gorečnostjo nas je pripravljaj na ta veliki dogodek! Tako živo nam je predstavljal dogodke iz Kristusovega življenja, da smo bili skoraj z Njim, ko je množil kruh, spremenil vodo v vino, obudil mrtvo deklico in se ustavljal na bregovih Geneza-reškega jezera. Gospodu Vinku Šegi nikoli ni bilo potrebno govoriti in prepričevati o božji ljubezni. On je to ljubezen živel, ves potopljen je bil vanjo v svoji človeški skromnosti in v ponižnosti velikega pedagoga. Nikoli mu ni bilo nič odveč, smilili smo se mu, ko smo po pouku prišli še k verouku in potem popoldne morali uro ali še več peš domov. Dobesedno "nabasal" nas je v svojega hrošča (policajev oz. tovarišev miličnikov se naš dobri katehet menda že ni bal...) in že smo se zaprašili

proti domu. Vmes smo prepevali, se pogovarjali in doživeli nekaj, kar ima še danes v meni pomembno mesto. Upam si reči, da je gospod Šega, ob pomoči naših staršev in ob pomoči še Koga, postavljaj temelje...

Vse to je bilo vključeno v pripravo na veliki dan prvega sv. obhajila. Posebej pa si je naš katehet želel eno stvar. Da bi bili ta dan res pridni. Da bi bili povsem zbrani, osredotočeni na eno samo stvar. Da se ne bi na klopek premikali, da se ne bi ozirali nazaj! Nikoli ne bom pozabila, kar slišim ga še, našega ljubelega gospoda, ko nam je s svojim privzdignjenim glasom, s celim svojim bitjem, izraženim z najbolj prepričljivimi kretnjami odličnega igralca, pokazal in nas poprosil, naj se ta dan, tam pred oltarjem, ne oziramo nazaj, pa četudi slon pride v cerkev! Res, dejal nam je – "tudi, če slon pride v cerkev"... O, ko bi gospod vedel, kako veliko željo je imel! Sedemletni otroci naj bi se vzdržali pogleda na slona...?!

Nastopil je veliki dan. Deklice smo pobelile prostor med oltarjem in obhajilno mizo, zašelestelo je v pritajeno pričakovanje. Dečki so bili svečani, kot še nikoli, ponosni med vzvišenostjo in nerodnostjo.

Posedli smo na rdeče oblazinjene klopi, s kora so se oglasile orgle, peli smo in odgovarjali. Tako, kot smo vedeli, da moramo početi. Kot so čista otroška srca v resnici tudi naravnana. Bilo je lepo, kako bi moglo biti drugače. Maša je minila, zgodilo se je prvo sveto obhajilo.

Še nekaj se je zgodilo. Zase vem, da se tisto uro nisem premaknila. Razen, ko je bilo to potrebno storiti in smo to storili vsi. Nisem se ozrla. Za en sam trenutek ne. Če so tudi drugi, za menoj, tako ravnali, ne vem. Prepričana sem, da so. Mogoče se sliši neverjetno – če bi slon res prišel – ne bi se ozrla ..." (Tina Benedičič)

Prvoobhajanke med pogostitvijo.

Fotografija je bila narejena v 70. letih

20. st., ko je bila slovesna pogostitev še

v župnišču.

ZAVOD ZA IZOBRAŽEVANJE IN KULTURO
LITJSKA
MATIČNA KNJIŽNICA

*Vstajenska procesija. V osprednju**župnijski pevski zbor.*

Velika vsakoletna slovesnost se je v šmarski fari zgodila na telovo. Dan pred praznikom se je šmarska vas spremenila v zelen drevored. Pred vsemi hišami, kjer se je vila procesija, so postavili približno 2 m visoke bukovne veje. Procesija se je pomikala po isti poti kakor velikonočna, po podobnem redu, bili so štirje blagoslovi, in sicer prvi pri Ilovarjevem križu, drugi pri Ermanovi kapelici, tretji pri Trelčevi kapelici (obe sta bili po vojni porušeni), četrti pred cerkvijo na postavljenem oltarčku. Belo oblečene deklice so pred nebom (Najsvetejšim) potresale cvetje, večje pa so "svetile", nosile so prižgane sveče. Bilo je potrkavanja, petja – pri kapelici pa seveda blagoslov na vse štiri strani neba.

Takšna je bila telovska procesija pred drugo svetovno vojno, med in po njej so bile procesije prepovedane, dandanes pa potekajo v precej spremenjeni obliki. Kot zanimivost lahko dodamo, da se je ohranil rek, da je pred neurjem dobro zažgati gabrovo vejico, dobljeno pri telovski procesiji. O veličastnosti telovske procesije, ki potekala vsako leto, pred drugo svetovno vojno priča tudi zapis Mimice Groznik:

"Najbolj pa mi je živo ostala v spominu podoba Šmartna v času procesij. Vse procesije v Šmartnem so bile nekaj veličastnega in se z njimi ni mogel primerjati noben praznik. Takrat se je v Šmartno zgrinjala velika množica iz bližnje in daljne okolice, kar je potrjevalo veličastnost tega dogodka. Potrkavanje zvonov, streljanje z možnarji, godba, okrašene hiše in petje, je dajalo Šmartnemu v tistih dneh poseben čar in je pričaralo svečano, praznično ozračje.

Za procesijo so nosili bandera vseh podružničnih cerkva, zastave društev, in zadnjikrat so šli v procesiji celo uniformirani rudarji iz rudnika Sitarjevec. Šmarsko bandero je bilo največje; to so ponavadi nesli kar trije najbolj "fejst" fantje. Pod baldahinom je bilo več duhovnikov, a procesijo je vodil gospod dekan z ministranti. Za njimi pevci. Nato punčke v starosti do 12 let, vse v belih oblekah. Imele smo pletene košarice, polne cvetov sezonskih rož. Za nami pa vsi ostali otroci iz cele šole z učitelji na čelu. Različne uniforme, gasilske,... Vsa posvetna, politična in gospoda iz okoliških graščin. Procesija je navadno šla od trga proti Jurmanu, kjer je bilo prvo znamenje, ki ni bilo zidano, pač pa je bilo narejeno posebej za te prilike. Po glavni cesti smo šli do drugega zidanega znamenja pri Vovku, se obrnili na pokošeno pot po travniku do kapelice pri Trelcu.

Obe zidani znamenji sta bili po vojni porušeni. Zadnja postaja je bila pri cerkvi.

Baldahin je bil že v cerkvi, a ljudje še na polju. Ves čas med procesijo so streljali s topom in možnarji, zvonovi so klenkali, pevci peli.

Meni pa je najbolj ostalo v spominu, ko sem šla prvič kot sedemletna punčka za procesijo in sem skupaj z ostalimi deklicami pred vsakim znamenjem, potem ko je gospod dekan dal svoj blagoslov, posipala tla s cvetjem iz košarice. Tega sem se vedno znova spominjala še potem, ko sem že odrasla šla za procesijo. Pogled na te punčke me je vedno razveselil, ker so se tudi one prej veselile in krasile svoje košarice za praznik, ko bodo rožce potresale.”

Ob koncu junija na predvečer Janeza Krstnika je mladina pripravila veliko grmado dračja in lesenih odpadkov na vzpetinah nad Šmartnim – na Rojah, Selah, Slatni, Dobravi in višje ležečih vaseh, da se je ogenj videl daleč naokoli. V mraku se je zbralo okoli kresa staro in mlado in se na svojstven način poveselilo daleč v noč. Ponavadi so obujali vraže iz ustnih izročil dedov.

Predvsem preko poletja so življenje naših prednikov zaznamovala romanja in žegnanja na podružnicah v Vintarjevcu, Libergi, Gradišču, Jablanici in Brezju. Naši predniki so radi poromali tudi na Felič vrh

k sv. Roku, da bi jih obvaroval kužnih bolezni, pa na Limbarsko goro in Krko na Dolenjskem. Posebej dobro obiskano je bilo žegnanje v Štangi ob godu sv. Antona, v katerega so imeli veliko zaupanje kot priprošnjika pri težavah pri živini in dekletom za dobrega ženina.

Po 2. svetovni vojni je v navadi tudi zaobljubljeno romanje naših prednikov na Zaplaz 2. maja, v zahvalo, da niso bili izseljeni s strani okupatorja med 2. svetovno vojno. Zaobljuba je trajala deset let, vendar je romanje postalo tradicionalno.

Na romanja se je hodilo po skupinah, molilo rožni venec ter prepevalo nabožne pesmi, z malo vmesnega počitka, od 2 do 4 ure hoda, kjer se je pač kdo priključil.

Slovo od pokojnika – sprejem pokojnika pri kapelici na Pungrtu.

Za razliko od današnjih dni je bil spomin na naše rajne drugega novembra – dan po prazniku vseh svetih. Takrat je bilo v navadi, da je umrli ležal doma. Vaščani so hodili kropit ne samo podnevi, pač pa so bedeli ob pokojnem

celo noč; molili, prepevali, obujali spomine. Marsikateri pijanček je prišel na svoj račun ob pijači in jedači. V Šmartnem so pogrebci v cerkev in na pokopališče prinesli krsto na ramenih, iz vasi pa so jo pripeljali na kmečkem vozu. Sedmina po pogrebu je bila že takrat v navadi. Dedovanje, ki je sledilo sedmini, pa je mnoge svojce zbližalo, še več pa razdvojilo.

Farno žegnanje ob godu sv. Martina je bil naslednji svečani vsako-

letni dogodek v šmarski fari. Tega je najavilo že pritrkovanje pred praznikom in na sam praznični dan. Gospodinje so napekle prav v Šmartnem znane dobre, orehove štrukeljčke, po vinskih goricah so marsikje povabili za blagoslov duhovnika, da je blagoslovil mošt, ki je postal vino. Pretiranega veseljačenja na ta dan ni bilo, samo pokušanje novega vina in pesem, pa pot spet naprej k prijateljem.

Po možnosti so se vsi člani družine na ta dan zbrali pri skupnem kosilu. Prišli so tudi tisti, ki so si že drugje ustvarili svoje domove, še posebno godovnjaki. Na lepše praznovanje pa so se že od nekdaj verniki na dan pred žegnanjem pripravili s celodnevni čaščenjem sv. Rešnjega Telesa (enako velja za soboto pred cvetno nedeljo).

Predbožični čas je zaznamovalo nabiranje mahu za jaslice (ki se je moral na podstrešju dodobra presušiti) in prihod Miklavža, katerega so otroci več mesecev nestrpno pričakovali. Obdaroval je skromno najprej otroke, nato še "laketbrada" odrasle. Darilo: suhe hruške, krhlji, orehi, rožički, svinčnik, radirka,...

Priprave na božič so stekle že v adventu, najpomembnejša je bila devetdnevica. Zanimivo ob tem je, da navada izdelovanja adventnih venčkov takrat pri nas še ni bila poznana. Je pa bila v navadi prava ljudska pobožnost: devet dni pred božičem ob večerih so od hiše do hiše nosili Marijin kip. Vaščani so se dogovorili o vrstnem redu, saj je Marija vsak dan gostovala v drugi hiši, na posebej pripravljeni, s prtom pogrnjeni mizi. Zraven je gorela sveča. Na čelu procesije je bila s kipom ponavadi hišna gospodinja, katero so v procesiji spremljali ostali domači, nekateri so nosili prižgane sveče. Med potjo so prepevali Marijine pesmi in molili, nadaljevali pa so tudi v hiši, v katero so prinesli kip. Od gospodarjeve gostoljubnosti je bilo odvisno, koliko časa so se pri njih zadržali.

Na dan pred božičnim praznikom so se postavljale jaslice, ki so bile večinoma skromne, nekateri pa so postavili prave umetniške izdelke (s potočki, mlini, ...). Ponavadi so stale v bogkovem kotu ali na nizki omari. Pri postavljanju jaslic je imel glavno besedo najstarejši otrok v družini, mlajši so smeli le gledati ali podajati posamezne figurice. Figurice – pastirji so bili iz trde lepenke in pritrjeni na lesene količke, ki so se trdno zapičili v mah. Hlevček – štalica je bila iz hrastove skorje. Manj številčne so bile figurice ovčk, pa angel nad štalico,

Marija, Jožef ter oslič in kravica so delali družbo Jezusčku v hlevčku, kasneje so pristopili še trije kralji. Slaba dva tedna pred božičem so v majhne skodelice, napolnjene z žaganjem, pomešanim z zemljo, posejali pšenico. Te posodice z zelenjem so postavili med mah in ga občasno pristrgili, če je prerastlo. Postavljanje božičnega drevesca takrat ni bilo v navadi in se je pojavilo po drugi 2. vojni v premožnejših družinah, kjer je božiček pod drevescem pustil darove. Jaslice so bile postavljene do svečnice.

Ob večernem zvonjenju "Ave Marije" se je zbrala družina pred jaslicami, ponavadi zmolila molitev rožnega venca, hišni gospodar pa je šel "pokadit" in z blagoslovljeno vodo blagoslovljat vse prostore v hiši in v hlevu. Običaj svetega večera se je ponovil še na predvečer novega leta in praznika sv. treh kraljev. Po molitvi je bila večerja, največkrat iz kolin, manjkala ni potica in krhljevka. V navadi je bilo, da je pri hiši vso noč svetila luč, da je Bog vedel, v katero hišo priti. Čas do odhoda k polnočnici, ki je sklenila božični večer, je družini preživela v hiši ob jaslicah s petjem božičnih pesmi.

Pot do cerkve so si večinoma svetili z baklami; približno en meter dolgimi, dobro posušenimi brezovimi palicami. Čim bliže šmarski cerkvi je prihajal sprevod, tem več luči je svetilo.

Bogoslužje pri polnočnici, v nabito polni cerkvi, je bilo izredno slovesno, posebej še na račun pevcev, ki so se dlje časa pripravljali na to slovesnost. Največ obiskovalcev polnočnice iz oddaljenih krajev je potem počakalo na prvo jutranjo sveto mašo kar pri znancih, v gostilni ali pa so si ogledali razne igre, ki so jih prirejale domače dramske skupine. Na praznik sv. Štefana se je hodilo k znancem na ogled jaslic.

Za božične in novoletne praznike so si ljudje z lepimi razglednicami voščili, po maši pa osebno rokovali pred cerkvijo. Znali so iskreno izraziti svoja čustva, z lepo pisavo, celo v verzih. Podobno je bilo tudi za veliko noč, god ali poročni jubilej.

V sklop božičnih praznikov je sodilo tudi tepežkanje na praznik nedolžnih otročičev, ki je bil eden izmed največjih praznikov za otroke. S palicami, ki so morale biti vrbove ali leskove, so hodili od hiše do hiše in tepežkali starejše z besedami: "Rešite se, rešite se!", ter tako zaslužili kakšen priboljšek, pa

tudi kakšen denarček. Marsikje pa starši otrokom niso pustili hoditi naokoli, da sosedje ne bi mislili, da beračijo.

Martinovanje v Šmartnem postaja v

zadnjem obdobju vse pomembnejše.

SEJMI V ŠMARTNEM

Tako kot po drugih krajih, so ljudje tudi v Šmartnem sejmarili: prodajali, kupovali in seveda mešetarili, da je kupčija lažje stekla. Šmarski sejmi so se med obema vojnama odvijali na prvi ponedeljek po svetniku, in sicer so bili štirje: Valentinov, Jakobov, semenj po malem Šmarnu in Martinov semenj, dva pa sta bila živinska: ob sv. treh kraljih ter na cvetno nedeljo. Zaradi farnega žegnjanja in bližajoče zime je bil najbolj obljuden Martinov semenj. Tu so razstavljali in prodajali tudi obrtniki in trgovci iz drugih krajev (vsi so morali plačati "dac", da so lahko razstavljali). Na ogled je bilo zelo veliko tekstilnega blaga, rut, klobukov, čevljev, usnja in raznega usnjenega jermenja, cepcev in goži za cepce, vrvi... Kovači so ponujali razno kovano orodje: motike, kopače, krampe, sekire, plevke... Tudi lončene posode je bilo dovolj, saj se je tedaj po okoliških vaseh še večinoma kuhalo in peklo na ognjiščih in krušni peči. Mesarji iz Ljubljane so prodajali svežo slanino, imenovano "špeh za cvrenje". Zabeljevali so si večinoma s svinjsko mastjo, če te ni bilo, je bil dober tudi goveji loj. Za olje navadno ni bilo denarja.

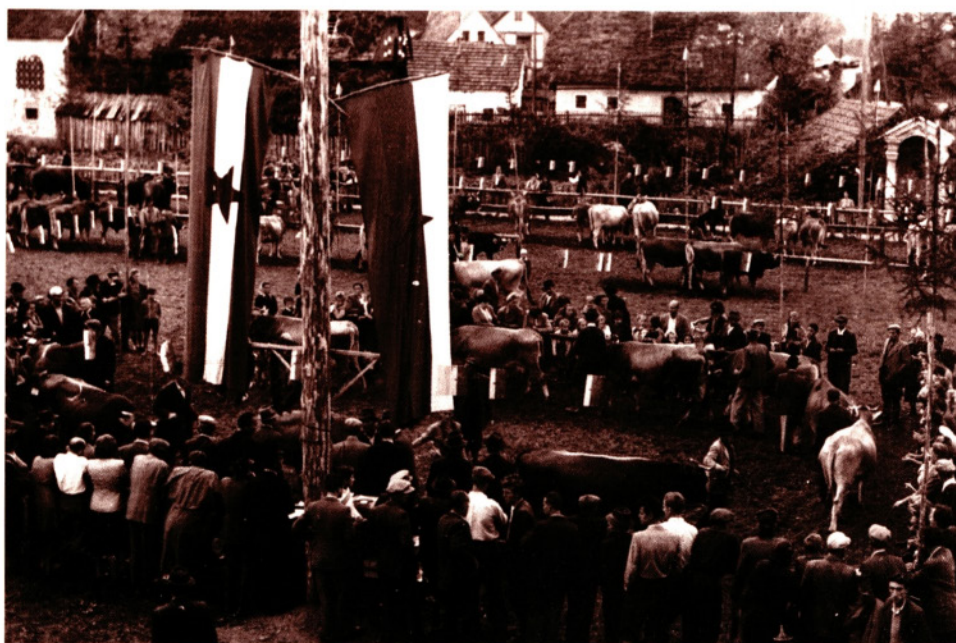
Ob takih dneh ni manjkalo raznih sladkarij, najsi bodo pečeni orehovi štruklji, ki jih je prodajala "teta iz Ljubljane", raznega lecta, slatstnih piškotov, sladkih bonbonov.

Živinski sejem iz prvih let po 2. svetovni vojni. Fotografija je bila posneta na travniku pred kulturnim domom.

“Sejem bil je živ” tudi tu v Šmartnem, saj so na vseh štirih prodajali tudi živino. Ker je bilo na Pungrtu za vse govedo premalo prostora, se je del živinskega sejma premaknil v Cerkovnik. Poleg teh sejmov pa je bilo mogoče na cvetno nedeljo kupiti ribniško suho robo in na veliki četrtek na “babjem” sejmu razna semena, čebulček, orehe, jajca... Prodajale so predvsem okoliške ženske, največ prodajalk pa je bilo s Primorskega.

Na vsak semanji dan je bila v cerkvi svetega Martina ob 10. uri maša za kramarje in za marsikaterega oddaljenega redka priložnost, da se sreča z Bogom v lepi farni cerkvi.

MEŽNARICA CIRILA

Slovo od rajne Cirile Grdin.

Šmarčani so z množično udeležbo

izrazili zahvalo za njeno delo.

Veliko spominov Šmarčanov je vezanih na Cirilo Grdin. Po 1. svetovni vojni leta 1919 sta prišla iz Čateža blizu Gabrovke zakonca Matija in Cirila Grdin in se naselila kot cerkovnika v mežnariji. Matija je že čez nekaj let (1924) zaradi tuberkuloze zelo mlad umrl in zapustil vdovo Cirilo s tremi nepreskrbljenimi otroki.

Mežnarjeva mama je bila takorekoč glava vsega dogajanja v Šmartnem. Domačini, popotniki in tujci so se pogosto znašli v mežnariji, ko so

iskali pomoči, tolažbe in informacij. Bila je zelo iznajdljiva, dobrosrčna, razgledana, globoko verna, obenem odlična pevka. Kot dobra gospodinja in odlična kuharica je znala in hotela vsakomur postreči. Duhovniki, ki so prihajali, so obvezno najprej v mežnariji našli zatočišče. Tu je bilo zavetje čakajočih na krst, birmo, poroko, ali če je nekemu postalo slabo v cerkvi.... Dober glas je šel v deveto vas, najboljši kruh se je pekel in dobil v mežnariji in župnišču. To so predvsem vedeli siromaki, ki niso praznih rok šli od hiše.

Mežnarica Cirila je vsa ta leta pekla v posebni pečici hostije, prala in likala oblačila, sprejemala naročila in pro-

dajala verski tisk in druge nabožne predmete. "Mama Cirila" je skrbela za krašnje in čiščenje cerkve in gojenje rož na cerkvenem vrtu ter za redno zvonjenje, ki je bilo takrat še ročno. Delo je znala organizirati tako, da je imela najeti dve starejši ženi; na stanovanju pa imela kakšno deklo, ki je po službi oz. v prostem času pomagala pri težjih opravilih. V zameno ji ni zaračunavala najemnine.

Energična "mama Cirila" se je znašla tudi med in po vojni (med drugim je naznanila z zvonjenjem smrt škofa Rožmana, za kar pa se je morala zagovarjati na udbi). Pomagala je marsikateremu pribežniku iz stiske in bila številnim otrokom krstna botra. Svoje delo in poslanstvo je opravljala, dokler ni prišla bolezen, ki jo je priklenila na invalidski voziček. Zahvalo za njeno delo so Šmarčani pokazali z udeležbo ob njenem slovesu leta 1975.

MEŽNAR STANE

V pregledu dogodkov in ljudi, ki so v zadnjih sto letih dali in še dajejo pečat cerkvi, kraju in fari ne moremo mimo Staneta Feleta, zadnjega in aktualnega mežnarja šmarske farne cerkve.

Kdo izmed nas ga ne pozna?

Saj ga vendar vsak dan vidimo, kako neutrudno skrbi za našo farno cerkev, kako poprime za vsako delo, bodisi v njej ali okoli nje. Pa ne samo tukaj. Župnišče, kapela na Pungрту, Kaplanija ... vse to so naslovi, kjer so vidni sadovi njegove pridnosti, spretnosti, požrtvovalnosti in ljubezni do dela, ki ga opravlja. Stane je prav s slednjim – s svojo požrtvovalnostjo in ljubeznijo do naše cerkve postal že nekakšen sinonim, tako, da lahko že sedaj čas, ki ga je in ga bo še prebil kot šmarski mežnar, imenujemo Feletovo obdobje.

GLASBA V ŠMARSKI CERKVI

Kronološki pregled začnimo z učiteljem, organistom, skladateljem in zavednim Slovincem Francem Serafinom Adamičem (1829–1877), ki se je rodil na Žabjaku v Ljubljani. Najprej je služboval v Škofji Loki, nato pa od leta 1850 ali 1854 do smrti v Šmartnem. Leta 1872 je ustanovil čitalnico, verjetno pa je bil tudi pobudnik graditve novega šolskega poslopja v letu 1876 (sedanja Pekarna).

Zelo verjetno je močno razvejana zborovska pevska dejavnost v cerkvi vplivala tudi na nastanek tretjega najstarejšega delujočega pevskega zbora v Sloveniji, Pevskega društva Zvon Šmartno. Ustanovitelj, nadučitelj Ivan Bartl (1860 – 1900) je bil tudi organist in skladatelj. Otroke v šoli je celo naučil, da so samostojno peli pri slovesnih mašah. Čeprav je Pevsko društvo Zvon pozneje veljalo kot liberalno usmerjeno, najdemo dve leti po ustanovitvi (leta 1892) med podpornimi člani tudi dekana g. Jakoba Rusa in šmarskega rojaka, duhovnika Ivana Brezovarja (1845–1925).

Leta 1877 je bila v Ljubljani ustanovljena Orglarska šola, v kateri so se izšolali mnogi organisti, ki so orglali in vadili petje v župnijah. Država je tako vse do 2. svetovne vojne poskrbela, da so organisti svoje delo opravljali poklicno. Poklic organista je bil cenjen in spoštovan v cerkvi in v družbi.

Ob posvetitvi nove cerkve leta 1901 je dekan Ivan Lavrenčič v župnijsko kroniko zapisal, da se je: *“Izborno ponesel cerkveni pevski zbor z inštrumentalno mašo ter žel pohvalo tudi strokovnjakov.”* Cerkveni pevci so na predvečer dogodka zapeli tudi podoknico škofu Jegliču. Iz poročila o zaključku sv. misi-jona leta 1902 pa lahko razberemo, da je zbor takrat štel 30 pevcev.

V tem času je bil organist takratni občinski tajnik Filip Lokan (1869–1924), rojen v Ločnici pri Vranskem, ki je v Šmartnem ostal do leta 1908, ko je odšel v Dalmacijo.

V prvih letih po dograditvi cerkev še ni bila ustrezno opremljena, ena večjih želja, predvsem pevcev, je bila nabava orgel. Slednje je pripeljalo do sporov, saj Lavrenčičev naslednik Žlogar orgel ni postavljajal med prioritete zadeve pri opremljanju notranjosti nove cerkve, si je pa to za prioriteto postavil dekan Matej Rihar. V ta namen je že prvo jesen službovanja v Šmartnem (leta 1906) pričel z zbiranjem denarnih sredstev za nabavo tega instrumenta, oktobra 1907 pa je podpisal pogodbo s firmo Brandel iz Maribora, ki je načrt za orgelsko omaro napravila še za časa dekana Lavrenčiča. Dekan Rihar je v kroniko zapisal: *“Sklenil sem vse delo in tudi orgle same posvetiti prečistemu Srcu Marijinemu. Ona, ki je pela s čistim glasom Magnificat, naj blagoslovi trud in delo!”*

18. septembra 1908 so orgle slovesno blagoslovili, ocenil jih je pater in skladatelj Hugolin Sattner. V tem času je bil v Šmartnem že novi organist in občinski tajnik Ivan Rus, ki je prišel iz Šentvida nad Ljubljano. Doma je bil iz sosednje župnije Javorje, kjer je orgljal kot samouk njegov oče. Rus, ki je bil tudi vodja tamburašev, je v Šmartnem ostal vse do svoje smrti leta 1921. Po njegovi smrti se je zopet vrnil Filip Lokan, a je kmalu zbolel in že decembra 1924 umrl. Že obolelega je zamenjal organist in tajnik Zadružne hranilnice Niko Loboda. V avgustu 1924,

ko je bil Evharistični shod za dekanijo, je organist Loboda oskrbel petje z močnim pevskim zborom, sestavljenim iz pevcev cele dekanije ob spremljavi godbe. Organiziral je tudi koncert pevskega okrožja, kjer so nastopili zbori iz Šmartna, Zagorja, Javorja, Dol in Janč.

Ob praznovanju 25-letnice posvetitve nove cerkve (od 8. do 12.9.1926) je bil med drugim tudi govor o pomenu cerkvenega petja in glasbe, nato pa še pevski koncert. Tri orgelske skladbe je izvedel vodja stolnega kora v Ljubljani, skladatelj naše državne slovenske himne, prof. Stanko Premrl. Za to priložnost so orgle uglasili in nekoliko predelali.

V letu 1926 je nastopil služno organista in tajnika Kmetijske hranilnice Jože Cajhen (1901-1982) iz Dola pri Ljubljani, ki je bil med drugim tudi pevo-vodja Pevskega odseka in vodja Tamburaškega zbora pri Prosvetnem društvu Šmartno.

Cajhen je decembra 1927 pripravil koncert narodnih pesmi, kjer je nastopilo 35 pevcev in sicer v moški, ženski in mešani zasedbi. Cerkevni pevski zbor je na svečnico leta 1935 priredil koncert ob 800-letnici župnije. Ob Ave Mariji je zagorelo 800 bakel. Mogočen sprevod z železničarsko godbo Sloga iz Trbovelj na čelu je obšel vas, nato pa župnijsko dvorišče, kjer so pevci pod vodstvom organista Cajhna zapeli upokojenemu škofu Jegliču podoknico. Pri slovesni maši naslednji dan sta veličastnost slavlja dopolnila združeni (šmarski in litijski) pevski zbor in orkester.

Za sklep so bile popoldne slovesne litanije, cerkev je bila polna in mogočno ljudsko petje je bilo res veličastno. Zanimiv je zapis v kroniki iz leta 1938, ko je bil na binkoštni ponedeljek v Šmartnem Mladinski tabor z udeležbo 3000 ljudi. Pri deseti maši je bilo *“ljudsko petje, ki*

Dekan Gornik s pevci župnijskega

pevskega zbora in ključarji ob njegovi

zlazi maši l. 1967.

je v svoji veličastnosti g. ministra Miha Kreka, ki je bil ves dan med nami, kar dirnilo.”. Enako je ljudsko petje pri birmi pohvalil škof Rožman.

V župnijski kroniki je zapisano, da so orgle leta 1938 popolnoma odpovedale. V popravilo jih je vzel Franc Jenko iz Šentvida nad Ljubljano. Trajalo je od velike noči do septembra, vendar tako, da je bil en manual vedno na voljo za igranje. Za popravilo orgel sta dali iz proračuna občina Šmartno 20.000 din, občina Litija pa 5.000 din. Ob zaključku prenove orgel so 24.9.1939 pripravili koncert, ki ga je vodil organist in pevovodja Jože Cajhen. Na orgle je igral profesor Matija Tomc, orgle pa je razložil stolni dekan dr. Franc Kimovec, ki je napisal o tem koncertu daljše poročilo, v katerem ni varčeval s pohvalami na račun šmarskih pevcev: *“Po Bachovem Preludiju v G-duru je nastopil zbor, ki ima kot flautica živ in mehak sopran, izrazil in pol alt in dober moški zbor s kremenitim tenorjem in mogočnim basom, zbor, ki bi s častjo mogel nastopiti tudi v mestu. Všeč nam je bila primerna dinamika (naraščanje, pojemanje), smiselna deklamacija, modra nič pretirana agogika (pohitevanje, zadrževanje)... Petje zbora je bilo presenetljivo dobro, veliko boljše, kakor bi človek od podeželskega zbora, pa čeprav v Šmartinu, mogel pričakovati. Naj pevovodja in njegov zbor vesta, da smo ju radi in z užitkom poslušali!”.*

Cajhen, zadnji poklicni organist v šmarski župniji, je kot odličen organist in pevovodja ustvaril zelo dober zbor z nekaj odličnimi in nepozabnimi posamezniki – sopranistko Anico Izgoršek, roj. Meke, tenoristom Francem Permetom, basistom Ivanom Izgorškom.

Na začetku 2. svetovne vojne, leta 1941, ko so Nemci najprej udarili po inteligenci, je bil tudi organist Cajhen julija 1941 nasilno preseljen v Srbijo. Od tam se je leta 1942 po zvezah in srečnem naključju vrnil v Ljubljano, kjer je orglal v cerkvi sv. Družine v Mostah. Po vojni je zaradi pritiskov nove

Zadnji dve leti uspešno deluje tudi

komorni zbor Cum anima.

Na fotografiji ob priliki zlate maše v

Mokronogu leta 2001.

oblasti orglal in vodil zbor le še občasno, zadnjič ob orgelski spremljavi organista Toneta Koprivnikarja pri novi maši Jožeta Hauptmana leta 1971. Cajhen je bil tudi dolgoletni zborovodja litijske Lipe, krajši čas tudi šmarskega Zvona, po upokojitvi je nekaj let poučeval glasbo in vodil pevski zbor na šmarski osnovni šoli.

Po vojni – jeseni leta 1945 je prišel v Šmartno službovat kot učitelj in kasnejši ravnatelj Franc Gruden (1906 – 1986), rojen v Kranju, pred vojno je služboval v Planini pri Sevnici, med vojno je bil pevovodja 14. udarne divizije. Po vojni je bil priljubljen pevovodja Pevskega društva Zvon, ki pa nekaj časa ni smelo delovati pod tem imenom, saj je dve leti delovalo kot Odsek OF in celo kot Kulturni odsek gasilske čete. Gruden je rad sedel za orgle v šmarski cerkvi, vendar mu je po prijavi mlade kolegice (učiteljice) oblast orgljanje prepovedala. Po pripovedovanju njegovih svojcev je poslej stal med mašo pri oknu (stanoval je v šoli nasproti cerkve) ter poslušal in bil v duhu s svojimi prijatelji pevci pri maši. V prvih povojnih letih so kor zapustili tudi nekateri pevci. Nastalo situacijo je z orgljanjem rešila redovnica, mlajši zbor pa je vodil domačin Franci Izgoršek.

Septembra 1953 je nastopil službo organista Jurij Loc, rojen 1920 v Ljubljani, po poklicu čevljar, ki zaradi službenih obveznosti ni mogel igrati ob prazničnih mašah med tednom. V tem času (po letu 1955) je kaplan Anton Masnik osnoval in vodil otroški pevski zbor, v katerem so sodelovale tudi nekoliko starejše pevke. Leta 1964 se je Jurij Loc preselil v Trzič, vendar si je v Šmartnem gradil hišo in se leta 1980 z družino spet vrnil v Šmartno. Kljub visokim letom še vedno rad in z veseljem spremlja ljudsko petje pri mašah, ob 80. letnici je za svoje delo prejel nadškofovo odlikovanje. Z odhodom Jurija Loca leta 1964 je na mestu organista nastopila kriza, katero je premostilo ljudsko petje, ki ga je vodila odlična zborovska pevka, mežnarica Cirila Grdin.

V letih 1965 do 1973 je bil organist Tone Koprivnikar, doma iz sosednje župnije Štanga,

*Moški pevski zbor Fantje od fare,
ki ga vodi Rudi Vidic.*

*Župnijski pevski zbor na reviji cerkvenih
pevskih zborov na Vačah I. 2001.*

*Kvartet Šmartin. Posnetek
iz gostovanja v Belgiji.*

prej organist na Vrhniki, ki je bil redno zaposlen kot arhivar na Radiu Ljubljana in je tako lažje prihajal tudi do novega notnega gradiva. Dolgo časa po vojni, ko je bil nacionaliziran Prosvetni dom, pevci niso imeli za vajo ustreznega in ogrevanega prostora, saj je bila na voljo le zakristija.

Krizi – vedno večjemu pomanjkanju organistov – je naredila konec Orglarska šola, imenovana Orgelski tečaj, ki je začela delovati jeseni leta 1971 v Ljubljani pod vodstvom prof. Jožeta Trošta. Iz Šmartna sta jo začela obiskovati spodaj podpisani Rudi Vidic, ki je prevzel zborovodstvo, in Minka Mah, ki je pričela z igranjem po odhodu organista Koprivnikarja, obenem pa vodila tudi številni otroški pevski zbor, občasno pa sta igrala na

orgle tudi njena brata Janez in Marjan.

Začetek osemdesetih (1981) prinese s prihodom župnika Dragana Adama razcvet v cerkveni glasbi naše župnije. Adam, ki je bil velik ljubitelj glasbe, še posebej duhovne, je imel absolutni posluš in je več let sam vodil pevske vaje. Leta 1986 je dal orgle popolnoma prenoviti in povečati za pet registrov. Delo je izvedel orglarski mojster Anton Jenko iz Ljubljane. Predstavitve in koncert je imel Ljubljančan Tomaž Nagode v novembru 1986. Adam je med drugim prenovil in obogatil notni arhiv.

Leta 1982 se je po poroki iz Črnomlja v Šmartno preselila organistka Marjanca Vidic, roj. Grdiša, ki je v začetku orglala bolj občasno, od leta 1990 pa redno; nekaj časa je vodila mlajšo pevsko skupino. Leta 1984 je prevzela vodstvo pevskega zbora Zvon, ki ga vodi še sedaj. Tri sezone je bila tudi zborovodkinja cerkvenega pevskega zbora, sedaj pa vodi otroški pevski zbor "Žvrgolevčki", ki enkrat mesečno poje pri maši, in deluje v okviru Prosvetnega društva Šmartno.

Od leta 1984 do 1987 je v Šmartnem kaplanoval Matija Selan, ki je ustanovil Mladinski pevski zbor. Vanj je vključeval in razvijal mlade glasbene talente, za igranje Nuško Ulčar in Urško Mohar, ki je zelo hitro postala organistka tudi za potrebe odraslega pev-

skega zbora in se zapisala glasbi tudi poklicno, kot akademska glasbenica – pianistka in profesorica klavirja. Mladinski zbor je pod vodstvom Selana v zelo kratkem času dosegel velike uspehe, v njem pa so se razvili tudi nekateri odlični posamezniki. Po odhodu Selana je zbor vodil župnik Adam. Po njegovem odhodu iz Šmartna pa se je zbor postopoma razšel, že prej je prenehal z delom tudi otroški pevski zbor.

Štirje člani mladinskega pevskega zbora so kasneje ustanovili moški kvartet z imenom Šmartin, ki je po kakovosti segel v sam slovenski vrh. Občasno so peli pri mašah, prirejali božične koncerte in peli tudi izven cerkve na občinskih pevskih revijah, srečanjih malih pevskih skupin in drugih priložnostih, v organizaciji Ministrstva za zunanje zadeve RS so nekajkrat nastopili tudi v tujini. Med drugim so izdali kaseto narodnih in umetnih pesmi ter zgoščenko in kaseto božičnih pesmi. Umetniško ga je vodil in v njem tudi pel Jože Vidic.

Leta 1999 so na pobudo župnijskega vodstva ustanovili Komorni pevski zbor z imenom "Cum anima", ki deluje v okviru KUD Šmartin, ki mu predseduje Martina Benedičič, vodi jih Jože Vidic.

Omeniti je potrebno tudi delovanje moškega pevskega zbora "Fantje od fare", ki občasno poje pri mašah in jih vodi Rudi Vidic, je del mešanega cerkvenega zbora, vendar so se mu kasneje pridružili zunanji pevci.

Zadnja leta zaznamuje ponovno zanimanje za cerkveno glasbo. Tako se je pojavilo več novih organistov, izmed katerih velja omeniti Rahelo Sinigoj, ki že nekaj let spremlja ljudsko petje in po potrebi tudi zborovsko, je tudi ustanoviteljica dekleškega kvarteta "Pavza", ki se je kasneje razširil tudi s fantovsko zasedbo. Prepevajo pri mašah in na koncertnih odrih, vendar večinoma izven domačega kraja. V zadnjem času igrajo na orgle tudi mladi in obojavni organisti kot so Simon Čopar, Marta Vidic in Helena Vidic, ki se za to tudi izobražujejo.

Otroški župnijski pevski zbor, ki ga vodi Marjanca Vidic.

V devetdesetih letih se je ob praznovanju farnega zavetnika in krajevnem prazniku vpeljala tradicija "Martinovih koncertov". Prvi je bil ob 90. letnici cerkve leta 1991, ko so nastopili župnijski mešani pevski zbor, MePZ Zvon in oktet "Valvazor" iz Litije. V naslednjih letih so na teh koncertih sodelovali tudi gostje, kot so Komorni zbor Ave iz Ljubljane, MePZ Anton Foerster iz Ljubljane, solistka Veronika Fink Menvielle in drugi.

PROSVETNO DRUŠTVO

V Šmartnem so 17.2.1907 ustanovili slovensko katoliško izobraževalno društvo. Za prvega predsednika so izvolili župana Leopolda Hostnika, tajništvo pa je prevzel organist Filip Lokan. Društvo se je naselilo v Škratovo hišo, ki jo je Posojilnica kupila leta 1906, v sedanji Usnjarski ulici. Izobraževalno oz. pozneje Prosvetno društvo je bilo vse do začetka 2. svetovne vojne srce izobraževalnega, kulturnega, telesno-kulturnega in tudi verskega dogajanja v Šmartnem. Pod okriljem društva so prirejali najrazličnejše izobraževalne in dobrodelne akcije, predavanja in shode. Delovale so razne sekcije: telovadna, dramska, glasbena, imeli so bogato knjižnico. Da je društvo imelo izredno energijo in življensko moč, vidimo tudi po tem, da so že v začetku leta 1910 so začeli s pripravami

Pevski zbor Prosvetnega društva.

Fotografija je iz leta 1927.

na izgradnjo društvenega doma oz. dvorane poleg posojilnice. Delo so pričeli s polaganjem temeljnega kamna 1.5.1910; 5.2.1911 pa so že imeli v novem domu prvo gledališko prireditev in sicer igro Stari in mladi. Ljudje so za dom darovali les, denar in veliko brezplačnega dela. Ob otvoritvi doma je imel govor bivši dekan g. Lavrenčič, blagoslovil pa ga je dekan Rihar.

Po uvedbi diktature je srezki načelnik Podboj je 13.6.1932 šmarsko Prosvetno društvo razpustil. Nekaj časa so člani šmarskega prosvetnega društva delovali pod okriljem litijskega prosvetnega društva, vendar je oblast februarja 1933 razpustila tudi Prosvetno zvezo. Šmarčani so hoteli nadalje-

vati s kulturno dejavnostjo v okviru Gasilskega društva Velika Kostrevnica. Med vajo že dovoljene igre pa so bili kljub temu trije igralci aretirani. Dekan Anton Gornik je še pred razpustom Prosветne zveze društveni dom za pet let vzel v najem za cerkev, aprila 1935 pa je Cerkev kupila skupaj z vsem inventarjem.

Nemci so takoj aprila 1941 Prosветni dom zasegli in lastniku odvzeli lastninsko pravico ter sežgali knjige iz bogate knjižnice. Leta 1944 so Prosветni dom vknjižili na Kärtner Volksbund ev Veldes. Dekan Gornik je po vojni Prosветni dom zahteval nazaj, vendar je sodišče "na predlog Krajevnega ljudskega odbora Šmartno pri Litiji v zvezi s predlogom Zveze fizkulturnih društev v Ljubljani Prosветni dom nacionalizirala". V zemljiški knjigi je od prve nacionalizacije dalje vpisanih kar sedem različnih lastnikov. Leta 1999 je bila na podalgi Zakona o denacionalizaciji Cerkvi vrnjena lastninska pravica. Dom je zaradi slabega gospodarjenja v zelo slabem stanju: dvorana je opustošena, drugi del hiše pa je zaseden s stanovalci.

V letu 1995 so pevci župnijskega zbora skupaj z župnikom g. Francijem Kaduncem ponovno ustanovili Prosветno društvo, ki ga vodi Rudi Vidic.

Slovesno okrašen 4. zvon

na župnijskem dvorišču čaka

na blagoslov in dvig v zvonik.

PESEM ZVONOV

Koliko je po naši deželi mogočnih, lepih, ljubkih in včasih tudi prav skromnih cerkva? Najsi bo v naseljih ali tudi po samotnih hribčkih, najprej opazimo in prepoznamo prav cerkve. To prepoznavnost omogočajo prav cerkveni zvoniki. Šmarska zvonika zaradi velikosti in mogočnosti zagotovo dajeta pečat bližnji in širši okolici. Nova zvonika sta dva metra višja, kot je bilo načrtovano, a le za to, da bi se zvonjenje bolje in čim dlje slišalo.

Preden so začeli podirati staro cerkev, so se poslovili še zvonovi z enournim zvonjenjem. Na veliki šmaren leta 1900 so prvič zapeli zvonovi v novih zvonikih "v veliko veselje dobrih faranov". Zadnjo noč 19. stoletja je od 23,30 do 24. ure slovesno zvonjenje naznanjalo nastop 20. stoletja.

Zvonovi zvonijo Ave Marijo, zvonijo nam uro, vabijo k mašni daritvi in pri mnogih različnih slovesnostih uglasijo našo dušo na razpoloženje, primerno dogodku, ki bo sledilo. Pesem zvonov pospremi tudi prav vsakega člana župnijskega občestva pri odhodu s tega sveta.

Bili so žalostni časi I. svetovne vojne, ko so za potrebe vojske pobrali vse zvonove iz farne in podružničnih cerkva. Kljub težkim časom so ljudje kmalu po vojni začeli zbirati prispevke za nove zvonove. Prvi nov zvon so blagoslovili na Libergi leta 1922. V Šmartnem so leta 1923 ustanovili poseben odbor za nabavo zvonov. Poleg dekana Riharja so bili člani odbora najpomembnejši ljudje političnega in gospodarskega področja. Pri veliki tomboli v korist farnih zvonov so sodelovali vsi Šmarčani brez razlike. Gospodarsko najmočnejše družine in graščine so dale posebno izdatne prispevke. Oktobra leta 1924 so blagoslovili nove zvonove za takrat podružnično cerkev v Litiji. Na največji zvon so dali napis :

*“Sveti Nikolaj!
Verne k sebi kliči,
jokaj nad mrličí,
strele uniči! “*

Ob 90 - letnici šmarske cerkve je župnik Kadunc oskrbel za šmarsko cerkev še četrti zvon.

Verjetno se še spominjamo veselega dogodka ob izglasovanju odločitve za slovensko samostojnost 23.12.1990. Šmarski pritrkovalci so sredi noči iz zvonov izvabljali najbolj vesele in hkrati slovesne melodije. Naj zvonovi zvonijo in naznanjajo čim več lepih in veselih dogodkov.

VIDIC RUDI

NAMESTO ZAKLJUČKA

Za Vami je, upam, prijetno branje čtiva o naši, šmarski jubilantki. Stoletje, ki ga odseva vsebina te knjige je stoletje presežnikov. Težko ga natančno definiramo. Je stoletje vojn in je stoletje tehnološkega napredka. Stoletje izmov, diktatur, ideologij in t.i. kvazi osvobajanj človeka. In vse naštetu se je kot na filmskem traku odvirtelo tudi v našem okolju, v kraju in šmarski fari. Z vsem sem se tudi sam srečeval, ko mi je bilo zaupana odgovornost urednika pri realizaciji projekta. In zgoraj omenjena dejstva so tako v veliki meri narekovala scenarij te knjige.

Zadnjih sto let je bilo v šmarski fari burnih. Ideološka nasprotja, ki so zaznamovala Slovenijo v letih pred prvo svetovno vojno, so se v največji možni meri pokazala že pri gradnji cerkve (z nagajanjem liberalnega tabora proti klerikalnemu). Nato je prišla prva svetovna vojna s svojimi posledicami, medvojno obdobje, katerega nasprotja so kulminirala v drugi svetovni vojni in usodno razdelila kraj in faro. In delitev na žalost marsikje še traja. Vojna je pomenila tudi bližino meje, ki sta jo začrtala okupatorja Nemčija in Italija.

In še nekaj. Šmartno je po vojni – priznajmo si – izgubilo ves renome, ki ga je tako skrbno gradilo in vzdrževalo in tako je na žalost še danes. Ostala pa je cerkev v vseh pomenih. In vsi dogodki so se in se še odvijajo v povezavi z njo. Ona živi s krajem in on z njo. To je bilo odločilno, da so zgodovinskim dejstvom o gradnji šmarske katedrale, ki so za marsikoga izmed Vas preveč suhoparni,

dodani tudi dogodki našega vsakdana, spomini naših faranov, statistični podatki,.... Vsega kar se je zgodilo v zadnjih sto letih seveda ni bilo mogoče predstaviti, zagotovo je kakšen dogodek ali celo poglavje izpuščeno. Vendar se nam v bližnji prihodnosti ponuja priložnost, da nadoknadimo zamujeno. Čez štiri leta namreč praznujemo 870 let šmarske fare.

In čisto za konec. Cerkev sv. Martina je in bo živela s krajem tudi v prihodnje in kot takšna ostaja. Je neločljivi del Šmartna, kraja in fare. Za verne je svet kraj in Božji hram. Za vse nas pa je spomenik duha in časa ter enotnosti in skupne volje, pojmov, ki sta nam danes tako tuja. Sami smo pred tem, da to spremenimo! Obiskovalcem, ki sprašujejo, kako je to mogoče, da se je v tako majhnem kraju zgradila ogromna katedrala, bomo z veseljem odgovorili, da predvsem zaradi enotnosti in skupne volje šmarskih faranov.

PETER AVBELJ

UPORABLJENA LITERATURA

1. Dolšek, Ida (1996) Ko sem še majhen bil, Osnovna šola Šmartno
2. Golec, Boris (1995) Dolenjsko Zasavje nekdanj: svet od Litije do Radeč pred 162 leti. Zasavc 5(5), str. 32-33
3. Golec, Boris (1995) Dolenjsko Zasavje nekdanj: svet od Litije do Radeč pred 162 leti. Zasavc 5(6), str. 32-33
4. Grebenc, Jože M. (1973) Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135. Stična : Samostan Stična
5. Hauptman, Helena (1999) Gradovi in graščine v litijski občini : diplomsko delo
6. Hoefler, Janez (1986) O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Ljubljana: Filozofska fakulteta
7. Kos, Dušan (1994) Med gradom in mestom. Ljubljana: ZRC
8. Kos, Milko (1975) Gradivo za historično topografijo Slovenije: Za Kranjsko do leta 1500. Ljubljana: Inštitut za občo in narodno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti
9. Kepa, Valerija et.al., ur. (1995) Šmartno nekdanj in danes. Šmartno pri Litiji : Osnovna šola Šmartno
10. Ložar, Rajko (1933) Poročilo arheološkega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani za leta 1931-1933. Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 14, str. 47-48

11. Mlakar, Ivan (1993) O problematiki litijskega rudnega polja. *Geologija* 36, str. 249-338
12. Mlinarič, Jože (1995) Stiška opatija 1136-1794. Novo mesto : Dolenjska založba
13. Stare, France (1953) Trije prazgodovinski grobovi iz Zasavja. *Arheološki vestnik* 4(2), str. 264-272
14. Stare, Vida (1999) Naselbina na Gradišču nad Vintarjevcem pri Litiji. *Argo* 42(1), str.18-34
15. Zasavje A-Ž: priročnik za popotnika in poslovnega človeka (1998). Murska sobota: Pomurska založba
16. Žigon, Andreja (1980) Cerkev sv. Martina v Šmartnem pri Litiji. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine

OPOMBE

POGLAVJE: DROBCI IZ STAREJŠE ZGODOVINE ŠMARTNA

1. Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŠAL/Ž, Šmartno pri Litiji 1871 – 1918, f. 403
2. Kos Milko, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), II. (N – Ž) Ljubljana 1975, str. 624
3. Grebenc Jože M., Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135, Stična 1973, str. 103
4. Rupel Mirko, Valvasorjevo berilo, Ljubljana 1969, str. 49
5. Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŠAL/Ž, Kronika 1897 – 1940 (beneficiata na Hribu)
6. Golec Boris, Dolenjsko Zasavje nekdanj: svet od Litije do Radeč pred 162 leti, Zasavc 5(6), 16.2.1995, str. 32-33
7. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Osnovna šola Franc Rozman – Stane, Šolska kronika štirirazredne ljudske šole Šmartno pri Litiji (4.11.1876 – 28.7.1904)
8. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Osnovna šola Franc Rozman-Stane, Šolska kronika štirirazredne ljudske šole Šmartno pri Litiji (4.11.1876 – 28.7.1904)
9. Učiteljski tovariš, 1.1. 1878, str. 16

1. Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŠAL/Ž, Kronika 1879-1940 (Beneficiata na Hribu)
2. Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŠAL/Ž, Šmartno pri Litiji 1871-1918, f. 403
3. Učiteljski tovariš, 1.1. 1878
4. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Osnovna šola Franc Rozman-Stane, Šolska kronika štirirazredne ljudske šole Šmartno pri Litiji (4.11.1876-28.7.1904)
5. Iz domoznanske zbirke Matične knjižnice Litija – zbirka map znanih osebnosti

KAZALO

3	VČERAJ ZA JUTRI
4	100 LET ŽUPNIJSKE CERKVE SV. MARTINA
6	KO BI MOGLE SPREGOVORITI LUČI
8	LEPOTICA
10	DROBCI IZ STAREJŠE ZGODOVINE ŠMARTNA PRI LITJI
20	KRONOLOGIJA ZIDAVE NOVE CERKVE
40	CERKEV V LETIH 1901–2001
73	KRSTI, POROKE IN SMRTI V LETIH 1901–2001
78	ZNAMENITI ŠMARČANI
82	DUHOVNIKI V ŽUPNIJI ŠMARTNO V 20. STOLETJU
99	DUHOVNI POKLICI V ŠMARSKI ŽUPNIJI
105	KJER MI ZIBKA TEKLA JE
108	SESTRE REDOVNICE IZ ŽUPNIJE ŠMARTNO
110	RAJNI DUHOVNIKI IZ ŠMARSKE ŽUPNIJE V OBDOBJU 1901–2001
113	RAJNE SESTRE IZ ŠMARSKE ŽUPNIJE V OBDOBJU 1901–2001
116	PRAZNOVANJA, ŠEGE, OBIČAJI IN NAVADE V ŠMARSKI FARI
134	MEŽNARICA CIRILA
137	GLASBA V ŠMARSKI CERKVI
148	NAMESTO ZAKLJUČKA
150	UPORABLJENA LITERATURA
152	OPOMBE
153	VIRI

UREDIL

Peter Avbelj

TEHNIČNI UREDNIK

Rajko Meserko

TEKSTE SO PRISPEVALI

Peter Avbelj, Erna Jurič, Rudi Vidic,
Ani in Slavka Mrzel, Leopold Mrzel, Anton Hostnik,
Benedikt Lavrih, Tina Benedičič, Martin Mah,
Anton R. Sinigoj, Franci Rovšek, Franc Kadunc,
Vinko Šega, Boris Žužek, Minica Groznik,
Alojzija Groznik, Vinko Klemenc, Pavel Smrekar.
Ida Dolšek, Rajko Meserko

FOTOGRAFIJE

Cirila Gradišek, Slavka Mrzel, Rudi Vidic,
Rajko Meserko, Gorazd Mlakar, Anton R. Sinigoj,
Jože Vidic, Magda Breznikar,
domoznanska zbirka Matične knjižnice Litija,
arhiv Župnijskega urada Šmartno pri Litiji in ostali

LEKTORIRALA

Boris Žužek, Bojana Kragelj

OBLIKOVALSKA ZASNOVA,

GRAFIČNA IN OBLIKOVNA REALIZACIJA

Matej Zupančič, Blaž B. Babnik
NOVA MEDIA, Litija

ZALOŽILA IN IZDALA

Župnijski urad Šmartno in KS Šmartno

TISK

Tiskarna Simčič, Ljubljana

NAKLADA

2001 izvod

ŠMARTNO PRI LITJI, 2001

Litija
od 72
JUBILEJ župnijske

KNJIZNICA LITILJA

262.2(497.4 Šmartno pri

0068388

COBISS

ŠMARTNO PRI LITILJI, V GOSPODOVEM LETU 2001